

ДО ЗБРОЇ

ЖУРНАЛ УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ

В И П У С К

16 (29)

В Е Р Е С Е Н Ь

1952

Р І К

В И Д А Н Н Я

V

З М І С Т:

1. М. Богор: Ген.-полк. М. Омелянович-Павленко	1
2. Є. Прірва: Дії УПА на оперативному терені між ріками Сяном і Бугом в рр. 1944-7	3
3. С. Хрін: Партизанськими стежками по Хрещатій	11
4. З. Семенів: Рейди УПА й їх значення	15
5. Словак: З Перемищини „під зону“	18
6. С. К.: Розвідкова служба в советських партизансь- ких загонах 1941-5 рр.	21
7. О. Сагор: Добровольное Общество Содействия Армии, Авиации и Флоту	25
8. З документів боротьби	26
9. З книжок і преси:	
R. Wild: Літаки американського військового літунства	33
А. Болдирев: Зловіщий симптом	40

Передруки дозволені при заподанні джерела.

Ціна одного примірника журналу „ДО ЗБРОЇ“:

в Німеччині	1.— нм	у Франції	100.— ффр.
у Вел. Британії	2.— шил.	в США	0.50 дол.
в Бельгії	12.— бфр.	в Канаді	0.50 дол.
в Голляндії	1.20 гульд.	в Австралії	2 шил.6 пс.
у Швеції	1.20 кор.	в Аргентині	3 пези
у Швайцарії	1.— фр.	в Бразилії	5 крз.

Адреса В-ва : „DO ZBROJI”

MÜNCHEN 2, Karlsplatz 8/III US-Zone Germany

Видає Місія УПА при ЗП УГВР.

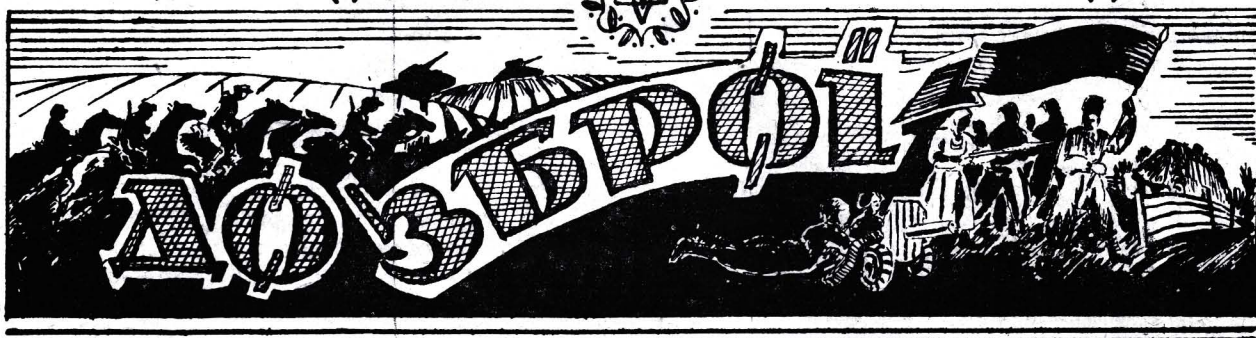
Druck.: Bohdan Krynytzkyj, Augsburg, Donauwörtherstraße 121. Telefon 6348

ЗА САМОСТІЙНУ СОБОРНУ
УКРАЇНСЬКУ ДЕРЖАВУ

ВОЛЯ
ВОЛЯ

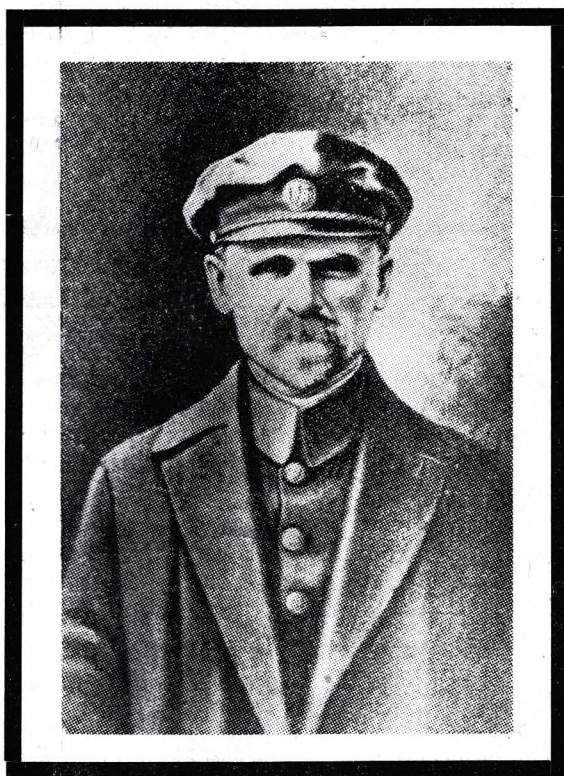
НАРОДАМ
ЛЮДИНІ

РІК ВИД. У

ВЕРЕСЕНЬ 1952

ВИПУСК 16 (29)

Ген.- полк. М. Омелянович-Павленко

М. Богор

Ген.-полк. Михайло Омелянович-Павленко

У Парижі 29 травня 1952 р. помер на заpalення легенів на 77 році життя колишній командувач Українською Галицькою Армією, командарм Зимового походу та командувач армією Української Народної Республіки ген.-полковник Михайло Омелянович-Павленко.

На кладовищі Пер Ляшез спочив найстарший воляк української держави, відновленої в вогні й бурі національної революції. Схиляючи голови над свіжою могилєю останнього командувача відновлених українських збройних сил і роздумуючи над Його життєвим шляхом, перегортаємо ще незакінчені героїчні сторінки історії змагань українського народу за суверенність і незалежність, щоб одним почуттям — прагненням свободи і жертви на її вітарі — лучити минулі, теперішні й грядучі покоління в одну націю.

Життєвий шлях Покійного повчає нас аналогією історичних подій, що можуть повторитися завтра, коли український народ розправлятиметься із своїми окупантами. Із чужонаціональної глуші, під чужою уніформою теж і тепер б'ються тисячі сердець українських воляків,

або які ще зродяться в розпалі визвольної боротьби, — може, для тих тисяч українських вояків у червоній армії життєвий шлях Покійного послужить прикладом, що рватиме до чину.

Покійний — це зразок такого вояка-фахівця, що вийшов із ворожих українським змаганням рядів і який, поставивши себе на службу народові, став через свої фахові знання й здібності у про-воді українських збройних сил і вірний своїй боротьбі залишається там у всіх найжорсткіших обста-винах аж до кінця свого простолінного, трудового, вояцького життя.

У житті й діяльності ген.-полк. М. Омеляновича-Павленка можна відмітити три етапи: добу військової служби в російській армії, службу в українській армії та етап емігрантської ді-яльності.

Службу в російській армії кінчає Він із ступнем генерал-хорунжого. Революція застає По-кійного в Одесі, де він лікує свої поранення, на пості начальника одеської військової окру-ги. В листопаді 1917 р. бачимо Його вже як 42-літнього генерала в Українському Генеральному Штабі Центральної Ради на посту начальника військового шкільництва. За гетьманату Він не перериває своєї служби, командуючи 11-ою стрілецькою дивізією, а згодом козацьким кошем у Ка-теринослазі.

Від 10 грудня 1918 р. по 7 червня 1919 р. ген.-полк. М. Омелянович-Павленко виконує функції команданта Української Галицької Армії. Після звільнення його з цього посту президентом і дик-татором Петрушевичем Він перебирає командування запорізькою групою армії УНР.

Від 6 грудня 1919 р. по 6 травня 1920 р. ген.-полк. М. Омелянович-Павленко кермує партизан-ськими операціями в запіллі большевиків у т. зв. Зимовому Поході аж до сполуки Його групи із зформованою армією УНР та польською армією, що спільно переводили наступ на Київ. Період Зимового Походу у діяльності ген. М. Омеляновича-Павленка, найбільш активний і революційний, приносить Йому найбільше слави й окрилює ці змагання німбом героїзму. Боротьбою в запіллі ворога група ген. Омеляновича-Павленка рятувала честь всієї армії УНР. Ісаак Мазепа в другому томі „Україна в вогні й бурі революції”, стор. 241 дає таку характеристику Зимового Походу: „Згадуючи тепер про цю багату на події добу, я можу без перебільшення тепер сказати, що Зи-мовий Похід був достойним продовженням героїчної війни 1919 року. В цьому його історичне зна-чення. Це була боротьба разом з народом і за народ. Боротьба власними силами і за власну ціль... За цей час армія ні разу не стилила національного прапора. Зберегла себе морально й фізично. Населення годувало й зодягало армію, постачало їй все потрібне й усіма способами допомагало, бо ба-чило в ній свою армію, яка боролася за інтереси народні... Армія Зимового Походу дала приклад високого героїзму своїх вояків, що не знали ні труднощів, ні перешкод. Не зважаючи на всі неспри-ятливі умови, тверда, незламна віра в свою справу, ентузіязм і запал окриляли всіх на дальшу боротьбу... Українська Армія зі своїм славним Зимовим Походом сприяла кристалізації ба-жань, віри й надії українського народу біля однієї ідеї — Самостійної України.”

Сам ген.-полк. М. Омелянович-Павленко та Юр. Тютюнник, головні герої Зимового Походу, у своїх споминах про Зимовий Похід з'ясовують свої ролі скромно, по-вояцьки: „Ми своїми рейда-ми в центрі України опанованої ворогами (большевиками й білогвардійцями) виконали все, що мог-ли: зруйнували запілля ворога на великому просторі, підготували населення, щоб у слушний час воно знало, з ким має йти і за що боротися.”

Коли в 1948 — 49 р. ген. М. Омелянович-Павленко в Ульмі зустрівся з вояками УПА, зі слюза-ми в очах і повний зворушення розпитував їх про подробиці партизанської війни, а старе серце партизана тремтіло від одчаю, коли вояки УПА жалілися Йому, що політичне середовище, до якого він належить, обезцінює боротьбу УПА. Старий генерал нагадав їм поді, що Його Зимовий Похід не лише чужі, але й свої п'ятували як „політичну авантюру”. Але, Він сказав, треба віри-ти, що так, як помилялися Його противники, так теж і визнають свою помилку ті, що обез-цінюють героїчну боротьбу УПА.

Доля ген. Омеляновича-Павленка була зв'язана із відворотом українських армій до Збруча. Мирові переговори, що закінчилися Ризьким договором, остаточно знівели всі політичні й вій-ськові плани уряду й командування армії УНР. Славний епос українських змагань кінчається ін-тернуванням та чидінням армій за ґратами таборів, які зготували їм союзницька Польща. На цьому закінчується вояцька служба ген.-полк. М. Омеляновича-Павленка.

Прага — Ульм — Париж — це вже тільки сумні етапи постою й еміграційної громадсько-військової та мемуаристичної праці.

Матеріальні злидні, які Йому прийшлося переживати під пізню старість, ніколи не злама-ли простодушності цього із крові й кости вояка. Його українське серце, що забилося під час на-ціональної революції, яка Його згодом цілком полонила, залишилося вже до останньої хвилини вірним зрошеному кров'ю й окупленому воєнними трудами ідеалові вільної самостійної України.

Гордість на своє воляцьке покликання, вояцька честь та кожночасова готовість жертви для добра народу — це ті чесноти, що Він залишив нам для наслідування.

Дії УПА на оперативному терені між ріками Сяном і Бугом в рр. 1944-47

Постановами Ялтанської конференції і взаємодоговором поміж СССР та большевицько-польським урядом кордони поміж Польщею й УССР установлені на т. зв. «лінії Керзона» з деякими відхиленнями від неї на схід, і в дальшому відбулась «вими́на населення» — українського й польського поміж обома сторонами. У висліді такого устійнення кордону залишилися в межах большевицької Польщі близько мільйона українців, що населявали вузьку смугу здовж кордону.

Організований тут за німецької окупації рух спротиву проти німців був пов'язаний із Галичиною. На відтинку Холмщини меншу увагу тоді присвячувано й обороні перед наступом польського підпілля. На Холмщині перші відділи УПА постають на провесні 1944 р. Щоб протиставитись польському наступові тут створюється скорими темпами більше число відділів УПА, сюди приходять підкріплення з Галичини і з Волині, і тут власне був головний театр польсько-українських бойових дій, що мав немалий вплив і на пізніші польсько-українські взаємини на т. зв. Закерзонні. То ж над цим етапом і зупинимось дещо обширніше.

Протипольські дії УПА на Холмщині в першій половині 1944 р.

Ще перед 2-гою світовою війною українсько-польські відносини на Холмщині були загострені куди більше ніж по інших частинах Західно-українських земель. На Холмщині було заборонене будь-яке українське суспільно-громадське життя, ба навіть поширювання українських видань з Галичини. Ще найбільше розбурхала пристрасті ліквідація українських православних церков у 1939 р., організована урядовими чинниками (бандами т. зв. «кракусів»). То ж, коли з приходом німецької окупації впали ці заборони, на Холмщині дуже скоро розвивається українське організоване життя як на легальному так і на підпільному секторах, відроджується національна свідомість, навіть по назовні сполучених селах.

Спираючись на польське населення Холмщини й сусідніх польських земель, постає тут у 1942 р. польське підпілля і то націоналістичного («АК» — Армія Крайова) та прокомуністичного напрямків («БХ» — Батальйони Хлопске, «АЛь» — Армія Людова). Польське підпілля, уважаючи українців польськими громадянами, вимагає від них послуху, підтримки й солідаризування із своїми діями. Це й стало першою причиною для конфліктів. Керівництво польського підпілля, не отримавши підтримки від українського населення, дошукуються винних у керівниках українського суспільно-громадського життя і проти них спрямовує свій терор. Впродовж 1942 р. та першої половини 1943 року в наслідок «присудів» польських підпільних судів і виконаних атентатів гине низка наших громадських діячів, серед них: полк. Я. Войнаровський, д-р М. Струтинський, д-р Павлюк, о. С. Захарчук, о. С. Малеша, учитель Шавала й багато інших. Очевидно, це лише загострює відносини, і українці організовують самооборону своїх сіл. Цю створену ситуацію використовують німці і в 1943 р. організовують з українців окремі відділи для самооборони українського населення і для побороювання польського підпілля (напр. «Холмська Самооборона» в Грубешові).

Польське підпілля посилює терор проти українців особливо в другій половині 1943 р., а на переломі 1943—44 рр. почало одверте масове винищування українських сіл, щоб створити «коридор» до Львова. Ідучи за прикладом з 1918 р., коли існував

такий «коридор» поміж Перемишлем і Львовом, командування АК хотіло тепер зробити такий же «коридор» від Рави Руської до Львова, як політичного осередку Галичини. Цей «коридор» на сході мав спиратися на річку Буг, а на заході на Білгорайський і Янівський ліси. Базою ж його мали стати військові полігони від Рави Руської по Куликів близько Львова, звідки большевики були в 1940 р. виселили все населення. На заваді ж це стояло пасмо українських сіл на пограниччі Холмщини й Галичини. Наближення німецько-большевицького фронту й вістки про почаття перших відділів УПА в Галичині, що могли б перешкодити зреалізуванню цього пляну, наглили, щоб його виконувати якнайшвидше.

Взимку 1943/4 року відділи АК займають неопановані ними українські села в Білгорайському, Томашівському й Грубешівському повітах, «заводячи в них порядок»: розстрілюють «найбільше винних», а інших карають матеріальними чи іншими карами. Ті села, що ставлять спротив чи мають зорганізовану самооборону, винищуються силою: здебільша відділи АК спалюють усе село, а його населення винищують поголовно. Таким чином знищено ще найбільше сіл у західній і південній частині Грубешівського повіту та в східній частині Томашівського.

ОУН створює в цих теренах на швидку руку боївки, що мають допомогти селам в самообороні (боївки Очерета, Ягоди), але вони безсилі супроти польських батальйонів. То ж наприкінці березня 1944 р. постають на цьому відтинку перші відділи УПА (відділ Галайди, відділ «Тигри»), що й поставили реальний спротив польському наступові. В квітні таких відділів було тут уже десять. Для цього відтинку створено теж окреме командування (під проводом сот. О.; пізніше Командування групи «Сяно» і «Закерзоння»). Ці відділи були озброєні слабо й вишколені на швидку руку, все ж уже могли протиставитися польському наступові. Найбільше ж ускладнювало ситуацію те, що на тилах цих відділів — за винятком їх західнього відтинку — Любачівщини — місцевість скрізь була відкрита і відділи УПА могли мати свої бази аж за р. Солокією. Сталося це ще й в наслідок заатакування німцями цих відділів на північ від р. Солокії, у висліді чого останні були змушені у своїй масі відійти на південь від р. Солокії і тим самим не все встигали з допомогою заатакованим польською АК українським селам у північній Угнівщині.

З початком квітня 1944 р. АК опанувала такі села, як іти від р. Буга на захід: Крилів, Витків, Марисін, Посадів, Жерники, Ярчів, Белзець, Нароль, Плазів, Руда Ружанецька. Українське населення з того терену, себто в першу чергу із Грубешівщини, Томашівщини й Білгорайщини частково втекло на південь — до Галичини, частково на схід — на Волинь, чи то врешті до міст.

На теренах, опанованих відділами УПА, організовується українська підпільна адміністрація, впливи німців тут все далі меншають, населення не терпляче очікує, коли прийдуть більші відділи УПА й відсунуть подалі польську загрозу.

В половині квітня 1944 р. місцеві відділи УПА дістають підкріплення: з Волині приходить загін (полк) під командуванням Островського і сотня «Вовки» під командуванням Ягоди-Черника. Ягода це колишній підстаршина 1-ої Української Дивізії що перейшов з групою вояків із Замістя в підпілля та обороняв з ним сіл під Грубешовом, звідки й був витіснений на Волинь у висліді наступу польської

АК. На Волині Ягода zorganizував із утікачів з Холмщини сотню.

З Карпат прийшла сотня УПА «Сіроманці» під командуванням Яструба.

Розпоряджаючи такими силами командування відтинка починає протинаступ. На латинський Великийдень воно влаштовує наступ на відділи АК, сконцентровані в селі Посадів. Несподіваним нічним наступом розбито частини АК, розташовані в селі, і після цілоденного бою частини, що квартирували в лісі й ті, що були укріпилися на фільварку. Використовуючи хвилеве заміщення серед АК, частина загону полк. Острівського, відділ «Вовки» й курінь під командуванням Наливайка серед невеликих сутичок зайняли пасмо лісів поміж містечком Тишівці та річкою Буг, отже таким чином опанували територію поміж річками Бугом і Гучвою. Правда, АК пробувала ще відстояти цей терен — сюди прийшов навіть батальйон АК під командуванням Віктора і в селі Діброва оточив був сотню «Вовки», але її командир Ягода відбив усі атаки ворога і після цілоденного бою наніс йому таких втрат, що той ввечері панічно втік із поля бою.

Річка Гучва і поданий повище відтинок на захід від неї — з невеличкими змінами розмежовували АК й УПАрмію майже до самого приходу большевиків. Вздовж цієї «мережі» увесь час велися місцеві бої.

Для наступу на Львів командування АК ще сконцентрувало було в Білгородському лісі бл. 15 000 війська, але про це довідалася німецька розвідка і наприкінці травня 1944 р. німці кинули туди проти поляків дивізію СС, складену з підсоветських тюркських народів, яка й розбила це польське згуртування. Поляки при тому мали бл. 3 000 вбитими.

Перед приходом большевиків два курені УПА — один під командуванням Наливайка та один курінь із загону Острівського — займають західну частину Грубешівського повіту (за р. Гучвою) аж по містечко Грабовець, в якій жили переважно українці. Біля Грабівця курені УПА звели в тому часі більші бої з польською АК та із німцями.

Як бачимо, то головна увага УПА на Холмщині була спрямована на оборону населення перед нападами польської АК. Але крім того йшла ще боротьба і з німцями. Ще взимку 1943/4 р. сокальське «гештапо» почало посилену нагілку проти підпілля ОУН і ув'язнило чимало його членів. Перший відділ УПА на цьому терені «Галайда» (його назва пішла від тодішнього його командира Галайди) в березні 1944 р. перевів наступ на Сокаль щоб звільнити тут в'язнів, зліквідувати деякі терористичні пункти ворога і здобути потрібне підпілля спорядження. В декілька тижнів пізніш такий наступ влаштовано й на Белз. На провесні 1944 р. у зв'язку із творенням дальших відділів УПА й підпільні адміністрації відділи УПА й групи підпільників ліквідують німецьку адміністрацію по селах всього терену та в більшості малих містечок, далі ще — «лігеншафти», лісничівки тощо. Це зразу викликало хвилю німецьких облав, але тому що німці не кинули були проти УПА більших сил, і що деякі німецькі кола загалом супротивлялися роздрознюванню українського підпілля, то ці облави не увінчалися серйознішими успіхами. Аж коли на весну цього ж року німці отримали підкріплення, почалися нові с'їзави. Тоді й дійшло до боїв, головню вхідній частині Равського повіту: головний зудар відбувся в лісі біля хуторів Вандзін, коло села Карова, та на обох крилах німецького наступу — в селах Карові й Брукенталі. Дальший великий бій мав місце в селі Голе Равське та в Кам'янках біля Рави Руської. В обох випадках відділи УПА успішно відбили наступи німців. Крім того відділи й менші групи УПА мали цілу низку дрібних сутичок із різними німецькими меншими й більшими бойовими й поліційними групами (що охороняли урядовців). Ці бої велися звичайно з ініціативи УПА з метою чи

то ліквідувати такі ворожі групи, чи то здобути від них зброю.

Пізніше німці обмежуються до охорони шляхів, хоча й влаштовують іще й облави, але без серйозніших наслідків завдяки добре zorganizованій розвідці й зв'язкові УПА.

Тактика відділів УПА в тому часі не вибаглива. Командування й штаби як теж резервові частини перебувають в лісах на південь від Угнова. Відділи квартирують чотами в селах і лісах здвж «фронту». Командування було, як на партизанку, доволі централізоване й обслуговуване телефонним зв'язком (на середньому відтинку), мотоциклевим, кінним і пішим. Німецьких наскоків уникано за допомогою розбудованого розвідувального апарату в спірних пунктах ворога та за допомогою мережі, організованої для передавання інформації про ворога, при чому послуговувалися нерідко німецькими телефонними лініями. Бойові операції, перемарші озброєних відділів відбувалися тільки вночі. Про УПА ворог не мав жодних інформацій, бо населення поставилося до німців одностайним фронтом, а полонених не було.

Пересування німецько-большевицького фронту й визначення кордону поміж Польщею й СРСР

Почерез ці землі німецько-большевицький фронт проходив наприкінці липня 1944 р. Згідно з інструкціями Головного командування УПА, що використовували вже досвід волинських відділів, тутешні частини УПА повинні були відійти в великі лісові масиви, подалі від головних шляхів, чи то схоронитися в кривках серед цивільного населення, а на випадок, якщо б фронт стабілізувався — негайно відходити в запілля ворога. Однак не всюди вдалося це зреалізувати.

Фронт рушив несподівано і на Холмщині наші відділи заскочив. В селі Набруж прийшло до бою поміж відступаючими німецькими частинами та сотнею «Вовки», якій на допомогу прийшли ще сотні під командуванням Громоваго і, мабуть, Голуба, що належали до одного відтинку під командуванням Юрченка. Після декількох годин бою німці кинули проти наших частин бл. 60 танків і підкріплення піхотою. Лише завдяки тому, що в першій фазі бою наші частини захопили три танки, якими й згодом могли забезпечувати відступ, і що німці обмежились єдино до прочищення шляху, відділи УПА не були там розбиті цілковито. Цілою вийшла лише сотня Громоваго, інші ж мали бл. 50 вбитими і мусіли були розчленуватися, щоб пробитися. На другий день знову вже большевики відкрили в лісі біля села Щип'ятина відділ Громоваго і в бою з большевиками впало бл. 30 воїків УПА так, що й цей відділ був розпорошений.

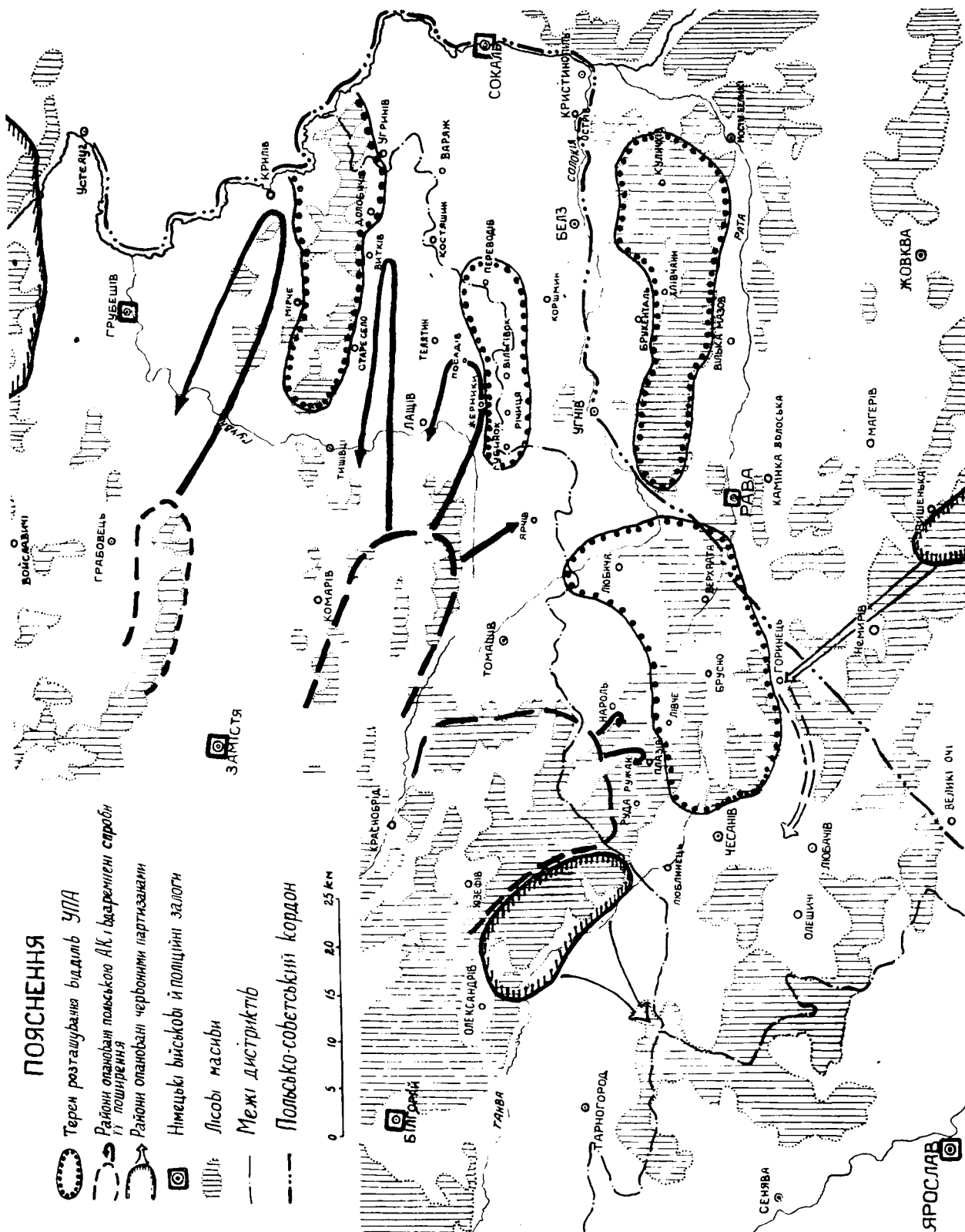
Інші відділи на відтинку між Сяном і Бугом при переході фронту вже розчленовуються по селах, переходять фронт і пізніше збираються знову, крім кількох сотень, що втратили свій командний склад. Мабуть тільки три сотні проходили фронт, не розчленовуючись і відійшовши з лісової Любачівщини в лісові комплекси полігонів: сотня «Месники» під командуванням Залізняка, сотня «Галайда» під командуванням Ема і сотня «Сіроманці» під командуванням Яструба.

В подібний спосіб пройшли фронт і відділи УПА, що оперували на Посянні. Вони приєдналися до куреня під командуванням Рена (сотні Бурлаки, Веселого, Іскри); долучилися отже: курінь Євгена, і сотні — Байди, Громенка, Нечая, Остапа, та дві чоти Чорного. З тими 11 сотнями Рен робить Карпатами г'їд у Чорний ліс, на далекі тили большевиків, магазинуючи по дорозі тяжку зброю піхотну і частину обозу. 17. 9. 1944 р. він зводить бій із відділами МВД біля села Сторонної (коло Недільної), в якому мав 17 вбитими і втратив обози. Втрати большевиків були при тому вчетверо більші. Наприкінці жовтня 1944 р. Рен розчленовує свій загін на менші відділи, звичайно, по дві сотні, і вони по-

ПОЯСНЕННЯ

- Терен розташування відділів УПА
- Райони опановані польською АК і вдареними силами її поширення
- Райони опановані червоними партизанами
- Німецькі військові й поліційні залогі
- Лісові масиви
- Межі дистриктів
- Польсько-радянський кордон

0 5 10 15 20 25 км

вертаються назад, переходячи вже й новостворений поміж СРСР і Польщею кордон.

*

Найдалі до двох тижнів після зайняття терену більшовиками був устійнений кордон поміж СРСР і Польщею. На кордон приходять советські погранвійська МВД. Погранзастави, що розташовані від себе на відстанях яких двох до п'яти кілометрів, мають доволі сильні залоги із 30—100 пограничників, команди ж «кордонних отрядів» мають ще чималі резервові частини, що змінюють місця розташування на відтинках «отряду». У погранвійсках переважали молоді воєнки, по національності — майже поголовно росіяни, вивіновані новою піхотною зброєю, радіозв'язком; резервові частини — змоторизовані. Спочатку вони були слабо активні через відпорність населення на їх розвідку; пошукували в першу чергу за відділами УПА. Згодом же ж різними терористичними заходами, головню ж масовими арештуваннями й переслухуванням населення вони опановувать прикордонну смугу й розбудовують тут мережу сексотів: спершу лише в поясі, шириною в п'ять кілометрів, в другій же половині 1945 р. — вже в смузі шириною до 10 кілометрів, а то й ширше, пізніше ж оперують вже й у смузі шириною в 30–40 км. від кордону. З весною 1945 р. більшовики загороджують увесь кордон непрохідними дротяними засіками, заорюють прикордонну смугу, завширшки й до одного кілометра, щоб зареєструвати кожен перехід кордону, створюють мережу механічної сигналізації (головню ракетної), мінованих піль та інших пасток, як от вовчі ями, дротяні петлі тощо, так що відтоді перехід кордону дуже утруднений.

Після переходу фронту к-р Ем впродовж дуже короткого часу доповнює свій відділ військово-вишколеним елементом, головню ж із повіту Рава Руська, й перетворює його на курінь (сотні «Галайда I», «Галайда II» й «Галайда III» під командуванням Перемоги, Куліша й Беркута). Восени 1944 р. Ем і Яструб пробували в Равщині розбити кордонну смугу, влаштовуючи цілу низку вдаливих наскоків на погранзастави й на розташовані в прикордонній смузі погранвійська, ба навіть на команду погранотряду в самій Раві Руській, але здобути вдалося лише деякі об'єкти. Проти цих відділів УПА більшовики кидають чималі сили погранвійськ, із якими й дійшло до великих оборонних боїв (напр. біля сіл Карова, Річиці, Грушки) та декількох дрібніших, у яких втратили відділів УПА сягали 20 чоловік, більшовиків — яких 150, чи то напр. у бою біля Карова — яких 300 чоловік. В останньому такому більшому бою біля села Яструбич у Сокальщині був смертельно поранений к-р Рен. У цих боях брав тоді участь і відділ «Кочовики» під командуванням Шумського, а пізніше Штиля. Після смерті к-ра Ема кожна з сотень його куреня стала діяти вже окремо.

Почавши з пізньої осені 1944 р. польсько-советський кордон став уже виразно відмежовувати діяльність відділів УПА по обох його сторонах: на українських землях під Польщею і в УРСР.

Організаційна побудова УПА на Закерзонні

Аж до весни 1945 р. на Закерзонні діяла давня організаційна структура в УПА й підпіллі; а тоді оформилися місцеві відділи УПА й підпілля в окремі організаційне ціле. Тоді тут створено окрему Воєнну Округу (ВО) УПА «Сян». У провіді Групи УПА «Сян» станув сотник О. Група «Сян» поділялась на три Тактичні Відтинки (ТВ) УПА: «Данилів», «Бастіон» і «Лемко».

ТВ «Данилів» охоплював трикутник поміж річками Гучвою, Бугом і Солокією та Підляшшя (себто нецілі його Володавський та Біло-Підляшський повіти); діями тут відділи УПА (сотні) «Вовки» I, II і III, що в різний час налічували 30—70 чоловік. «Вовки» II і III до осені 1946 р. були на правах під-

відділів (чот). Крім цих частин командир ТВ-а розпоряджав іще гостючими відділами УПА: одним підвідділом «Галайда II» під командуванням хорунжого Ч. із яких 40–50 чоловік (аж до літа 1947 р.), відділом «Кочовики» під командуванням хор. Штиля із яких 90 воєнків (до зими 1946 р.). Ці відділи належали до Групи УПА «Буг».

ТВ «Бастіон» охоплював частину (що була під Польщею) Равщини, Любачівщину й частину Ярославщини (на схід від річки Сян). Його командиром був майор Залізник. Йому підчинялися п'ять відділів, силою по яких 130 чоловік кожен: «Месники» I, II, III, IV й V — під командуванням Шума, Баглая (спершу — Біса), Ярого, Тучі й Калиновича. Довгий час гостювали тут: відділ «Переяславці» під командуванням Бриля, і від початку 1946 р. аж до половини 1947 р. одна чота з відділу «Кочовики».

ТВ «Лемко» охоплював Перемищину й підпольську частину Лемківщини. Його командиром був майор Рен. Цей ТВ-к мав сім відділів УПА під командуванням Бурлаки, Громенка, Ластівки (Перемищина й Підгір'я), Хріна, Стаха, Біра (спершу Бурого) — на східній Лемківщині, і Бродича (від осені 1946 р. на західній Лемківщині — біля Криниці). Завдяки пригожим умовам боротьби (гірський терен!) ці відділи звичайно мали більший стан, ніж його в тому часі передбачував правилник (себто 136 бійців); їх стан сягав і до 180 чоловік. Тут також діяли ще інші відділи, головню ж із сусіднього ТВ-ка «Маківка 24», вже в УРСР — курінь Прута (спершу Різуна-Грегота).

В організаційній схемі підпілля (ОУН) цей терен становив окремих край «Українські землі за лінією Керзона», що поділявся на три округи (їх межі покривалися із ТВ-ами УПА): Холмську, складену з надрайонів Холмського й Підляшського, Любачівську — з одним надрайоном Любачівським, і Перемиську, складену з надрайонів — Перемиського й Лемківського, а від осені 1946 р. — Західньо-лемківського.

Від переходу фронту до виселенної акції 1946 р. на Холмщині й Підляшші

Виселення українського населення майже з усієї Холмщини та з засянської Перемищини восени 1944 р. і взимку 1944/45 р. виключило цю територію з теренів дій УПА. Це виселювання все ще мало добровільний характер, якщо не враховувати натиску зі сторони польського підпілля, пережитого останньо, і блідого натиску зі сторони польського уряду, як рівняти його з наступними. Записували до виселення комісари-уповноважені міністерства закордонних справ УРСР. Записаних вивожено відразу в приморські області УРСР, кого ж не забрали, то охоронювали. Наше підпілля не перешкоджувало цьому виселюванню, головню ж на Холмщині, бо не могло брати на себе відповідальності за оборону цих районів. На Підляшші й на Холмщині українці залишилися тільки в Біло-Підляшському й Володавському повітах та в прибузьких і пригалицьких селах Грубешівського повіту. Зрештою ж українські села залишилися ще тільки тут і там, якщо не враховувати напів-спольщених «калакутів».

Господарства по виселеннях зараз таки зайняли поляки, виселені з СРСР; у трикутник поміж річками Бугом, Гучвою й Солокією УПА не допустила нікого.

До пізньої осені 1944 р. на теренах діяння УПА не було жодної польської адміністрації. Сили, спрямовані проти УПА, це в першу чергу погранвійська МВД, більшовицькі поліційні частини «Червона мітла», складені головню з колишніх червоних партизан під проводом еміведистів, і інші, що зрештою виконували адміністративні функції, як от збирання податку. Взимку 1944/45 р. закріплюється польська повітова й гмінна адміністрація на Холмщині та в Любачівщині, далі ж — УБП («Ужонд Безпеченства Публічного»), МО («Міліція Обивательська») і

теж спеціальні частини («берлінговці»), що враз із більшовиками беруть участь в боротьбі проти УПА.

Польська партизанка, як бойові групи, майже не діє і веде тільки підпільну роботу: висилає своїх членів до урядів, до МО й рідше до УБП (цей елемент комуністи пересівали докладніше) так, що ці установи здебільша були опановані підпіллям («ВіН-ом»).

На тактичному Відтинку «Данилів», себто у трикутнику поміж рр. Бугом, Гучвою й Солокією, а до виселення Холмщини — і на західній Грубешівщині, до жовтня 1944 р. панує відносний спокій; хіба що тільки більшовицькі пограничники насакають на прикордонні села й перешукують поодинокі хати, чи то роблять облави на все село й арештовують те переслідують по декілька селян. По терені їздять групами й відділами частини ЧА щоб заготовити для фронту харчі. До них прикріплені розвідувачі МВД. Трохи згодом під такою притокою почали діяти оперативні групи МВД: із Сокаля, де було командування погранотряду, Ванова, де була командатура погранвійськ, і з грубешівського гарнізону МВД. Більшість з'єднання пограничників запускалися в терен тільки за відділами УПА чи групами повстанців, що переходили кордон.

Після переходу фронту (в серпні 1944 р.) в терені наново збирається відділ «Вовки», що нараховує бл. 80 чоловік. Інші відділи відходять до УССР та лише деякий час перебувають на підпольській стороні. Ці відділи мали тут два більші бої: курінь «Галайда» з початком осені 1944 р. був оточений погранвійськами біля села Річиці в Губинку й витримав цілоденну облогу, а ввечері пробився з оточення; відділ «Кочовики» (під командуванням Недолугого-Шумського, згодом Штиля) був заскочений в селі Гільче і з боєм відступив у Варяжський ліс, відв'язавшись від більшовиків.

Таки зараз після переходу фронту серед керівних кол на цьому терені виринули два погляди на методи бойової діяльності УПА. Командир «Вовків» Ягода заступав думку, що в цьому відкритому терені може успішно діяти найвище одна повна сотня УПА (136 чоловік). Тодішній «оргмоб» округи Юрченко і керівник округи Жен стояли на становищі, що треба організувати курінь. «Теренові чинники» в тому часі рішали самостійно, не маючи зв'язку із своїми зверхниками, то ж окружний провід підпілля організує під проводом Юрченка курінь, який мав би відійти на перевішкіл в Поричькі ліси на Волинь і згодом повернутися в терен. Охороною цього куріня мала бути сотня «Тигри» під командуванням Голуба, а яка вже брала була участь у боях на Холмщині. На курінь склалися три сотні новобранців. При мобілізації куреня знехтовано засадами, досі стосованими в УПА: тут всякі до УПА мобілізовано, і не набирали добровільно, тому ж, що в терені було «спокійно», ніхто не зважав на дотримання засад конспірації. Як виявилось пізніше, більшовикам вдалося зібрати інформації про організування куреня і про плян перекинути його на Волинь. То ж як тільки цей курінь в половині осені 1944 р. перейшов річку Буг, заатакували його з усіх сторін більшовицькі погранвійська. Курінь попав в оточення. Правильну оборону поведла лише сотня «Тигри» під командуванням Голуба й витримала наступ більшовиків. Сотні ж новобранців були розбиті з першим наступом більшовиків на дрібні групи; частина їх долучила до сотні Голуба, інші ж рятувалися втечею. Оточена з усіх сторін сотня Голуба, до того ж — на відкритому терені, лише під прикриттям ночі зуміла пробитися групами з перся. Сконцентровані на цьому відтинку більшовицькі частини ще цілий тиждень переслідували розпорошені групи УПА. В цьому бою курінь мав близько третини вбитими й полоненими; решта новобранців повернулася додому й куреня вже не відновлювано. Очевидно, все

те дуже негативно відбилось на настроях населення.

Але на тому не кінець. Після цього бою Юрченка визвало командування Воєнної Округи «Буг» (Львівщина), якій були підчинені в тому часі відділи УПА на цьому терені. Після переходу кордону Юрченка серед ближче невідомих обставин схопили більшовики, і він пішов на співпрацю з МВД. Незабаром у терені появляються погранвійська, підчинені сокальському командуванню погранотряду, і з ними Юрченко в мундирі майора МВД (пізніше уже тільки звичайного рядовика). Почалися масові облави. Юрченко дуже добре знав цілу Белзчину й деякі села Холмщини, знав людей з підпілля, їх квартири, криївки, зв'язки тощо.

Пізня осінь і зима 1944/45 р. проходить під знаком масових облав і сильного більшовицького терору. Підпілля має великі втрати вбитими й арештованими, з-поміж яких ще біля десятка пішли слідами Юрченка.

Ягода перекинувся із відділом «Вовки» під Грубешів і серйозніших втрат не мав, хоча й його декілька разів застукало МВД, він все відв'язувався успішно. В одному з таких боїв загинув чотовий його першої чоти — Карпо. По криївках загинуло йому декілька вояків — це або ранені, що лікувалися, або ж вислані на села з різними дорученнями. МВД в тому часі арештувало зокрема багато молоді й деяких селян, що активно співпрацювали з підпіллям; їх і знав Юрченко. Більшість з-поміж них МВД випускає на волю, а серед них і примусом завербованих сексотів.

Перші більшовицькі облави при співдії Юрченка цілковито приголомшили населення Белзчини й спаралізували тут працю підпілля. Але дані МВД скоро вичерпалися: підпільники законспіровуються або переходять у Грубешівщину і дальші удари МВД попадають уже безуспішно в порожнечу. В лютому-березні 1945 р. населення вже прийшло до себе, і підпілля, переорганізувавшись, починає діяти знову.

Але під час тих облав закріпилася вже польська адміністрація. До волосних осередків Черничин Крилів, Варяж, Белз, Кристинопіль приходять відділи МО, силою в 40-60 чоловік кожен, і волосні («гмінні») уряди. МО в Черничині й Крилові вже від осені починає пожвавлену діяльність, спрямовану виключно проти цивільного населення (грабіжницькі напади). Оба ці осередки МО ліквідує Ягода. На станицю МО в Черничині він влаштовує пізньої осені 1945 р. два напади: один МО відбила, заховавшись за мурами будинку, під час же другого — будинок розбито «торпедою» і він похоронив у своїх розвалинах поліцистів. М. і., «торпеди» тут вжито було на Закерзонні вперше. Власне «торпедами» називано ракетні стрільна німецьких «верферів» (117 кг вагою) і «небельверферів» (бл. 65 кг вагою).

Станицю МО в Крилові відділ взяв підступом: в мундирах погранвійськ МВД він прийшов на станицю МО й зарядив тут збірку МО, мовляв, вона має йти разом на облаву. На збірці МО роззброєно і майже всіх міліціонерів розстріляно.

В половині зими 1945/46 р. чотовий «Вовків» із засідки зліквідував у селі Пересоловичі оперативну групу УБП із Грубешова (бл. 15 чоловік).

У селі Махнівці більшовики зорганізували відділ «істребітелів» з українських селян, очолений селянином Галантом і його синами; були в ньому теж слідчі МВД. Відділ цей був підпорядкований Домашівській командатурі й допомагав пограничникам у боротьбі з підпіллям, ба навіть діяв самостійно у своїй околиці. На нього відділ «Вовки» робить теж наскок і його розбиває: частину відділу присипають розбиті «торпедою» мури їхньої домівки, іншу ж частину заскочено по хатах. Декількох їх втекло до УССР.

Направесні 1945 р. дуже активними стали Варяжська й Хоробрівська станиці МО, розташовані в мі-

стечку Варяжі (разом бл. 70-80 чоловік). 26.5.1945 р. Ягода ліквідує обі ці станиці «торпедами».

Останнім успіхом Юрченка був наскок на частину окружного проводу підпілля на колоніях Корчунок, на північ від Долобичівського лісу, а який там зібрався був на конференцію, влаштовану контролером УПА-Північ Вадимом. Згинули при тому: новоназначений керівник округи Мстислав і його охорона (боївка під командуванням Яструба, передтим чотового «Вовків») та осередок окружної пропаганди (Ярополк і його співробітники) — разом 17 чоловік. Але вже від весни 1945 р. терен переходить під повну контролю УПА. Після ліквідації МО в Варяжі в терені появляється хіба лиш відділ МВД із Сокаля, очолюваний ст. лйнт. Леоновим, а з ним і Юрченко, далі — відділ МВД з Домашова під проводом капітана Сметанова та УБП із Грубешова, скріплюване батальйоном ВП із Грубешівського гарнізону. Та всі їх облави серйозніших успіхів вже не добились.

В травні 1945 р. на терен ТВ-ку приходять відділи УПА із Групи «Буг» із УССР: «Кочовики» під командуванням Штиля, «Галайда II» під командуванням Ворона (їх попередній командир Куліш був смертельно поранений у бою з МВД в селі Сурмачівка на Ярославщині) і відділ під командуванням Шумського. Всі вони мали визначений маршрут рейдів по Люблинському воевідстві в Польщі, де мали відвідати українське Підляшшя; Шумський мав перейти з Підляшшя на Волинь тоді, як два перші старою дорогою мали повернутися назад.

Відділ «Галайда II» вирушив першим у рейд, але завернув з дороги, бо стрілець відділу Грабовий убив командира Ворона; причиною тому було введення Вороном дуже суворой дисципліни.

«Кочовики» відбули рейд у травні-серпні 1945 р., не маючи по дорозі жодних боїв.

Відділ під командуванням Шумського мав сутичку при переході кордону (при тому згинув чотовий Гроза); його рейд пройшов теж спокійно і він з початком серпня 1945 р. перейшов р. Буг у Берестейську область (БССР).

Відділ «Галайда II» розділено на два підвідділи: з них перший під командуванням Сивого завернув назад до УССР, а другий під командуванням Чавса відбув восени 1945 р. рейд на Підляшшя.

На весну 1945 р. Ягода організовує третю чоту в відділі «Вовки», очолену Багряним; ще до жнив цього ж року вона була перевишколена й спосібна до дії. З початком червня 1945 р. Ягода з одним роєм і своєю охороною робить засідку на полі під Варяжем при шосі Варяж-Долобичів на Юрченка, що мав туди переїздити з невеликою групою МВД. Спершу зліквідовано групу МВД, що над'їхала підводами з Варяжа (вбито бл. 15 есведистів при власних — 2 поранених), а опісля автомашину Юрченка з 22 чоловіками залого. Втекти вдалося лише одному провокаторові — Габданкові. Власні втрати при тому — 1 вбитий. При тому ще здобуто важливі матеріали — список сексотів Сокальського погранотряду МВД — бл. 170 чоловік, що підписали були зобов'язання. Варт підмітити, що зазедве 17 з-поміж них дали були більшовикам якісь дані про наше підпілля, інші ж на різні лади ухилювалися, чи просто ховалися, коли МВД було в селі. Покарано лише найбільш винних, через яких підпілля потерпіло серйозні втрати. Серед інших, як теж серед усього населення, проведено освідомку акцію, і в її висліді згодом усі, хто підписав під час арештування заяву про співпрацю з МВД, зголошували про це підпіллю. У згаданій засідці згинув теж Юрченко і ст. лйнт. Леонов, командир оперативного відділу МВД.

Восени 1945 р. боївка підпілля (п'ятеро чоловік з трьома кулеметами) на засідці біля села Вишлова зліквідувала автомашину з працівниками польської поліції (22 чоловік, в тому командант Белза Баліцький і троє старшин УБП).

В серпні 1945 р. одна чота «Вовків» під команду-

ванням Крапки звела короткий бій із частиною ВП, що йшла в напрямі Долобичівського лісу. ВП втекло панічно, залишивши кільканадцять вбитих.

У другій половині серпня 1945 р. відділ ВП за-скакує Ягоду в селі Жнятині й він гине враз із одним вояком із своєї охорони. При тій нагоді хочемо коротко зупинитися над тактикою цього командира УПА; вона була вповні достосована до цього відкритого терену, в якому він оперував. Ягода розбудував тут окрему розвідкову мережу зв'язку, що була спосібна щодень передавати інформації про рухи ворога в цілому терені. Відповідно до даних розвідки Ягода маневрував відділом, чи то його розчленував і «конспірував». Завдяки тому відділ крім Масломич не був за-скачений ворогом. Більших боїв Ягода уникав, і робив наскоки лише на можливі для здобуття силами відділу опірні пункти ворога, як теж засідки на його дрібніші відділи. Всі такі операції були проведені дуже вміло: наші втрати не переходили звичайно одного-двох вбитих і стільки ж раненими — на пересічно 20-40 вбитих у ворога. Зрештою ж гинули хіба поодинокі його вояки, за-скачені по селах, кривках, чи постелях. Жертвою ворожого за-скачення впав і сам Ягода.

Після його смерті «Вовки» розділилися на два відділи: «Вовки I» під командуванням Крапки і «Вовки II» під командуванням Багряного, оба приблизно по 60 чоловік. Під кінець серпня 1945 р. «Вовки I» перейшли на Підляшшя.

На Підляшші найдовше, бо ще до німецько-совєтської війни, затрималися були доволі сильні впливи комуністів, хоч із приходом німецької окупації в 1939 р. тут розгорнулася живо праця на національно-громадському відтинку, а серед молоді, головню середньошкільної (в гімназії в Холмі та по торговельних школах) поширилася ОУН обох напрямків. У 1943 р. на Підляшшя прийшли перші рейдуючі відділи большевицьких партизан із Білорусі, і знайшовши тут крім пригожої місцевости ще й підтримку від місцевих комуністів та від загалу населення, вони закріпилися тут на постійно. Населення їм подало підтримку, бо саме зріс був німецький терор і здріства (напр. у селі Білка німці за переховування жидів постріляли майже всіх чоловіків, яких 80 осіб; по кільканадцять чоловік німці розстріляли в селах біля багнистого лісу «Охожа» на північний захід від Володави, як ото в Грабівці, Голешові, Красівці — тільки через те, що в лісі відкрито крижків жидів). Було багато арештовань а то й розстрілів селян ще й за нездачу контингенту, за приналежність до комуністичної партії тощо, і врешті й за співпрацю з партизанкою.

Коли ж у 1944 р. прийшли большевики, то місцеві червоні партизани створюють польський адміністративний апарат по повітах і по волостях: чимало їх іде до воевідського уряду в Люблині. Позамісцеві партизани відходять до СССР. Але на населення посипались репресії зі сторони польського підпілля (відділ Ястшемба «ВіН-у») за співпрацю з большевиками. У відповідь на те повітові уряди роздали зброю по селах, де переважали комуністи: створюється ОРМО (Охотніча Резерва Міліції Обивательської). Очевидно, ОРМО не було в силі оборонитись від польського підпілля. До того ж іще дорешти впали серед населення прокомуністичні настрої: поперше, через те, що цих повітів не прилучено до УССР, а подруге, від осені 1944 р. стали приходити листи від тих, хто виїхав до УССР, і в них чорні описи підсовєтської дійсности; врешті ж сюди втікають очевидці, переховуються по селах у своїх і розповідають про життя в СССР. За ними й почалися облави погранвійськ МВД та УБП.

Пізно восени 1944 р. на Підляшші перейшла з Грубешівщини група, складена з п'ятеро підпілля — уродженців Підляшшя, під проводом Хмари; вона й натрапила тут уже на сприятливий ґрунт. Спираючись на членів ОУН із холмської гімназії та з торговельних шкіл у Володаві та в Білій Під-

ляшській, вони організовують в терені підпільну мережу, видавничий осередок пропагандивної літератури, санпункти тощо. На весну 1945 р. підпілля налічувало тут яких два десятка активних членів. Прибула група пояснює населенню, що вони — це розвідка УПА, а на весну прийдуть більші сили УПА й оборонять населення. Прихід перших відділів УПА (Штиля й Шумського) мав дуже велике значення. Зустріч із рідним військом зробила велике враження на населення. Завдяки рухливості відділів УПА ніхто не був зорієнтований, які сили УПА тут діють: їх оцінювали на кілька тисяч чоловік. Відділи ВІН-у перейшли відразу на польську етнографічну територію, підбадьорене ж наше населення почало одверто підтримувати УПА й підпілля. Незабаром посилюється і місцеве наше підпілля та його праця.

Після жнив, коли прибули перший підвідділ «Галайда II» й «Вовки I», прийшло й до переговорів поміж УПА та ВІН-ом, наладжано постійні контакти поміж обома організаціями, розділено компетенції (до українського населення мала відношення тільки УПА) та наладжано співпрацю. У майбутньому усі справи на цьому відтинку були розв'язувані без поважніших конфліктів поміж обома сторонами.

На відділ «Вовки I» зараз після його приходу на Підляшшя наскасує в лісі біля села Королівка УБП. Відділ мав одного вбитого й двох ранених. Тиждень після того «Вовки I» ліквідує групу УБП з Володави, що підкрадалась до санітарного пункту УПА. 17 «убебістів» згинули, і тільки двох урятувались втечею.

Підвідділ «Галайда II» зліквідував на засідці автомашину із майором МВД та кількома рядовиками. Оба відділи УПА роззброюють у терені станиці ОРМО.

Цих декілька бойових успіхів ще більш підбадьорили населення і настільки стероризували ворожі установи, що їх працівники аж до весни 1946 р. майже не показувались поза своїми центрами.

В грудні 1945 р. ці відділи УПА повернулися назад у Грубешівщину.

Під кінець літа і з початком осені 1945 р. на Грубешівщині діяло лише УБП з Грубешова, що й переводило час-до-часу облави по селах, чи то квартирувало в них по кілька днів. УБП було підкріплене одним батальйоном ВП із Грубешівського гарнізону, але за малими війнятками ВП під впливом пропаганди ВІН-у вело себе неактивно.

Наприкінці вересня 1945 р. чота «Вовки II» під командуванням ст. булав. Дуди знищила в селі Варешин 13 убепістів (серед них слідчого й поручника УБП), а в пів години після того — роззброїла 17 емведистів із грубешівського гарнізону, але думаючи, що це червоноармійці (саме в тому часі закінчувався перехід через Грубешівщину частин ЧА, що верталися з Німеччини) — після проведення пропагандивної гутірки їх відпущено. З тієї групи, додавши ще й інших емведистів, що якимось були провинилися, начальник грубешівського МВД зформував карну оперативну групу МВД, силою в 40 чоловік, що мала за завдання постійно перебувати й діяти в терені УПА. Ця група однак поважніших успіхів не мала, хіба що арештовувала селян, змушуючи їх до співпраці, зате ж дуже заваджала в нормальній роботі підпілля, бо появлялася в кожній порі дня і ночі по селах, що були найактивнішими осередками нашої граці, побула там кілька годин чи добу й відходила далі. Відділи УПА намагалися зліквідувати її, але це не вдалося. Вона так оперувала аж до розгару виселенчої акції (половина травня 1946 р.), пізніш уже скріплена до сотні чоловік і більше, і частково перебувала в Грубешові, часково ж в оперативній поїздки.

Після жнив 1945 р. появляються ще нові труднощі: зактивовуються станиці МО в Кристинополі й Забужжі (Хоробрівська), роблять вдень наскоки на села, арештовують і знущаються над селянами,

що їх підозрювали у співпраці з УПА, і просто — грабують населення. В селі Ключів з їх рук гине повітовий референт пропаганди Амон (із УССР), що тут лікувався. В обох тих осередках були ще й виселенчі комісари із охоронами (до 20 чоловік), а в Забужжі — чота ВП. Слід згадати, що тут іще від осені 1944 р. чекали селяни, головою із Долобичівської волости, на транспорт до УССР.

Як нас інформували місцеві члени ВІН-у, то в цих станицях МО «всьяке шумовиння, що шукає наживи, а безпечно чуються тому, бо пограничники із Сскаля й Бендюги на випадок нападу обіцяли негайну допомогу». На ці два осередки переведено в жовтні 1945 р. наскок. Відділ «Кочовики» зайняв станицю МО в Кристинополі (поліція втекла при перших стрілах), знищив станицю, залізничну станцію, розпустив звідси холмщаків-виселенців, знищив приміщення й документи волосної управи тощо. Зліквідовано декілька міліціантів. Подібно виглядав бій і в селі Забужжя і з таким же ефектом, з тим, що тут бій тривав довше: ВП і МО боронилися з мурованого будинку. Аж як відділ УПА вистрілив «торпеду», правда, нецільно, — ВП втекло з будинку. Тут наступав відділ «Вовки II» і боївка ВОП-у (відділ особливого призначення) під командуванням пор. З. В наступі на Забужжя згинув один вояк УПА.

Цієї науки вистачило обоим станицям МО і аж до кінця дій УПА на цих теренах (літо 1947 р.) вони ведуть себе коректно.

Взимку 1945-46 р. з початком весни — на Грубешівщині діють ті самі сили ворога: Грубешівський гарнізон МВД й УБП, скріплюване частинами ВП.

В грудні 1945 р. на інспекції відділів УПА був командир ВО «Буг», полк. Вороний — у заступництві командира Групи «Сян», що відійшов до Головного командування УПА і довго не вертався. Він і створив командування ТВ-ка під керівництвом сот. П. Відділ «Галайда II» дістав доручення перейти до УССР (він при переході кордону попав на міні: поля і втратив одного вбитим та двох раненими, що й повернулися назад — лікувались). Командуванню ТВ підпорядковано чоту під командуванням Зірки (три рої, разом — бл. 25 чоловік), як підвідділ «Вовки III».

Група Зірки була зорганізована Зіркою самостійно на провесні 1945 р. під Грубешовом в районі сіл Богородиця, Черничин, Чомів, Крилів. Спершу вона налічувала неповний десяток люда, але завдяки партизанській зручності Зірки — проводить цілу низку успішних боїв та засідок на дрібні групи ворога; група ця впродовж літа 1945 р. побільшилася. Фактично то нею керував сот. Ягода, але офіційно вона не входила в склад УПА аж до грудня 1945 р.

В січні 1946 р. появилася на території ТВ «Данилів» к-р Групи «Сян» О. На спільній нараді з командантом ТВ й командирами відділів і підвідділів устійнено методи діяння УПА на цьому терені на час зими. Відділи мали перебувати по селах розчленовано по приготованих ще в осені криївках. Коли в терені не було поважніших сил ворога, відділи мали квартирувати нерозчленовано чи то в селі, чи в лісі, щоб таким чином підтримати дисципліну, а також для підготовки наскоків на можливі ворожі групи. Кожен відділ мав діяти самостійно у визначеному йому терені, і за його межі міг виходити лише з konieczности.

Впродовж січня і в першій половині лютого 1946 р. відділи УПА звели цілу низку успішних боїв, головню ж із засідок. Назвемо тут важливіші з-поміж них.

Відділ «Вовки III» й перша чота відділу «Вовки II» розбила частини погранвійськ в околиці сіл Корчів-Махнівок, а які показалися тут після того, як «Кочовики» перейшли кордон.

Над іншим боем — у селі Масломичах і в Шиховицькому лісі зупинимось обширніше, бо він характеризує відносини в ворожому таборі. Обі зга-

дані чоти УПА квартирували на колоніях села Масломичі на південь від Грубешова. На колонії над'їхала підводами сотня ВП. Перші дві чоти ВП, що вже були поміж хатами, роззброїла УПА, друга ж частина з розтягнутої валки підвод, що були ще на шосі, втекла до Грубешова. Серед роззброєних проведено пропагандивну гутірку, роздано літературу, виміняно свої знищені мундири за добрі й відпущено. Як нас інформували старшини ВІН-у, то коли перші втікачі ВП прибігли до Грубешова, місцеве МВД, силою в яких 80 чоловік (інші були на польських селах), негайно вирушило в погоню за УПА й одночасно зарядило, щоб якнайшвидше за ним вирушив і грубешівський гарнізон ВП. Збірка ВП тривала понад годину, вояки саботували зарядження «аларму». Аж після арештування яких 80 вояків вдалося врешті цю збірку зробити і гарнізон ВП рушив на підмогу. У міжчасі відділ УПА забраними від ВП підводами переїхав на колонії близько Шиховицького лісу, але МВД таки попало на їх слід. Танкетки МВД старалися відтяти йому дорогу до відступу в ліс. Та відділ залишає підводи на хуторах і пробігає до лісу, ще заки танкетки наблизились на відстань цільного вогню. В лісі відділ затримується й займає оборонну лінію, на яку незабаром і надходить розстрільна МВД. Її й підпущено на близьку відстань. Починається короткий бій. Большевики мали кільканадцять вбитих, серед них начальника грубешівського МВД, і панічно втекли. На шосі ж декілька кілометрів від лісу зустріли колону ВП, що чекала на вислід бою. Ст. лейтенант МВД накидається на капітана ВП з лайкою і б'є його в лице. Це так обурило всяків ВП, що вони займають в ровях становища, спрямовуючи зброю на емведистів. Але до перестрілки не дійшло. Після того грубешівський гарнізон ВП переформовано, змінивши більшу частину його командного складу.

В другій половині лютого 1946 р. ворог дуже активізується. У селі Войславичах відділ МВД наскокує на «Вовків І». Останні відстрілюючись, відступили до Угринівського лісу. Положення було скрутне, зокрема ж коли який десяток вершників МВД заїхав перед відступаючий відділ, щоб йому відтяти дорогу в ліс. Треба зазначити, що МВД було споряджене радіозв'язком і могло завжди скоро викликати підмогу. Але відділ змусив вершників вступитись з дороги й відступив з одним убитим та одним пораненим.

У підвідділі «Вовки ІІІ» виявився провокатор, поворотець з Німеччини, що був у відділі несповна два місяці. Трапилося це тому, що над цією групою аж до грудня 1946 р. не було більшого нагляду зі сторони КВ. Коли підвідділ заквартирував на колонії, яких 5 км від Грубешова, брат к-ра Зірки Гайда запримітив, що немає стійкового. Розглянувшись ближче, він запримітив, що бракує двох кулеметів і одного коня. То ж по тривозі від-

діл негайно покинув квартири. Ще підвідділ не віддалився й на кілометр від колонії, як танкетки й автомашини МВД вже оточували ці його квартири. Хоч провокатор не знав зв'язків і співробітників — селян, але знав маршрут маневрування відділу і знав, як селяни приймали вояків УПА, то ж мав деякий успіх. У першому дні облави, що прийшли, згинули три розвідники підвідділу, що квартирували по селах; МВД арештувало деяких селян, у яких квартирував підвідділ. Зірка перекинув підвідділ на південь, а коли вже надстали облави в околиці Грубешова, повернувся з двома вояками у свій терен назад щоб зорієнтуватися, чи можна туди перекинути підвідділ назад. Але на його слід попало МВД і, наскочивши на його квартиру, зловило його самого під час сну. Було це в половині лютого 1946 р.

Командування над «Вовками ІІІ» перейняв брат Зірки, ст. булав. Гайда. 22. 2. 1946 «Вовки ІІІ» вирушили санками в дводенний рейд у польські терени, роззброїли сотню ВП в селі Конопне щоб роздобути амуніцію, 23. 2. роззброїли групу МО на хуторах в селі Коритина біля містечка Грабовець і того ж дня МО в селі Невірків та повернулися в Белзчину.

28. 2. 1946 погранвійська МВД несподівано провели облави по селах західньої Белзчини: проходили селами, поверховно переглядаючи будинки, чи немає тут більшої військової одиниці. У селі Лісках вдається частинам МВД заскочити «Вовків ІІІ», що збиралися перейти під Грубешів. Два рої «Вовків І» під командуванням сотенного Крапки готовились підводами від'їхати в рейд у польські терени. Ланка вояків із підвідділу «Галайда ІІ» мала в Лісках свої криївки. Відстрілюючись відділи УПА відступили в ліс і тут прийняли бій. Але ця облава була організована добре і негайно їх сточив майже полк МВД, яких 800 чоловік. Після південного бою лягло сорок вбитих вояків УПА (частина з них дострілювала себе, коли забракло амуніції). З оточення прорвався тільки один рій із відділу «Вовки І» і декілька вояків з інших підвідділів. В бою згинули: командир «Вовків І» Крапка й командир підвідділу «Вовки ІІІ» Гайда. Большевики мали бл. 150 вбитими і стільки ж пораненими.

Після того бою відділ «Вовки І» очолив Кропива. Очевидно, що поразку частин УПА боляче відчувало і населення і підпілля. Але незабаром прийшли ще нові турботи. Вже з початком березня 1946 р. стало відомим, що на весну підготовляється примусове виселення всього українського населення до УССР, то ж починається підготовка до такого виселення: заготівля й магазинування харчів, боеприпасів, підготовка криївок, магазинів тощо.

Прийшла ще зміна в командному складі «Вовків ІІ», що їх тепер очолив Лис, попередньо бунчужний відділу «Вовки І».

Партизанськими стежками по Хрещатій

(СПОМИН З ВЕСНИ 1947 р.)

„Виморити їх голодом!”

Це був травень пам'ятного 1947 року. Впродовж кількох днів простір від замінованого Дуклянського просмику аж по річку Сян перемінився в пустар. Ворог підсилив ті дивізії, що на цьому терені вже давніш оперували, як і ті, що сюди прибули недавно — в половині березня. Приїхали ще нові дивізії й вивантажились у Сяноці, Риманові, Загір'ї, Ліську — разом 46 ешелонів, і в кожному по яких 70 вагонів. За нашими обчисленнями, з кінцем квітня на Лемківщині було яких 100 000 чоловік ВП. Була це 2-га армія, якою командував знищений нами ген. Сверчевський, віцеміністер „оборони народової” враз із кількома большевицькими вищими старшинами. Частину тих військ перекинено в Бірчанщину.

Всі ті сили взялися за остаточне насильне виселення українців із рідних сіл на „земедзискане”. Те населення, що тут ще залишилося було після виселення до ССРСР, і що його ми обороняли серед кривавих боїв під час виселенчої акції восени 1945-го, взимку й весною 1946-го. Крім насильного виселювання почалися скрізь з кінцем квітня і в початках травня масові арешти. Щоб улегшити собі роботу й виволити всіх наших симпатиків війська МВД й УБП зігнали українське населення в „гетта” в Лупкові, Команчі, Полонній, Загір'ї, Щавному, Яслиських, Прусіку і тут почали розшуки за підозрілими, а далі посортували лемківські родини на три категорії: одних поселено на післянімецьких господарствах, других розкинуто по різних зруйнованих безвласницьких дворах, а третіх перевезено на північ — на піски, пустарі, чи врешті — до тюрми. Перша категорія уважалася „певними”, друга — „підозрілими”, а третя — „непевними”. З тієї третьої групи вибрано теж закладників, що їх часто потім розстрілювано публічно по містах. Деякі з місцевин обведено дротяними засіками та обставлено стійками й кулеметами. Так зроблено в Гічві, Полонній, Прусіку. У Завадці Морохівській, де чотири рази вже вимордовувано населення, а тепер зібралось кілька родин, що під час тих мордувань скривались по сусідніх селах, тепер, як єдиних наочних свідків варварств ВП, вивезено всіх до Прусіка до „гетта” й тут згодом вимордовано.

ВП й большевицькі батальйони МВД на час цієї переселенчої акції окопалися довкруги лісів над селами і таки по самих селах, щоб перешкодити зв'язкам УПА й підпілля з населенням, зірвати постачання відділів УПА в лісах харчами („жеби бандерофци з голоду

здехлі в лясах, бо їх інакше не витемпіми!”), внеможливити нам усяку розвідку, зв'язки й рух та перешкодити нам прийти населенню зі збройною підтримкою під час виселювань. Після того ж — пляновано замкнути нас у лісових масивах та повести остаточну боротьбу в великому масштабі.

Коли мова про Лемківщину в тому часі, то її слід поділити на три смуги. Перша — це на захід від Дуклянського просмику; там оперував тоді відділ УПА під командуванням Бродича-Романа. Умови діяння там були тоді ще найкращі. Життя населення було порівняно „нормальне”, заможне. Нечасті облави дозволяли відділові УПА якось лаявірувати. Друга смуга — це терен поміж Дуклянським просмиком та шляхом Тісна-Балигород-Новосілки. Цей терен потерпів ще найбільше: тут боїв було найбільше і найбільше концентрувалися ворожі сили. Ішла завзята боротьба за кожне село, за кожен ліс, за кожную станицю, і найбільше за залізничний шлях Загір'я-Лупків. Оперував тут мій відділ, відділ к-ра Дідика, що пізніш перейшов на захід, і згодом ще й відділ к-ра Стаха. Третя смуга це терен поміж шляхом Тісна-Балигород і р. Сян; її ми назвали „Трикутником”. В початках 1946 р. тут оперували: відділ к-ра Мирона, відділ к-ра Біра й відділ к-ра Кармелюка. „Трикутник”, маючи великі лісові масиви й недостойні села, ворогом був менше „торпедований”, і тому тут і зосереджувалися провідні й командні центри. Аж до кінця тут залишався відділ к-ра Біра.

Перший найбільший удар ворога був спрямований на мій терен; погоня ворожих дивізій спрямовувалася особливо за відділами моїм і к-ра Стаха. Чимало старшин польської 2-ої армії і спецвідділів КБВ („Корпусу Безпеченства Публічного”) поклялися помстити знищення ген. Сверчевського, що то приїхав був на Лемківщину в супроводі кількох високих старшин, щоб тут провести інспекцію тих військ, що вже з нами боролися, особисто вручити відзначення старшинам і стрільцям за участь у боях із УПА, і врешті — зорієнтувавшись на місці в положенні, підготувати плян боротьби із відділами УПА-Захід, заки ще прибудуть головні сили ВП. Впродовж усієї зими постійно ганявся за мною 34-ий полк полк. Гегардта, далі ж — 32-ий і 36-ий піхотні полки і спецбатальйон КБВ. З весною 1947 р. ця погоня ще посилювалась частинами ВОП-у („Войско Охрони Пограніча”) та варшавською дивізією, з якою нам довелося 16.3.1947 звести бій над селом Кам'янки та в два дні опісля — цілоденний бій у Луківсько-Загучевських лісах. Та по-

гоня стала ще скаженіша після засідки й бою з охороною штабу 2-ої армії 28. 3. 1947.

Під час самої виселенчої акції, що тривала три-чотири дні й велася за допомогою автомашин, військових і селянських підвод з польських сіл (Небещани, Пораж, Тарнава, Яслиська, Буківсько, Победно, Марковці, Повстанець, Нагужани, Глибоке, передмістя Сянока), вивезено все устаткування з українських хат, збіжжя, картоплю й інвентар, непотрібну ж їм посуду, жорна, банки від консерв — побито й подірано. Польське ж населення сіл, що були нами знищені під час акцій чи боїв, під охороною війська кинулося грабувати все, що ще осталося. В деяких місцях ворог зумисне залишив збіжжя й картоплю, як принаду для повстанців, порозставлявши довкруги засідки. В селі Туринське напр. залишив бочки з капустою, що її затруїв, задумуючи нас знищити таким способом, та ми це незабаром розшифрували: в червні декількох стрільців із відділу к-ра Громенка наїлись цієї капусти і їх прийшлося дострілити.

Знову ж у „Трикутнику” ВП спалило майже всі села за винятком декількох вблизи Лиська. На згарищах залишилися хіба погорілі горшки, бляха, пили, сокири, де-не-де — жорна, по льохах — напівзгоріла картопля, частково ж по селянських хатах — криївки зі збіжжям; їх саме й дуже завзято розшукували повстанці.

Діємо самі

Тому що ні від Командування Відтинка ні від надрайонового проводу не маємо жодних наказів, починаємо діяти самі. 1-го травня, порозумівшись з к-ром Стахом, розділюю оба відділи на підвідділи й висилаю в різні напрями терену мого діяння. Не хочу скупчувати підвідділів на випадок великих облав; підвідділам куди легше пробиватися, лавірувати й конспіруватися. Меншу групу куди легше прохарчувати, далі ж — більше можна зібрати й замагазинувати решток збіжжя, бобу, картоплі, як теж господарського устаткування (як от: сокири, пили, лопати, жорна, ціпи, коси), посуду, решток взуття й одягу, що потрібні нам при самостійному господарюванні чи в лісовій господарці. Далі — вроздріб краще можна впорядкувати магазини й криївки в різних лісових пасивах, у випадку бсів — можна себе краще відтяжувати; таким чином теж можна бути свідком усіх подій на нашому терені діяння. Врешті — командири підвідділів мають тоді найкращу нагоду привчитися самостійно діяти.

Перед рочленуванням проінструктовую, як вести себе в терені, як видирати ворогові „з-під носа” рештки збіжжя й картоплі, бо ж від сьогоднішньої нашої зарадності й активності залежатиме, як довго втримаємося на цьому терені, інакше ж — нам загрожуватиме голод. До кожної групи приділюю по одному членові з почоту обох відділів. Під-

відділи розділюю так: підвідділ к-ра Граня прикріплений до району сіл: Душатин, Прелуки, Туринське й Лукив (в ньому стояв штаб дивізії ВП); підвідділ к-ра Оріха до району сіл: Хоць, Калічава, Тисовець (тут квартирувало ВП), Розтоки — із випадковою базою над селом Суковате; підвідділи к-ра Дуни й к-ра Байрака — до району сіл: Явірник, Прибишів, Полонна (тут квартирував полк кінноти ВП), Вислік (де квартирували — полк піхоти й артилерії ВП та спецгрупа МВД), Воля Петрова й Воля Сенькова (в Буківську приміщений штаб дивізії ВП). Командиром тих двох підвідділів назначаю Дуню; їх випадова база — це ліс Прибишів-Буковиця. З цією групою йде бунчужний Соловій. Підвідділ к-ра Зенка прикріплений до району сіл: Смільник, Воля Міхова, Радошиці, Довжиця й Манів; з цією групою йде бунчужний Приспів, а згодом і к-р Стах. В її районі розташовані — в Маневі батальйон піхоти й відділ кінноти, в Волі Міховій — полк піхоти й автоколони, в Ославиці — з’єднання танків, полк саперів і летунська частина, а в Радошицях і в Довжиці — полк піхоти.

Здовж залізничним шляхом Загір’я-Лупків раз-у-раз проїжджають військові ешелони й панцирні поїзди. На всіх головних шляхах і дорогах чути грукіт танків, гармат, гул моторів, а по ночах блискають світла прожекторів і ракет. В моему районі діяння багато шляхів, що улегшують ворогові доїзд до найдаліших закутин.

27 травня висилаю кур’єрів по районового провідника Чорноту, щоб з ним обговорити низку справ, положення тощо і дати доручення кущовим ланкам, що стали безрадні, що їм робити. То ж устійнюємо наші пляни і до тієї ж роботи, яку проводять підвідділи УПА, з наказу Чорноти забираються й кущові ланки.

Уперших чотирьох днях травня продовжую виготовляти звіти за попередні місяці, що їх я не був ще вислав, бо постійна погоня ворога за нами й квартирування в снігах під голим небом — внеможливіювали писання. Користаюся нагодою, що в лісі нема ще облати та що потепліло, забираю з собою к-ра Стаха, політвиховників Цяпку, Соломку та ще п’ятьох стрільців для охорони й переходимо до колиби сл. п. генерала Перебийноса над Душатинським озером, щоб тут писати звіти. Спішуся ще й тому, щоб провід і КВ отримали повідомлення про останні бої та зокрема про засідку на ген. Сверчевського.

В оточенні

5-го травня в пів шостої вранці ворог, силою одного полку, оточив Душатинське озеро і з ним і нашу колибу. До колиби підсувався так тихенько, що стійковий, стр. Рибалка помітив ворожих вояків аж на віддалі яких трьох десятків метрів. То ж швидко збираємо архів і завдяки тому, що знаємо місцевість,

де в ній найбільші гущаки й скелі, виповзуємо з ворожих „кліщів”.

Ще на світанку ворог зайняв кругом окопи, порозставляв мінометні й кулеметні гнізда і в середину впустив спецгрупу з собаками. Нашу колибу спалено, а ліс старанно перешукано.

Ми перейшли щасливо ворожу лінію й прямуємо до місця постою групи Граня, до якої вже долучила й група Оріха. Тут займаємо становища на горі, що на захід від присілка Ясенова села Суковатого. Щоб змилити напрям нашого відступу стрілець Сян обстрілює кількох польських вояків з протилежного боку, щоб звернути туди увагу ворога. Наш маневр був вдалий, бо частина ВП пішла облогою в протилежну сторону, а друга частина тримала озеро й колибу в оточенні, аж до вечора.

Попереднього дня підвідділ під командуванням Оріха виконав був хитрий наскок на село Тисівець, де вирвав з-поміж застав і стійок ВП чотири штуки худоби. Щоб двері стайні не скрипіли, підливано їх водою, а худобу, котра була білої масти, накрито плащ-палатками. Ратиці, щоб не лишати слідів, позавивано шматами. Саме цей сміливий наскок і був причиною сьогоднішньої облави.

Після полудня м'ясо складаємо в бочки й закопуємо.

Наступного дня, 6-го травня, бойові розвідувальні стежі доносять, що в лісах над селами Гічвиці, Рябе, Воля Міхова, Суковате Туринське, Прелуки заквартирували поважніші сили ВП, та що чотири панцирні поїзди постійно підвозять все нове військо. На всіх шляхах і дорогах зміцнений рух. Здовж лісів проїжджають кінні стежі по яких тридцять вершників, скрізь по лісових дорогах і стежках — ворожі засідки. Ворожі групи сполучені поміж собою телефонними лініями, що їх наші стежі в декількох місцях перервали. Під впливом таких вісток дезертирують два стрільці — Угерець і Панна — до своїх кривняків-поляків у Сянїчку. Стрілецьтво з обуренням нап'ятовує їх вчинок, а здогадуючись, куди вони втекли, зголошується декількох охотників піти до Янїчка зліквідувати їх.

На всякий випадок перевірюю, про які криївки вони знають, щоб зараз таки там перемагати зброю й амуніцію, далі — чи не підслухали вони таких розмов, що могли б ворогові дати матеріал, а врешті — тому що саме вони магазинували м'ясо, висилаю к-ра Оріха — перемагати його. В якому терені знаходяться зараз інші групи, вони не знають, бо призначування терену і напрям відходу груп я завжди робив законспіровано перед іншими групами.

Після полудня стежі доносять, що ворог перешукує в лісі всі потоки, палить старі колиби, й перешукує старі табори відділів і кущів, шукаючи за криївками.

Ще перед полуднем Оріх із роем Заяця вирушив перемагати м'ясо. По дорозі прийшло до сутички з ворожою групою в лісі напроти Гічвиць, де ворог перешукував старі місця таборування к-ра Бродича. Рій звів 20-хвилинний бій та без власних втрат зник у кущавнику. Ворог мав двох вбитими та одного пораним.

Другого дня, 7-го травня, пишу штафети до к-ра Бродича на захід у Криниччину, щоб його попередити про насильне виселювання й великі облави, отже щоб забезпечив себе харчами та поробив закупи необхідних речей для мого відділу. Пишу також і до „господарника” Христі, щоб і вона поробила подібні закупи для мене й раджу їй позакуповувати для себе також. На жаль, записки ці три дні пізніше впали з тоброю кущового Макаренка в бою над селом Репедь, і послужили польській місцевій пресі темою статті: „Гринь піде до ксендза Романа Завіхостного”.

Впродовж дальших днів у різних місцях лісового масиву „Хрещата” „інсталуємо” жорна, закопуємо картоплю, магазинуємо ячмінь, біб. Тих харчів дуже мало, вистане на який тиждень. Варимо тільки вночі у глибокій ямі, а над вогнищами, щоб не біла ясність і полум'я, будуємо з гілля заслони. Зі світанком виходимо на становища: переважно вибираємо хребет гори, скали чи поляни й залягаємо в коло, щоб краще можна було під час бою розгорнути крила. Далі ще прочищуємо амуніцію, доповнюємо нею скриньки та набійниці. Кожен чистить зброю, бо свідомий того, що від її чистоти нерідко залежить успіх бою.

10-го травня передполуднем переводжу інструктаж, як вести відв'язувальні бої, рухому оборону, прориви почерез ворожі лінії й окопи, як і яку місцевість вибирати на прориви. Серед командирів дається помітити зрозуміння для серйозності положення, кожен здає собі справу з того, яка відповідальність і обов'язок лежить на ньому. Вояцтво трохи знервоване: воно свідоме того, що кожної хвилини може початися кривавий танок.

На другий день висилаю к-ра Стаха до його підвідділу над село Смільник й доручую перевести подібний інструктаж у себе, впов'ядкувати підвідділ, перевірити магазинування харчів та залишитися при людях, бо положення дуже напружене.

Того ж дня ввечері відходить один рій із мінером Шупаком по картоплю до Душатина. Ніч була дуже темна й стрільці просувалися так тихенько, що в селі пройшли повз ворожу заставу, зовсім не знаючи, що тут ворог. Тоді підсунулись під хати й тут прийшло до сутички із ВП: звели 15хвилинний бій, вогнем обсипали хати, де відпочивало ВП, і прогнавши заставу, без втрат відступили до лісу. Крім кількох убитих у хатах ворог мав одного вбитим на заставі.

Прийвність частин ВП в Душатині казала

мені здогадуватися, що завтра слід сподіватися великих облав і що загалом „у повітрі пахне порохом і кров'ю”.

Вояцтво вже давно хропе, та мені не спить-ся: куди тут йти далі без наказів, коли в терені такі великі ворожі сили? Очі моїх лемків завжди з довір'ям спрямовані на мене, „кади наш старий поведе...”

2-га армія ВП проти двох сотень УПА

Вже сіріло. Була третя. Наш сніданок це декілька печених картоплин і жменя печеного бобу. Маскуємо місця постою, заховуємо жорна й виходимо на поляну поміж селами Душатином і Микомом. Вона — на хребті, що тягнеться від вершка Хрещатої на захід до села Ослави. Займаємо становища, висуваю застави, підслухи й зорців, — усі в бойовому напруженні. З нами куш Сорскатого та кур'єрська ланка Духа, разом — нас 83 чоловік.

Над лісами стали зовсім низенько кружляти літаки. Довкруги чути рушничні постріли й короткі кулеметні черги.

Пів десятої. В напрямі нашої застави — кулеметника Комиша й стрільця Дуба — враз заграв кулемет: „Ду-ду-ду!”

Тоді ще кілька пострілів і — тишина.

Наша застава впоралась із ворожою стежею, вбиваючи одного капрала й двох вояків, та помалу відступає до лінії.

Враз цю тишину розбиває гураганна стрілянина й вигуки: „Урра-а! До пшюду-у!” І почалася пекельна музика різnorodної зброї.

Командую: „Хлопці, вогонь!”

І сипнули. По-лемківськи сипнули, аж зашуміло. Повно диму й гуку.

Ворог наступає на нас від півночі, від сторони Душатино. Та враз дістаємо вогонь і з вершка Хрещатої. Скрізь над лісом розблисли світла ракет. В нашому напрямі летять літаки. Їм ракети показують напрям бою. Нас хочуть оточити або витіснити в долину, де нас очікують три ворожі лінії. Ворог закидає крила: його праве крило наступає від вершка 812, а ліве — від вершка 921. Відразу бачу, що це операція в більшому масштабі.

Користаю з нагоди, що середина лінії ВП під нашим вогнем відступила, і наказую швидко, не залишаючи слідів, перескочити почерез верх, де треба — врозсип, куцями за мною. Узбіччя вершка 921 перебігаємо від півдня. Ліс тут дуже рідкий, листя ще не розвинулося. Польські „кукурузяники” звиваються такі понад самі вершки дерев; коли вони надлітають, зупиняємось, замасковуємо і зброю і себе самих. По лінії наказую, щоб — якби нас літун закріпив і почав стріляти — відкрити по літаку вогонь з усієї довгої зброї.

Позаду нас на горі чути ще вигуки й постріли. В деяких місцях літаки стріляють із кулеметів і кидають гранати. Обережно підсуваємось до стежки, що йде з Хрещатої до хати „Катерини” в Микові. Широкою роз-

стрільною — щоб не залишити слідів — перебігаємо стежку. На південь від нас, від села Микова чути тріскіт гілок, шум і людську бесіду. Наказую чимдуж переправлятися через потік, що випливає з-під Хрещатої, і залягти на його стрімкому березі. Якщо ворог йтиме на нас, підпустити його близько, приготувати гранати, сипнути гураганним вогнем і тоді — в наступ.

Кожен наказ хлопці ловлять з повною увагою. Усе вже на становищах. Чекають. На віддалі яких кількадесяти метрів крило ворожої розстрільної виминає нас і просувається на північ в напрямі гори, де був бій. Пройшла так одна розстрільна, далі друга й третя. Тріск ламаного гилляччя й шелест листя чути далеко; така була в ті дні посуха, що в деяких потоках вода висохла.

Та ось чути знову голоси, що йдуть, все ближче до нас, від вершка Хрещатої. Чути вигуки й команду на вершках сусідніх гір. Положення стає дуже серйозне: воно все критичніше з наближенням ворожої розстрільної, що надходить у нашому напрямі зі сходу. Виразно чути команду з літака:

— Лінія перфша! Лінія друга! Лінія тшечя!...

Десь з лісу чути відповідь:

— Лінія А, Б, Ц! Лінія кфят!...

Ці команди, далі — шелест листя, тріск гілок докладно орієнтують мене про рухи ворога.

Тихенько піднімаємось і хильцем, із готовою до стрілу зброєю, слід-у-слід ступаємо один за одним, оминаючи ворожі лінії. Увесь час прислухаюся уважно й сам веду напереді. Коли надходить яка ворожа група, затримуємось і непомітно, коли вона пройде, просуваємось далі. Шепотом передаю по лінії наказ — докладно зорити довкруг себе, помічене зголошувати, зустрівши ж ворога, залягти й чекати наказу.

„Для фантазії й уроку валькі” вояки ВП підпалили в лісах листя, ріща й висохлі куші ялівцю. Використовую дим, виверти, старі річища потоків, довгі клепки дерева, густі грабники і — щасливо виминаємо ворога. Так лявіруємо поміж ворожі групи через три години. У хвилині, коли зі сходу і з заходу наближувалась ворожа розстрільна, підсуваємось гущаками — бо тільки в гущавнику добре пробиватися — до потоку Микуви, що пливе зі сходу в напрямі села Микова. Від тилу передають, щоб поспішати, бо ворог тільки ще на яких сто метрів за нами, а тут ліворуч і праворуч над потоком, що його маємо переходити, чує людську бесіду.

Прислухаюся: розмовляли польські вояки, будуючи окопи. Використовую місце, де потік шумить найбільше — де з двох сторін зливаються два потічки — і водою, виминавши дорогу, що веде з села до табору, де ми квартирували ще минулого року, горі потоком перебігаємо в ліс, що на північному

склоні гори Магурчине. Тільки що ми пройшли, як за нами замкнено дорогу: підійшло вороже військо й стало займати виготовлені окопи.

Затримуємося, щоб хоч трохи віддихнути. Висилаю „ПЖ” (ланку польової жандармерії) з кулеметником Соколом перевірити терен.

3. Семенів, поручник УПА

Рейди УПА й їх значення

Заки говорити про рейди відділів УПА, то перш усього треба згадати політичні й тактичні причини розвиту такої форми дій.

Поперше — на теренах України, неохоплених діями підпілля, треба було спопуляризувати наші визвольні ідеї й закріпити їх у народі. Це завдання могли виконати тільки рейдуючі відділи УПА. Для цього не вистачало лише літератури, листівок, закликів, чи навіть праці поодиноких законспірованих підпільників. Жива сила у формі бойового відділу своєю організованістю, поведінкою, бойовими пропагандивними акціями, чи обороною населення мала б документувати вірність ширеним ідеям, висловлювати бажання народу, а теж показати своє справжнє обличчя й тим доказати брехливість ворожої пропаганди, яка всіма можливими засобами старалася оплюгавити наше підпілля.

Подруге — деякі терени України були аж надто виставлені на нищівну політику займанців, а тому оборона населення перед постійним терором, винищенням і агентурою належала до завдань УПА. Крім оборони відділи ці мали підсилити вже існуючий рух спротиву чи то його організувати.

Потрете — повстанські відділи не могли „засиджуватись” на одному місці, а тим самим підпадати під все дальшу контролю ворога. Невловленість числа й сили поодиноких відділів, їхнього місця побуту, постійний рух тощо — це запорука їхнього існування. Рейдування було теж деякого роду формою оборони перед сконцентрованою дією ворога. На теренах перемаршів рейди деморалізували ворожий апарат, а тим самим придушували його сваволу.

Крім цього рейд гартував усі вояцькі прикмети, незалежно від того, чи бійці й командири мали за собою довший чи коротший час служби в УПА. Рівнож при допомозі рейдів здобувано досвід підпільної боротьби по різних теренах і за всяких умов. Можна тут додати, що завданням деяких рейдів було теж принести розвідку з неохоплених діями підпілля територій.

І врешті — рейди на терени чужих народів мали побільшити коло наших приятелів, запізнати ближче ці народи з нашою боротьбою й нашими ідеями, та підсилити протирежимні настрої в найширших масах цих народів, або наявний там підпільний рух.

Командування УПА вивчило значення рухливості повстанських відділів і тому за цілий час дій УПА рейди це основна форма бойово-оперативних чи пропагандивних дій. Така форма боротьби прийнялася зараз же після перших успішних наслідків. Існувала вона за німецької і за большевицької окупації. Існує вона досьогодні, хоча, може і не в таких розмірах, як це було декілька років тому назад.

Ми не можемо подати повного перегляду поодиноких рейдів УПА і з уваги на обширність матеріалу і теж з уваги на брак вичерпних даних. Обмежимося тут лише до важливіших зовнішніх, відомих нам ближче рейдів УПА поза її „бази”.

Уже в 1943 р., за німецької окупації, УПА виконує низку рейдів, спрямованих на Осередні й Східні у-

Не минуло й п’яти хвилин, як вони повернули й зголосили, що наш ліс оточений перснем ВП, яке залягло в свіжовиготовлених окопах. Височини ж довкруги — сполучені ланцюгом ворожих окопів. Отже з однієї біди щасливо вибрались і влізли в друге оточення — в друге кільце.

країнські землі. Їх мета ознайомити народні маси з нашими цілями, ідеями й програмою, як теж приготувати нарід до нової окупації. Крім цього шляхом різного рода бойових акцій стримати розбещеність ворога та не дозволити йому знущатися над безборонним населенням.

В другій половині жовтня 1943 р. частини УПА силою 6 сотень під командуванням к-ра Енея рейдують по Житомирщині й доходять аж до Дніпра; під кінець жовтня і в листопаді 1943 р. пішли туди нові сотні, що своїм рейдом охопили Житомирщину, Київщину й Кам’янець-Подільщину.

Скрізь, куди проходили ці рейдуючі відділи, стрічали вони симпатії українського населення й тепле відношення, включно з матеріальною й моральною підтримкою.

В грудні 1943 р. і першій половині січня 1944 р. рейдує по Кам’янець-Подільщині курінь УПА для особливих доручень під проводом к-ра Бистрого. Він зводить там ряд успішних боїв з ворогом,

Після перекочення фронту Україна опинилася в цілості під большевицькою окупацією. Одночасно з тим мусіла бути частково й змінена тактика боротьби УПА. Вага рейдів ще зросла, бо в ряди УПА напливав свіжий елемент — чи то ті, що втікали перед набором до ЧА, чи то ті, що втікали з неї. З однієї сторони треба було відтяжати терени, в яких скупчувалося більше відділів, з другої ж запобігти зосередженню ударам ворога і зберегти сили.

Першим способом як зберегти сили під новою окупацією було розміщення повстанців по змозі в знайомих їм теренах. Тоді й розв’язано питання національних меншин в УПА (різних сусідніх народів, особливо східно-європейських і азійських). Їм командування УПА поставило до вибору дві можливості: залишатися на місці, або зформувати національні відділи й перейти на свої землі. Особливо ж підкреслювалося принцип добровільності. Подібно поставлено справу з відділами із східно-українських земель. Для більшості з них це було вигідне з уваги на те, що рідні сторони уможливлювали їм кращу орієнтацію, а знання місцевих умов — відповідний спосіб боротьби.

Таким чином після переходу фронту доходить до перших великих рейдів чужинецьких відділів УПА, що зі зброєю в руках пробиваються у рідні сторони на Схід. Сьогодні немає певних даних про їхні дії, але ми певні, що ці відділи зробили дуже багато, прибувши у рідні сторони — а це сталося — і посіяли ними зерно визвольної боротьби напевно має і сьогодні вплив на ці народи й їхнє змагання до визволення.

Командування УПА, знаючи силу спільного фронту проти большевицької боротьби, не занедбує й рейдів на сусідні території. Як подає О. Гончарук в статті „Українська Повстанська Армія — носій ідей визволення і дружби народів” („Самостійність”, 1946), рейди відділів УПА на Білорусь, починаючи від осені 1944 р., відбуваються постійно.

Та — прийшов 1945 р., а з ним і перемога над

Німеччиною. Командування УПА передбачувало поворот мільйонних большевицьких армій з Заходу і сподівалося, що Червона Армія буде вжита ще до ліквідації УПА (це й справдилося пізніш). Тому воно рішається на висилку поодиноких відділів (особливо там, де були їх більші скупчення) в рейди до сусідніх країн чи в терени, де була б сподівано менша концентрація ворожих військ.

Вже в половині квітня 1945 р. вирушають перші відділи в рейди на Закарпаття, в Польщу, Білорусь і частинно на литовську територію. Всюди вони дістають повну підтримку — чи свого, чи чужого населення. Завдяки цій підтримці проведено теж значну пропагандивну роботу. Напр., одна з сотень, що пішла в Польщу (під командуванням к-ра Куліша), добилася майже до передмістя Варшави. Без співпраці й допомоги польського населення це було б неможливе. На маргінесі подамо, що співпраця та стала тіснішою з хвилиною договору між підпільними рухами обох народів.

Другі знову ж відділи, що ходили рейдом на Закарпаття, під командуванням к-ра Града, мали повну підтримку наших земляків-закарпатців, які до цього часу були під впливами большевицької агітації. Неодина закарпатець завдячує сьогодні цим повстанцям те, що не дався зловити на большевицьку вудку і не пішов добровольцем до ЧА (большевики давали родині такого добровольця по корпеви пшениці, його ж самого гнали під Берлін). Окремі сотні під командуванням к-рів Града, Глухого й Грізного пройшли терени північно-західного Закарпаття.

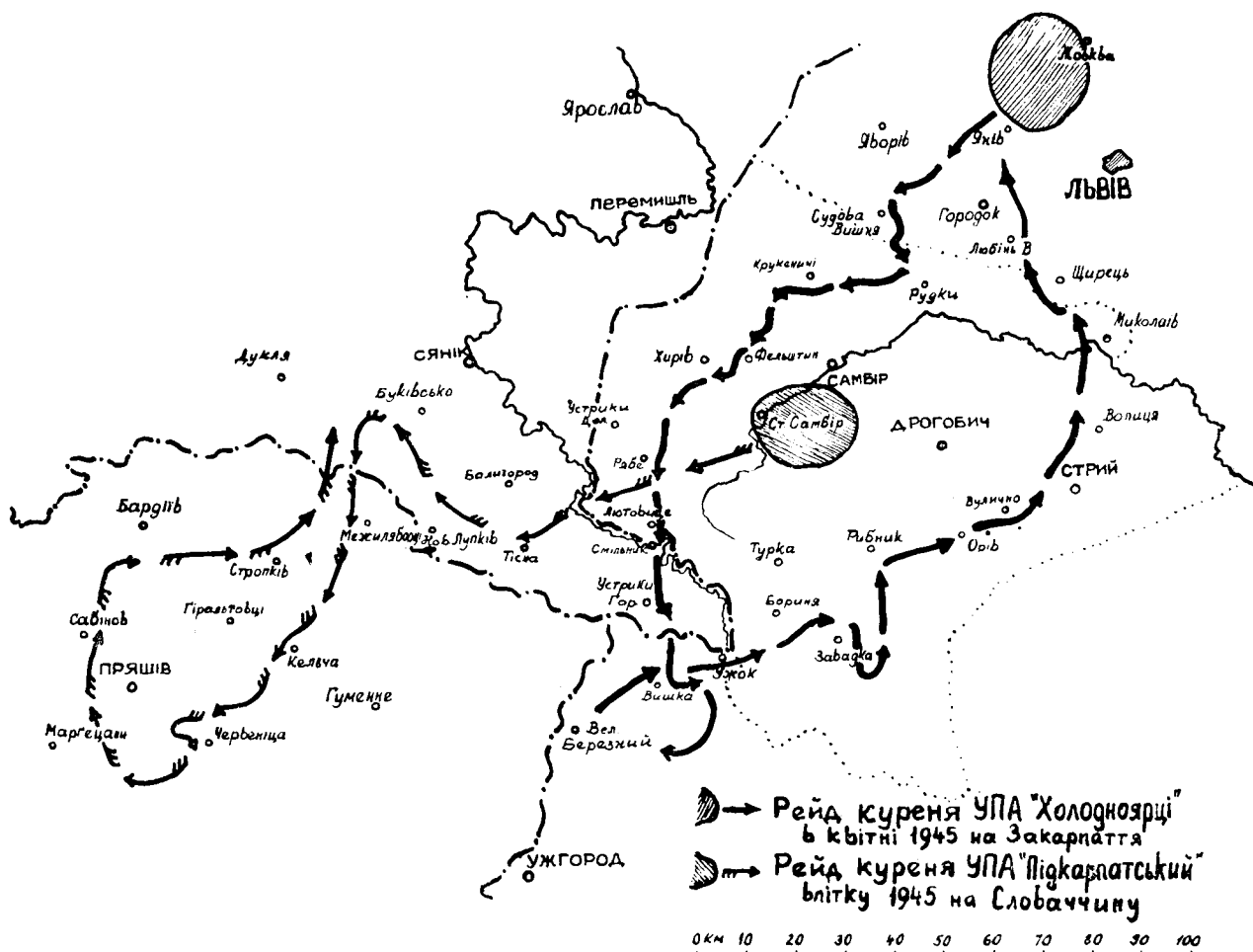
З цих рейдів відділи вернулися наприкінці червня, або в липні 1945 р.

Влітку 1945 р. курінь „Підкарпатський” під командуванням майора Прута виконав перший великий рейд на територію Словаччини.

Словацько-польський кордон цей відділ переходить 22. 8. 1945 р. Його частини проходять по черзі різні села районів Межиляборці, Стропків, Гіральтовці, Пряшів, Сабінів, Бардіїв, Гуменне й повертаються в половині вересня 1945 р. Ми бачимо у зв'язку з тим — прозріння наших таки „русинів”, словацьких комуністів і врешті метушню й занепокоєння в Братиславі й Празі. Вилікувані „председи”, священники й учителі, синьоока студентка, що повеже нашу літературу до столиці, врешті оклики населення „Хай живе УПА!”, а яке спочатку ставилося з недовірою, а навіть вороже, — це наслідки цього рейду. Він наглядно показував, яку велику популярність здобувають собі українські повстанці. Словаки взагалі не хотіли з нами воювати, а вірні Москві наймити боялися й оминали нагоди збройних сутичок. Все те було наслідком зорганізованої пропаганди й зразкової поведінки повстанців.

Для орієнтації подамо, що в згаданих нами рейдах, — на Закарпаття йшли відділи з Жовківщини, в Польщу відділи з Сокальщини й Равщини (з тієї большевицької окупації), а на Словаччину з Самбірщини, хоч не бракувало відділів УПА і в Карпатах чи на Закерзонні. Града тут ролю доцільність вислати ті, а не інші частини.

Однак бувають випадки, що в сусідню країну йдуть рейдом частини, найближче до неї розташовані. Це й було весною 1946 р., коли вирушили відділи південного Закерзоння (Лемківщина, Переми-

щина) в другий рейд на Словаччину, під командуванням к-ра Мирона. Вони проходять цілою східною Словаччиною й доходять на півдні до Кошиць. Всюди населення їх радо вітає як уже давно знаних приятелів. І тим разом не приходить до більших сутичок, хоч стривожена Прага висилає на боротьбу з повстанцями великі військові з'єднання. Навпаки, окремі старшини чехо-словацької армії стараються на власну руку нав'язати взаємини з повстанцями. І хоч рейд цей скінчився 24. 11. 1946 р., то відгомін його залишився в цілій Чехо-Словаччині ще на довгий час. Це виявили вибори в ЧСР, які відбулися вночі після рейду, це виявилось теж і в посиленні словацького руху спротиву.

В 1946 р. проведено теж бойово-пропагандивні рейди в Пінську й Берестейській області, як теж і на Закарпаття (Туряський і Волівський райони). Останній рейд, що його я ще зустрічав, відбувся на просторі 300 км. і тривав від 16. 6. по 31. 8. 1946 р.

В наслідок виселення всього українського населення з Закерзоння (весною 1947 р.) рішенням командування УПА приходить до великих рейдів у другій половині 1947 і 1948 рр. За винятком окремих одиниць у поодиноких теренах, що мали залишитися до означеного часу, всі відділи й підпілля мережа отримують наказ рейдувати. Частина відходить через більшовицько-польський кордон до УРСР, частина до Західної Німеччини й Австрії, а менші з'єднання рейдують у Польщу, а далі у Східну Прусію й на т. зв. „Земі одзискане”. Не зважаючи на потрійний союз (СССР, Польщі й Чехо-Словаччини), спрямований проти УПА, і не зважаючи на введення в дію великих з'єднань армій (Польща, Чехо-Словаччина), а крім цього і на озброєння цивільних комуністів в кожній місцевості (в СССР — „істребительні батальйони”, в Польщі — ОРМО — (Охотніча Резерва Міліції Обивательської, в Чехо-Словаччині — СНБ), рейдуючі частини УПА, хоч і з чималими втратами, добилися до місць свого призначення. Заговорила світова преса, про що еміграційний громадськості відомо.

Ми могли б закінчити на цьому перегляд важливіших зовнішніх рейдів УПА, вже хоча б тому, що останні роки боротьби УПА це чисто підпілля боротьба, яка вже самою істотою відрізняється від попередніх форм. Ясно, що розчленовані колишні одиниці є прикріплені до сталого місця з обов'язком якнайбільшої конспірації і нашошення ворогові ударів там, де це найдоцільніше. Ця тактика не дозволяє робити рейдів у таких розмірах, як це було в рр. 1942 — 1947. Та все ж, не зважаючи на це, малі з'єднання рейдують далі, чи то в Україні, чи на чужій території. Факт, що мале з'єднання вояків УПА рейдувало по Житомирщині від 1947 — 1950 рр., користуючись повною підтримкою населення, говорить дуже багато сам за себе.

Треба згадати теж про рейд до Румунії, що відбувся в часі між 17. 6. 1949 р. та 27. 7. 1949 р. під командуванням сотника Хмари. Маршрут цього рейду проходив околицями біля міст Вішеш і Сигіт. Повстанці квартирували в безпосередній близькості з містами. Сутічок ніяких не мали, бо міліція з міст боялася вийти. Поведінка повстанців, розмови, листівки й відозви, писані румунською мовою, дуже тісно зблизили румунів до повстанців. Вже при поворотній дорозі наздоганяли повстанців розриви гарматних стрілен; це румунсько-більшовицькі війська обстрілювали наосліп ліс. Зусилля були марні й не завдали ніякої шкоди.

Хочемо ще зробити підсумки й встановити, які позитиви й негативи мають рейди для поодиноких рейдуючих відділів, цілої визвольної боротьби й для населення, крізь терени якого проходить рейд, з'ясувати вплив і наслідки рейдів на політичне й економічне положення ворога та на його мілітарну силу.

Для прикладу візьмемо вислід другого рейду на Словаччину в квітні 1946 р. В цьому рейді відділи УПА відвідали 106 сіл (в тому числі 11 більших осередків), провели 16 великих мітингів з населенням, 40 гутірок і 69 розмов з представниками інтелігенції. Розповсюджено велику кількість революційної літератури, писаної українською, словацькою і чеською мовами, і то не лише поміж населенням, з яким зустрічалися повстанці, але й теж вислано на адреси поодиноких людей і наукових, культурних чи громадських установ, по цілій ЧСР.

Уважний і критичний читач вже з цих кількох речень зможе собі відтворити образ дії повстанців у рейді, себто їх політичної й воєнної дії.

Коли говорити про вплив рейдів на поодинокі відділи і на вояків, то він переважно позитивний. Не лише відділи, але й кожний борець після закінчення рейду, має в собі почуття внутрішнього задоволення, відчуває, що його вартість як політичного вояка збільшилася. Пройдений шлях, труднощі й невгоди, невпинні бої в незаних теренах, наглядна успішність революційних ідей між іншими народами, зустріч з різним населенням, гутірки з ним і вдячність цього населення не лише за оборону його власних, але й загальнолюдських прав, це речі, що лишають людині почуття особистої вартості, ба й почуття гордості.

Практика довела, що частини, які вернулися з рейду, своїми моральними й бойовими вартостями стояли помітно вище від відділів, що не рейдували. Рейдування споює учасників почуттям тісної дружби й взаємної виручки, загартує їх на особливі фізичні невгоди й розвиває в них орієнтаційний змісл. Постійний риск особливо розвиває в учасників рейду особисту відвагу.

Є однак інші прикрі наслідки рейдів. Такими є: брак умов для приміщення ранених чи хворих для їх лікування, що дуже обтяжує й зменшує оперативність відділу. Часами, при найкращій дії рейду, бувають konieczними бої, які приносять із собою дуже важкі втрати. Коли з'єднання проходять теренами, де панують пошесні недуги, то це наражує повстанців і на цю небезпеку. Врешті надто виснажливий рейд підриває в людей здоров'я.

Коли ж мова про український визвольний рух, то сміло можна сказати, що він набрав розголосу за допомогою рейдів. Поява повстанського відділу на чужих територіях викликала шептану пропаганду в цілій країні так, що врешті мусіли „голосно” заговорити й офіційні чинники та преса, щоб виправдати свою безсилість, чи надто гострі приписи щодо населення. Врешті доходило до того, що ціла країна жила вістками про українських повстанців. Найменші навіть бої набирали широкого розголосу і з блискавичною швидкістю доходили навіть за кордони країни.

Українське підпілля користувалося активною підтримкою населення: ми бачили випадки самочин-

ної підготовки населення до приходу повстанців у багатьох місцевостях. Призбирані харчі, медикаменти, гроші, одяг, а часто й зброя або муніція були до диспозиції в різних оселях, близьких до маршруту рейду.

Населенню, крізь країну якого відбувався рейд, вже сама вістка, що прибули відділи УПА, давала надію хоч на хвилеве відпруження, бо зменшиться тиск ворожого апарату. З приходом повстанців цей тиск зменшувався до мінімуму. Примовкали теж агенти і всякого роду вислужники ворожої влади. Далі — повстанці давали відповідні поради, вказівки чи попередження, що згодом ставали населенню дуже в пригоді. При наскоках на ворожі магазини, пограбоване майно верталось до власників.

Можна думати, що після відходу повстанців населення було ще більше репресоване, як перед тим. Це однак невірно, хоч ніби логічно можна б і робити такі заключення. Вже сама розпорошеність відділів і груп у терені (якщо їх рейдує більше), або маневрування одного з'єднання виключали можливість „змови” населення з повстанцями, а тим самим не могли стягати особливих репресій на оселі. Зрештою в інтересі повстанців було, щоб своїми рейдами не дати причин до таких наслідків.

Словак, булавний УПА

3 Перемищини „під зону”

(Спомин з рейду УПА в 1947 р.)

Було це весною 1947-го. Зазеленівся, розвинувся ліс. Сумно було тоді на Закерзонні: почалася акція насильного виселення українців на захід, на т. зв. »земі одискане«. Скрізь чувся плач, войки. З Лемківщини відходили із залізничних станцій вагони з людьми та з їх мізерним дорібком. На піски. По лісах залишилися ще тільки повстанці. На них і впали тоді масові облави. Укладений 7 квітня поміж Чехо-Словаччиною. Польщею й СССР договір про спільне поборювання УПА створив на Лемківщині трикутник смерті. Відсутність українського населення, виселеного раз у 1946 і вдруге в квітні 1947 року, до деякої міри позбавила УПА харчових баз, а великі сили трьох союзних держав завдали повстанцям чималих втрат.

В липні 1947 р. прийшло рішення про те, хто залишається на місці, а хто відходить з Лемківщини — до УССР чи на захід (»під зону«).

* * *

Мені дано наказ відходити на захід враз із п'ятьма вояками: Гордієм, Крутієм, Медведом і ще двома, яких псевд уже собі не пригадую. Ми стали готуватись в дорогу. Заготовили харчі, добру зброю, муніцію і 12 липня вирушили з Перемиського повіту на захід. За дня ми добралися до Сяну й тут добре розглянули терен, чи немає якої небезпеки. Але над Сяном було спокійно.

Почало темніти. Ми роздяглись, бо вода була глибока, й перебрили річку біля самого містечка Мриглід та попрямували далі польськими селами на Криницю. Дорога була важка, бо в кожному селі були »Самооборони« й

Наприкінці мусимо згадати, що рейди українських повстанців були важкими ударами по ворогові з усякого погляду. В країнах, де відбувався рейд, ворог наявно тратив свої впливи в народі. В дальшому приходило до підриву економіки через різного рода саботажні акції населення на рахунок партизан. Поліційно-адміністративний апарат в більшості втрачає змогу контролю над громадянами. Часто-густо він починає „дивитися на задні колеса”. В більшості нижчі клітини адміністрації співпрацюють з повстанцями, зберігаючи формально залежність своїй владі. В загальному з появою повстанців вривалася „хоробрість” функціонерів, а на її місце приходив страх і небезпека перед караючою рукою. В дальшому деморалізація перекидалася й на військові чи поліційні частини ворога, а що ще найкраще можна було побачити в боях, або взагалі виправах на повстанців.

Підсумовуючи сказане, ми можемо ствердити, що рейди УПА вповні виконали свої завдання. Надії командування на підпорядковані йому рейдуючі відділи ніколи не завели. Повстанські рейди розносять славу УПА далеко поза границі її дій. Вони це найкращі засоби пропаганди і успішна форма повстанської боротьби.

міліція. Та все ж вдавалося нам пройти без перешкод.

Так ішли ми шість днів, ніде не вступаючи до хати — ні за розвідкою, ні за харчами. На сьомий день вирішили ми таки зайти до першого стрічного села, бо в наплечниках вже не було ні куска хліба чи загалом харчів. За дня підійшли ми лісами над село, щоб розглянутися, чи немає тут війська, та куди б воно найкраще зайти і до котрої хати. Так само визначили ми і збірний пункт, куди всі маємо зійтись з села. В селі було спокійно.

Як тільки почало темніти, я залишив двох на стійках, а сам із ще одним зайшов до наміченої хати. Застукали ми в двері, бо в хаті ще не спали. Господиня відчинила. Видно було по ній, що вона щось підозрівала. Крутії привітав її по-польськи:

— Добрий вечір, що у вас нового ?

Багато вона не хотіла говорити, але сказала, яке це село та повіт. Крутії попросив її, чи не могла б нам дати хліба. Господиня, багато не роздумуючи, вийняла з шафи буханець хліба й каже:

— Панове, я знаю, хто ви такі, але ви тут довго не затримуйтесь, бо тут у сусідстві квартирує 37 поліцаїв...

Ми подякували їй і вийшли. В тій самій хаті ми запримітили зброю й двох молодих чоловіків. Вони, мабуть, належали до місцевої »Самооборони«, що теж була в селі. Пішли ми в другу хату. Підходимо, аж по селі чуємо рух і притишений гомін. Алеж голод був сильніший, ніж страх перед небезпекою. Двох наших зайшли в хату, а я з іще одним зали-

шився на подвір'ї. Наслухуємо: гомін приближається. Не гаючись, стукаю в вікно. Наші вибігли з хати. Кажу їм, що небезпека і ми мусимо таки зараз відступати.

Не встигли ми ще відбігти від хати, як над нами розбилися дві білі ракети. Ми зараз таки залягли та почали відступати в напрямі лісу, де був наш збірний пункт. Але шлях туди вже був обставлений ворогом. По нас сипнули рушничним і автоматним вогнем. Не звертаємо на це ніякої уваги і підсуваємось далі. Приповзли ми так над потік.

На ясномому тлі неба бачимо тіні ворожих вояків, що нас тут очікують. Даю наказ сипнути по тінях вогнем. Ті втекли, а ми підбігли далі вперед до потоку. Тут прийшлося прийняти ворожий вогонь уже з двох сторін. Відступаючи звільня потоком, дійшли ми все ж щасливо без втрат до нашого збірного пункту. Тут зійшлися всі. Наш здобуток були три буханці хліба та розвідка про околицю. Хоч і яка велика була небезпека, все ж хліба ніхто не кинув по дорозі.

На збірному пункті ми під'їли трохи та перепочали і подалися ще такі вночі в напрямі словацького кордону. На ранок ми опинились на якомусь битому шляху. Тут прийшлося користуватись уже тільки самим компасом, бо мапи вже не стало. Тримаячись цієї дороги, ішли ми так на захід два дні й одну ніч. Не відходячи далеко від неї, ми там і спали і варили.

Аж на другу ніч дібрались ми до якогось залізничного шляху: підходимо ближче — перед нами замкнена рампа. Розглядаємось краще — є якась таблиця. Один з поміж нашого гуртка йде туди на розвідку. За хвилину вертається й каже, що на таблиці є лев. Отже, це хіба словацький кордон.

Ніч була темна. Далі йти було годі, то ж відійшли ми від цієї дороги ліворуч у ліс і сіли відпочивати.

На сході починало світати, як ми рушили далі. Чуємо, на дорозі нам напроти якісь співи. Йдемо далі: виділяють якісь хати. Скручуємо праворуч, щоб їх оминати. Перед нами враз — асфальтова дорога. Це переконує кожного, що це може бути хіба тільки Словаччина. Перейшовши дорогу, подались ми до недалекого лісу щоб тут заквартирувати на день і розвідати, де ми.

Вранці почав падати дощ. Натягаємо в окопі плащпалатки. Люди гуторять підбадьорено, раді, що ми вже за кордоном. Іду я на розвідку над село. Підходжу на скрай лісу — пасуться корови. Прислухаюсь, як говорять поміж собою пастухи. Чую — по-словацьки. Корови теж усі однакової масти, отже ми таки напевно на Словаччині. Біжу чимдуж по друзів, що залишились в окопі, щоб і їх впевнити, що ми таки на Словаччині.

Нараз до нашого окопу підходить якийсь дядько. Вдає, що нас не бачить. Я певен, що

він нас запримітив, бо ж був на яких 5 — 6 метрів від нас. Затримуємо його та починаємо про дещо розпитувати. Побачивши у нас зброю, дядько зразу так перелякався, що не міг спершу й слова промовити. Успокоюємо його і він нам розказує про все, що нам цікаво знати. За яких 40 хвилин дядько відійшов додому, а ми зараз таки залишаємо це місце, щоб була дядько не навів на нас поліції.

Ішли ми так далі цілий день. На вечір дібрались до села за харчами та за розвідкою для дальшого маршру. Люди тут були дуже приязні так, що ми дістали всі потрібні на дорогу речі, навіть карту Чехо-Словаччини. Вона була нам конче потрібна. Біля якоїсь 11-ої вночі вирушили ми з села в повному виряді далі на захід.

За яких три-чотири дні дальшої дороги із нашої групи відділилось двох, що рішили йти окремо від нашої групи. Наша чвірка пішла далі.

Дорога була різна: і добра і зла. До сіл ми рідко заходили. Радше вступали до окремих хат і шалашів, щоб не стягати на себе уваги.

Після яких двох тижнів нашого маршру Словаччиною зайшли ми до одного села за харчами. Селяни нас тут зустріли дуже радо, хотіли нас залегалізувати в себе. Ми їм пообіцяли, що зайдемо до них на другий день ввечері й дамо відповідь, порадившись насамперед поміж собою. Селяни пристали на це. Ми взяли дещо з харчів і пішли скоро далі, навіть не зупиняючись впоблизу, бо побоювались якої погоні. Інколи приходилося обминати небезпеку, по яких кільканадцять кілометрів звертаючи з дороги. Та назагал нам щастило на Словаччині. Так ми перейшли на Моравію.

Заходимо тут до якогось малого сільця. Мало воно яких 30 дворів. Заходимо вдвійку до однієї з хат за харчами. Входимо з Крутім на подвір'я. Тут стоїть п'ятеро чоловіків. Крутій зайшов у хату, а я залишився на подвір'ї говорити з цими чоловіками. За хвилину Крутій виходить з хати й збираємось йти далі. Враз брама зачинилась і один з поміж чехів каже:

-- Ми вас не пустіми, ми вас оддами нашим жандармум...

Якстій витягаю пістолю, відскакую від тих людей і кричу:

— Відчиняй браму, бо вас тут постріляю.

Моравці, побачивши зброю, зараз таки відкрили браму, а самі поставали, як вкопані.

Ми вийшли за браму й ніде вже не заходили по дорозі, а пішли просто до лісу. Так наші пістолі вирятували нас з небезпеки.

За декілька днів добрались ми на Чехію, коло містечка Подграді Веселе, що від австрійського кордону віддалене ще яких 50 км.

Недалеко від цього містечка заквартирували ми на день над одним селом. Над вечір задумали ми по дорозі зайти до цього села, щоб zorganizували деякі харчі на дальшу дорогу.

Весь день сиділи ми в кущах так тихо, що певно й пташина не могла нас запримітити. Сонце вже опускалось на обрій, як ми виповзли із кущавника й стали підсуватись до села. Хотіли ще за дня його розглянути, запізнатись із тереном та врешті дістати розвідку від людей, що працювали на полі недалеко ліса.

Крутій підійшов до одного дядька, що косив траву, і почав його розпитувати, як називається село, чи є в ньому «четнікі» та загалом, що нового. Дядько чемно розповів про все: що в селі немає ні жандармів, ні війська, що люди дуже добрі, що село має 90 дворів, словом, що можна сміло заходити туди, а він, дядько, гарантує за безпеку. Після цієї короткої розмови дядько поправцював до села.

Сонце вже сховалось за обрієм і на долину почав налягати туман. Скрізь темніло, як я враз із Крутієм і Медведом вирушили до села. Одного залишаємо на збірному пункті.

Входимо в село. Зараз біля першої хати виставляємо стійку при дорозі, а я з ще одним входимо на подвір'я. Свого товариша залишаю під хатою, а сам входжу в дім. Ще не побув я яких трьох хвилин у хаті, як мій стійковий, що був під хатою, вбігає до середини й каже, що небезпека: збігаються звідусіль люди. Не гаючись ні хвилини, вибігаю на подвір'я. Вулиця, що вела від головної дороги до забудови, огорожена мурованим парканом, вже повна людей. Яких 20 — 30 чоловік заступають дорогу. Питаю їх:

— Чого вам тут треба? Чого збігаєтесь?

Відповідають мені хором:

— Ми хцемо відет партізанув..

Хочемо пройти повз них. Вони нас пробують затримувати; обіцяють нас обдарувати всім, що нам треба.

Стійковий, що стояв біля головної дороги, запримітив, що в нашу сторону збігаються люди із зброєю під плащами, і гукнув до мене:

— Словак, утікай!

Сам він кинувся на дорогу й біжить. Вже чую постріл, не знаю, з чієї сторони. В тому моменті з натовпу вискочив стійковий, що був при мені, і кинувся тікати. Я за ним. Витягаю з-за пояса пістоль і починаю стріляти в натовп. Мій товариш, що біг попереду мене, не побіг однак за своїм попередником, тільки попрямував в поле. Оглядаюся назад і бачу, що натовп біжить за нами. Витягаю отже з кишені гранату, на бігу відбезпечую й кидаю позаду себе. Сам скручую ліворуч, на дорогу. Позаду чую крики. По нас почали стріляти. Їхні кулі почали свистіти нам понад головами. Бігти за нами вони не могли, бо наші стріли їх спиняли. Тоді чехи подались за тим, що побіг на поле. Доганяю свого товариша яких 300 метрів від місця, де нас заатакували. Стали ми відпочивати, очікуючи третього.

Враз від сторони поля чуємо крики: «Лапай

живого!» Той кричить на рятуюнок: «Словак, рятуйте, бо мене здоганяють»...

Не проминуло й хвилини, як чуємо, його вже зловили живого. Тоді вони почали вже збірним вогнем стріляти за нами в напрямі лісу. Ми, вже не затримуючись, відійшли на свій збірний пункт із сумною вісткою про пригоду, що нас стрінула в цьому проклятому селі. Це нам трапилось 5 вересня 1947 року. Ми рушили далі в дорогу.

До сіл ми вже більше не заходили: жили лише з того, що зустріли на полі. Не роблячи більших відпочинків, ми поспішали до кордону. Ми вже були недалеко австрійського кордону, як вночі зустріли в лісі двох чехів, що проїжджали туди підводою. Підбігаю до них і починаю про дещо розпитувати. Ті мені показують, що в тому напрямі, куди йдемо, американська зона. Ми не були докладно зорієнтовані й повірили.

На ранок 11 вересня перейшли ми кордон із Чехо-Словаччини до Австрії. Не відпочиваючи пішли ми далі лісами. Десять 10-ої години зустріли ми в лісі двох німців, що працювали тут при саяжнях. Розпитуємо їх, яка це зона. Німець відповідає: «Руссіше». Ми запитали його про ще дещо й скоро відходимо. Німець сказав нам ще, що до американської зони буде ще яка година ходу. Йти треба на захід.

Ми зараз таки відійшли з того місця, бо тут було небезпечно: нас бачили багато людей. То ж відійшли ми яких два кілометри назад і заквартирували на увесь день у гущавнику. Аж вечером вийшли ми на скрай лісу, щоб розглянути терен, куди нам далі йти.

Недалеко села зустрічаємо німця, що саме повертався з поля. Розпитуємо його, як далеко до кордонів Баварії. Дядько відповідає, що це година ходу. Тепер ми вже були певні, що попередній нас не одурив. Дядько залишив нас і пішов своєю дорогою, а ми попрямували на захід до кордону, просто таки вже селами, дорогою. Так ішли ми чотири години швидким маршем. Міркуючи, що ми вже хіба таки перейшли кордон, лягли ми відпочити.

Вранці, все ж таки ще не впевнені, що ми в американській зоні, рішили ми пошукати якихось кущів, щоб скритися. Але їх ніде не було: ліс рідкий, скрізь швендяються люди. Тоді один пішов до хати на скраю лісу розпитати, яка це зона. Нас двох залишилося в лісі. Хвилини, що прийшлося вичікувати на поворот нашого «розвідника», здавалися безконечністю. Врешті він повернувся і приніс вістку, що ми з три години ходу як перейшли кордон американської зони. Ми віддихнули легше. Йдемо до цього ж бавора. Попросили води, поголились, помились, почистили мундир та взуття, розпитали бавора, як далеко до міста та як туди зайти. До Фравнунгу було ще 17 км. Подякувавши гарно баворові за все, в 13-ій годині попрямували до Фавнунгу. Аж до самого міста ніхто нас не затримував. Самі ми зайшли

Розвідкова служба в советських партизанських загонах 1941-5 рр.

Коли взимку 1941/2 р. чинниками ВКП(б), НКВД-НКГБ та Червоної Армії були заактивізовані підготовлені ще заздалегідь партизанські бойові відділи, то їм, як завдання було поставлено — перешкоджувати в німецькому постачанні фронту, роблячи на нього наскоки, далі ж дезорганізувати адміністрацію окупованих німцями теренів тощо. Такі поодинокі партизанські відділи, що здебільша оперували зовсім незалежно від себе, у своїх початках були тільки саботажними групами. Але командування ЧА швидко здало собі справу з того, що вони в глибокому запіллі ворога й його оперативному терені можуть так само бути дуже допоміжні ще й при розвідувальній підготові стратегічних планів ЧА та для перешкоджання німецьких запільних зв'язків під час бойових дій. То ж ЧА включила до розвідувальних відділів своїх фронтових штабів ще й т. зв. «Партизанський відділ», щоб, наскільки на це дозволяли тодішні розвідкові зв'язки й звітні дороги, встановити зв'язок із партизанськими групами по той бік фронтової лінії й використати їх для розвідувальних і саботажних завдань, потрібних з'єднанням ЧА.

Коли на заранні 1942 р. всі советські партизанські відділи й групи зорганізувалися на військовий лад — під власним політично-дозволенним керівництвом і таким чином постав «партизанський рух», як загальна організація, то при кожному новоствореному партизанському штабі та при кожному відділі в окупованих німцями теренах були створені: окремий Розвідувальний відділ («РО») та Окремий відділ НКВД («ОО НКВД»), згодом перезваний в «ОО НКГБ». Їх працею стала керувати за допомогою дуже добре розбудованої на лад ЧА служби звітування — розвідкова й контррозвідкова служба партизанського руху. Висліді їх роботи мали особливу вагу не лише для самих відділів, але й для ЧА, для політичних і господарських відділів ВКП(б) та для НКВД-НКГБ. Тому в дальшому й розв'язано «Партизанські відділи» при розвідувальних відділах фронтових штабів ЧА й заступлено їх подекуди вже лише зв'язковими старшинами до новостворених партизанських штабів.

Головним завданням партизанського руху стала поруч саботажу й диверсійної роботи — розвідка для оперативного планування ЧА. Таким чином відтягнуто й розвідочну службу відповідних відділів ЧА, зв'язану з висиланням агентів у вороже запілля. Характеристичне тут, що ще в травні 1944 р. на оперативному терені німецького східного фронту понад 80% розпізнаних советських агентів були вислані партизанськими відділами. Із дедалішим переходом фронтової лінії на несоветські терени значення червоного партизанського руху, що втратив свій природний ґрунт під ногами, в ділянці розвідки поступово меншало.

Розвідувальне Управління при ЦШПР

Організація советських партизанських відділів і отже й їх розвідкової служби була достосована до різниць у силі й складі тих відділів — залежно від терену, від умов його діяння, спричинених страте-

гічною важливістю цього терену, врешті ж від настання населення й німецьких протизаходів.

Найвищою верховною владою партизанської розвідкової служби стало Розвідувальне Управління Центрального Штабу Партизанського Руху (РУ ЦШПР); сам ЦШПР находився в Москві й стояв у тісному зв'язку з Народним Комісаріатом Оборони (НКО) та в дальшмв із Розвідувальним Управлінням ЧА та з ЦК ВКП(б). На практиці партизанська розвідка була знаряддям розвідувальних центрів, що мали за завдання розвідку окупованого німцями терену.

Саме Розвідувальне Управління при ЦШПР керувало розвідувальною роботою, даючи накази, напямні й розвідочні завдання, приймало звіти підпорядкованих йому штабів і передавало для використання відпсвідним установам, втримувало радіозв'язок із численними групами, що їх вислали підпорядковані йому розвідочні штаби, врешті керувало численними власними розвідочними школами й курсами. Центральний Штаб Партизанського Руху влаштовував спеціальні школи з 3—6 місячними курсами для партизанської роботи на окупованій німцями території, школи саботажної роботи і врешті школи для партизан-радістів. Випускників таких шкіл призначувало просто зі школи до різних штабів партизанських відділів.

В дальшому ЦШПР-ові підлягали керівні штаби данореспубліканських (напр. українського, білоруського, естонського) партизанських рухів, що одночасно підчинялися ЦК-ові данореспубліканської компартії (нпр. КП(б)У) — головно з організаційного погляду. Одночасно ж різні розвідочні чи оперативні завдання отримували данореспубліканський партизанський рух від ЧА по через Военну Раду Фронту, і то від розвідувального чи оперативного відділу дотичного штабу фронту.

За зорганізування партизанського руху на дотичній окупованій території відповідав перед ЦК-ом данореспубліканської КП(б) Партизанський штаб цього руху; він і вислав звичайно по через німецький фронт «ядрові групи», довкола яких і гуртувалися нові партизанські відділи. Для керування ж розвідкою такий партизанський відділ діставав згори окремо вишколеного агента-партизана. Інші ж вислані таким керівним (республіканським) штабом агенти й групи агентів приділювалися до наявних уже партизанських відділів: їх завданням було, крім розвідки про ворога, ще контролювати роботу партизан і звітувати догори про керівництво, стан, активність відділу, тощо.

Партизанські штаби при штабах фронтів ЧА офіційно звалися «заступництвами штабу партизанського руху України (чи Білорусі) при Военній Раді Фронту». Предсідники таких штабів були одночасно членами Военної Ради Фронту і таким чином був встановлюваний тісний зв'язок поміж оперативними й розвідочними завданнями ЧА та партизанського руху. По через такі военради фронтів передавалися, як сказано, і завдання, розвідочні домагання й цілі і до розвідувальних («других») відділів партизанських штабів. Вони, ці «другі» відділи, й були найактивнішими висилковими станицями партизанської розвідки.

Праця й завдання такого розвідкового відділу зводилися:

- 1) до керування розвідувальною роботою підчинених партизанських відділів, приймання й передачі здобутих ними інформацій,
- 2) до висилання з окремими завданнями «спеціальних груп» (складених із 10—20 чоловік) чи зрідка й поодиноких агентів, часто до того в терен, де

на американську станицю СіАйСі, де нас прийняли доволі добре. Зброї від нас зразу не забирали. За яких дві години приїхали по нас урядовці СіАйСі з Пассаву й забрали нас туди в собою. Після двох днів побуту в Пассаві нас перевезли до Деггендорфу, де нас уже інтерновано.

вже діяли партизанські відділи, і то незалежно від них,

3) до переведення розвідки, щоб підготувати висилку нової партизанської групи, себто до підшукування місць для заложення більших партизанських баз і для десанту дальших партизанських відділів,

4) до висилання «ядрових груп», довкола яких мали створюватися нові партизанські відділи; такі групи були засновками пізніших партизанських полків чи бригад і складалися з: керівника, комісара, розвідника, мінувача (спеціаліста від висаджування) з помічником — якими найчастіш бували сапери ЧА — та врешті з радиста,

5) до вишколювання розвідників, саботажистів і радистів для власних розвідувальних груп і до розвідувальних органів підчинених партизанських відділів. У загальних партизанських школах при фронтовому штабі влаштовували курси для розвідувачів, саботажистів і для «заступників командирів бригад для військової розвідки»; на цих курсах викладачами були саме й співробітники розвідувального відділу партизанського штабу. Такі курси відбувалися постійно при цих штабах; вишколювано впродовж 4—6 тижнів по 50—100 курсантів. Вишколені агенти-розвідувачі відсилалися зі школи безпосередньо до відділів і рідше до поодинокій роботи. Нерідко такі курси «для підвищення кваліфікації розвідувачів» влаштовувалися й на піднімецькій території в таборах партизанських бригад чи відділів.

Виконанням названих завдань займалися при розвідувальних відділах партизанських штабів фронтів ЧА: шеф партизанської розвідки (найчастіш у ранзі полковника), його заступник, референт від вербування й вишколу агентів (одночасно відповідальний за склад висланих груп), старшина й його помічник для забезпечування агентів фальшованими документами, грішми тощо, відділ для опрацювання розвідочних інформацій і їхньої передачі та врешті — вишкільний табір агентів.

Про інтенсивність висилки агентів на німецьку сторону свідчить напр. факт, що з летовища одного фронтового штабу вилітали щоденно три-чотири літаки з дрібними групами агентів. Крім того впродовж тижня відлітало неменш 11-члених груп із завданнями виконувати саботажі, організувати нові відділи й вести пропаганду серед населення.

При армійських штабах ЧА, якщо дотичні армії стояли перед тереном, в якому оперували партизани, часто були ще «оперативні групи партизанського руху», що підлягали партизанським штабам при фронтових штабах ЧА. Справи партизанської розвідки вів тут старшина «РО» — «уповноважений». Така «опергрупа партизанського руху» сама агентів не висилала, і тільки посередничала при їх пересиланні — в одну чи другу сторону; тим то й завдання «уповноваженого» були лише посередницькі. Виянятком тут були хіба «пробойові армії», що теж висилали агентів-партизан подібно як «фронт»

Але крім таких надрядних партизанських штабів, що мали осідок по підсоветській стороні фронту й керували роботою бригад і відділів по піднімецькій стороні, були ще й на окупованій території численні штаби, що служили для кращого керівництва й контролю над партизанськими відділами на своєму терені. Існував при тому тісний зв'язок і співпраця поміж такими штабами й місцевими таємними клітинами компартії, часто навіть у формі персональної унії їх керівництв. Так напр. на Білорусі партизанські штаби: «оперативний центр», «головний партизанський штаб», «оперативна група», «оперативні райони» в системі партизанського руху відповідали мережі нелегальних клітин КП(б) Білорусі — «облпартком-ам», «райпартком-ам», і насправді були до деякої міри їхніми (компартії) «виконними органами». Часто партизанська розвідка послуговувалася ячейками компартії при влашту-

ванні «резидентур», при будові ширших таємних організацій, особливо ж у місцях осідку партосередків. З лав компартії й комсомолу зрештою добирали особливо довірених агентів.

Властивими виконними органами організації розвідки були розвідкові станиці партизанських бригад і відділів. З їхніх інформацій советське командування діставало щоден тисячі дрібних звітів про військові, політичні й господарські умови в німецькому оперативному терені.

Організація розвідки такої добре випосаженої партизанської бригади спочивала в руках заступника командира, що був одночасно керівником розвідувальної роботи бригади. Ця робота в основному велася в двох напрямках: розвідування почерез власні розвідувальні відділи й шляхом висилання агентів.

Розвідувальні відділи підлягали звичайно заступникові командира бригади. Розвідуючи про положення у ворога, вони служили ще власному забезпеченню і підготові партизанської акції. Цього вони досягали, розвідуючи про терен і місцевості, слідячи рухи німецьких відділів та фронтового постачання, принагідно нападаючи на німецьких вояків і здобуваючи німецькі документарні матеріали. Сила такого розвідувального відділу при партизанській бригаді сягала 10% загального стану бригади. Більші розвідувальні відділи бували поділені на чоти й групи; з тих одна частина посітино була в акції, друга ж — при штабі. Члени такого відділу були краще харчовані, мали краще приміщення ніж інші партизани. Вони були зодягнені в більшості в дивільне або ж німецькі мундири за виянятком командирів, що носили червоноармійські уніформи. Часто такі розвідувальні загони розпоряджали кінями, роверами й власними радіовисильними апаратами, тому що нерідко вони взагалі були відділені від головної партизанської групи. При деяких партизанських бригадах та особливо при партизанських відділах бували приділені до кожного загону дві й більше розвідниці.

Щоб могли виконувати особливо важливі завдання бригади мали ще один-два відділи висаджувачів чи то «спеціальних диверсійних груп», що в їх склад входили люди, особливо досвідчені в зриванні і в піонірській справі.

Розвідка почерез поодиноких агентів була керована або почерез заступника команданта бригади безпосередньо або ж почерез одного з підчинених йому «шефів агентурної розвідки», що нерідко бував вишколюваний у військовій розвідчій школі. Йому призначували агентів із шкіл, що знаходилися по советській стороні; решту ж співробітників він вербував з-посеред населення терену, де оперували партизани, або ж вибирав їх з-поміж членів бригади чи підчинених йому відділів. У багатьох випадках партизанські відділи віддавали до надрядного штабу бригади по двох чоловік, особливо придатних для агентурної служби. Агенти бригади жили окремо від інших партизан і діставали кращі харчі. Але все ж число таких агентів звичайно було дуже невелике: більшість відділів зовсім не потребувала вести розвідки в безпосередньому сусідстві партизанського відділу почерез таку розбудовану мережу агентів. Здебільша відомості про рухи німецьких відділів чи їх протидіючі проникли самі до партизанських розвідувальних відділів — почерез місцеве населення. Власних партизанських агентів тому й висилано на т.зв. «глибоку розвідку» (за яких 30—40 км) щоб розвідати там про військово, політичне й господарське положення. В самому ж партизанському терені розбудовували першусього розвідувальні мережі почерез саме населення, влаштовували звітові пункти по місцевостях, вербовано зв'язкових, що могли кожноразно і без ризику для членів партизанського відділу приносити до штабу відділу вістки.

Е загальному партизанська розвідка розрізнявала

серед населення чотири роди співробітників: «інформаторів», «резидентів», агентів і зв'язкових. Розвідочних інформаторів вербовано з-поміж населення, подібно як і агентів і «резидентів» шляхом пропагандивних заходів, політичного впливання, а то й під пресією — шляхом погроз. «Резиденти» керували цими інформаторами й приймали їхні звіти. Найкраще до цього надавалися кандидати й члени компартії. Про завдання інформаторів і «резидентів» советські інструкції писали так:

«Створити по змозі в кожній місцевості групу, що має повідомляти відділу про рухи німецьких частин, про скупчення німецько-фашистських сил, криївки й маскування ворожої зброї, а також розділювати поміж населення отримувані газети й листівки. Цими групами керуватимуть організатори, яких треба обрати з партизанського відділу або з підпільних партійних організацій...»

На агентів вербовано особливо впливових осіб, що працювали в місцевій адміністрації та по всяких німецьких установах, як от бургомистрів, урядовців і працівників адміністрації тощо.

На зв'язкових надавалися особи, що мали змогу вже через своє зайняття без перешкод переїздити з однієї місцевості до іншої та непомітно зустрічатися з агентами й «резидентами». Крім того відомості надавано теж і на т. зв. «поштові скриньки», звідки їх зв'язкові вибирали й доставляли шефові розвідувального відділу партизанського штабу.

Ця мережа співробітників мала бути так замаскована, щоб агенти не зналися поміж собою, ні їх самих не знав ніхто у партизанському відділі. Навіть командант бригади не бував інформований про розвідкових співробітників з-поза відділу. Таким чином советський партизанський рух створив широко розвинену, добре замасковану розвідкову мережу й розвідкові пункти, за допомогою яких поодинокі партизанські відділи, а потім і советське командування, були завжди інформовані про положення й події в близькому й глибокому оточенні партизанського терену.

Дуже важливою справою було передавання здобутих розвідкою інформацій на советську сторону, отже — зв'язок.

Агенти-партизани, що працювали по піднімецьких селах і містах, та розвідочні інформатори передавали свої помічення на письмі по через зв'язкових до партизанського штабу. Створення зв'язкової групи було й першим підготовним етапом при організуванні партизанського відділу місцевими клітинами компартії й НКВД-НКГБ в 1941 р. ще перед відступом Червоної Армії.

«Секретар обкому партії й начальник НКВД мають створити на майбутньому терені діяння відділів і груп зв'язкову групу для передавання відомостей і для зв'язку з партизанськими відділами й саботажними групами. Ці люди повинні залишитись у заплілі німецьких частин і тому слід вибирати лише таких, що не стануть предметом підозріння, відплати окупаційних чинників за лояльне ставлення до советської влади і до яких не стосуватимуться розпорядження окупаційної влади про притягнення до праці», — подає інструкція одного обласного керівництва компартії в 1941 році.

Вже тоді призначувалося фронтових кур'єрів, що мали втримувати зв'язок поміж керівництвом відділу по советській стороні та самим відділом по німецькій. Крім цих заходів, що полягали на особистих зустрічах агентів і зв'язкових, було ще влаштовано збірні пункти для інформацій. Вони мали знаходитись «в далеких колгоспах, радгоспах і фермах, хатах і садах, недалеко від лісів, кущів тощо». Подібне завдання сповняли теж «поштові скриньки», себто окремі місця, куди складано звіти й інформації.

Зв'язковими намічувалося осіб, що через своє звання могли кожноразно перебувати в терені партизанського відділу або недалеко від нього, на пр. колгоспників, робітників, що мусіли їхати щодня

з міста до фабрики тощо. Вони передавали отримані від агентів звіти «шефові агентурної розвідки» або шефові розвідки партизанського відділу, що, як правило, про це звітував лише командирові відділу. Ніхто з інших членів відділу не смів знати про роботу агентів. Ці звіти партизанський відділ передавав по радіо чи по через зв'язкового до надрядної бригади; бригади були сполучені поміж собою рідко радіозв'язком, а частіш зв'язковими, чи то в теренах, опанованих партизанами вповні — навіть телефонним зв'язком. То ж вістки, що стосувалися до власної безпеки чи протиакції німців цією дорогою були передавані і швидко і успішно.

Лише рідко бригада передавала ці висліди розвідки до «посередніх штабів» (як от напр. «оперативний центр», «оперативна група» чи «партизанська дивізія»); щоб забезпечити шкоре використання цих інформацій вона висилала їх по радіо просто до надрядного штабу по советській стороні, отже залежно від умов підчиненості до: «штабу партизанського руху» при штабі фронту ЧА, «керівного партизанського штабу» (напр. до «штабу українського — чи білоруського — партизанського руху»), або безпосередньо таки до «Центрального Штабу Партизанського Руху», якщо дана бригада підлягала йому. Відповідно до тісного пов'язання партизанського руху з політичними органами часто передавано й нелегальним місцевим осередкам парторганізації до відома досягнення партизанської розвідки.

Очевидно, такі радіозвідомлення були лише зіставленими зібраних відомостей, за якими ще додатково в міру потреби висилано й докладні письмові звідомлення — по через кур'єрів. Такі письмові звіти висилано бодай раз на десять днів, і в них докладно подавано про джерела інформації й їх подробиці. При висилці здобутих документів подавано ще й хто, де, коли й як здобув ці папери. І так напр. в одному з випадків — для зв'язку оперативного відділу з партизанською бригадою приділено шістьох кур'єрів; при тому інструкція доручувала обрати їх «з-поміж довірених і випробуваних комуністів та комсомольців, добре вишколених, хоробрих, міцних і витривалих, що знають дорогу з оперативного до бригади». При тому висилати все по двох із звітами про діяльність бригади, про здобуті інформації, із здобутими документами поляглих німецьких вояків і поліцаїв, з літературою, видаваною німцями для місцевого населення, з наказами й розпорядженнями німецької влади для своїх відділів і для населення. «Висилайте першим кур'єром вашу оцінку про кожного з-поміж шести намічених кур'єрів для мого затвердження. Без мого відома найгостріше заборонено заступати затвердженого кур'єра іншими особами... Кур'єрів треба обирати якнайстаранніше і в жодному випадку не допускати до кур'єрської служби шкідливих нам людей», — писав шеф оперативного відділу председателя ЦШПР при Военраді 3-ої пробойової армії. Деякі бригади кур'єрами мали частково або й виключно дівчат. Такі кур'єри мали ще й під час своєї дороги по через фронт робити помічення. Від партизанських штабів до своєї частини вони звичайно поверталися назад із наказами й інструкціями.

Аж до 1943 року партизанські фронтові й керівні штаби на советській стороні мусіли всі інформації, що їх діставали від окремих підчинених партизанських відділів, пересилати без використання до ЦШПР в Москві. Аж тут провірювано вартість цього матеріалу й його придатність для використання іншим советським установам. Помічення військового характеру ішли по через Генеральний Штаб до підчинених штабів ЧА, помічення політичного характеру — до ЦК ВКП(б). Тому розвідкові відділи штабу фронту ЧА отримували відомості про важливі події по німецькій стороні не по через партизанський штаб при штабі фронту, але аж окружною дорогою по через Розвідувальне Управління Генштабу. Це означало велику втрату часу й тому наприкінці 1943 р. створено «поперечні зв'язки»: важ-

ливі військові відомості були пересилані з партизанського штабу при фронті й із оперативної групи при армії — негайно до дотичного відділу штабу ЧА: фронту, чи армії. Але щоб не порушувалася й попередня звітова дорога, то ЦШПР і керівні штаби партизанського руху поодиноких республік затримували своє центральне значення в ділянці звітування й наказування партизанській розвідці.

Хоч розвідкові служби партизанського руху й ЧА були власне зовсім ніби незалежні, але поміж ними насправді існував природний зв'язок. Якщо висиланим диверсійно-розвідувальним «окремим групам» ЧА не було наказано уникати зустрічі з партизанами, то вони звичайно тісно співпрацювали у своїх саботажних і розвідувальних завданнях із партизанами. Наказ Сталіна з січня 1943 р. називав партизанський відділ «глибоким розвідочним відділом» у стосунку до розвідувальних відділів ЧА. Але здебільша «окремі групи» ЧА вели свою роботу цілком незалежно від партизанських розвідувальних органів, отримуючи однак господарську підтримку від партизанських бригад. Звичайно, висилку такої «окремої групи» ЧА підготовляло Розвідувальне Управління Генштабу чи то «РО» штабу фронту, повідомляючи про це вищий партизанський штаб, а цей радіозв'язком повідомляв відповідні партизанські відділи цього терену, подаючи ще й розпізнавальну кличку. Цією кличкою чи то особливими документами ця розвідувальна «окрема група» ЧА й виказувалася перед партизанським відділом, який і орієнтував її про обставини, необхідні для її акції в цьому терені. Залежно від положення й наказів робота такої «окремої групи» бувала різна.

Часами командант і радист такої «окремої групи» залишалися на терені партизанського відділу, при чому перший розбудовував мережу інформаторів у ближчому й дальшому сусідстві за допомогою інших членів групи й населення, що знало околицю чи працювало в німецьких установах. Здобуті інформації радист тоді передавав безпосередньо до того, хто давав групі завдання. Нерідко поміж такими розвідувальними «окремими групами» й керівництвом розвідки партизанського відділу доходило до тертів щодо компетенції у розвідувальних завданнях і в передаванні вісток догори.

Інколи ж «окрема група» ЧА залишалася недалеко від партизанського відділу, в терені якого була скинена з літаків, і влаштовувала свої «резидентури» поза тереном відділу; постачання тощо вона стимулювала звичайно почерез відділ.

Ще в інших випадках розвідувальна група ЧА діяла зовсім самостійно від партизан і тільки в випадку загрози впадалася під опіку партизанських частин. Подібно було і з висилкою від ЧА окремих агентів-розвідувачів — звичайно знайомих з тереном — що мали в ньому організувати мережу інформаторів і які звітували тоді самостійно до розвідувального відділу даного штабу ЧА.

Тоді як політичні й господарські інформації розвідки подавалися вищими партизанськими штабами до ЦК партії, то військові — розвідувальним органам ЧА. Таким чином керівні партизанські штаби й їхні представники при фронтштабах ЧА постійно передавали ЧАрмії відомості про найдрібніші поміщення в німецькому оперативному терені; розвідувальний відділ кожного фронтштабу ЧА подавав двічі денно ці інформації до штабів армій корпусів і дивізій, бо ці не мали безпосереднього зв'язку з партизанськими відділами по німецькій стороні.

Співпраця поміж штабами ЧА та партизанською розвідкою йшла не тільки по лінії звітів із «власноініціативних» поміжних партизан, але й по лінії розвідування обставин, що зокрема цікавили дотичний штаб ЧА: шеф розвідувального відділу фронту, що цікавився положенням по німецькій стороні, укладав враз із оперативним відділом штабу ЧА анкетний листок, що включував запити щодо всіх можливих умов в майбутньому терені на-

ступу. За дозволом Военради фронту листок цей передавано тоді чи то відповідному керівному партизанському штабові чи його заступництву при фронтштабі ЧА. З другої сторони від розвідувального відділу ЧА так само й партизанський відділ отримував інформації про можливі для переходу місця.

«Окремі відділи НКВД-НКГБ» при партизанських штабах

Через свій побут в німецькому оперативному терені й через постійний стик із місцевим населенням партизанські відділи куди більш ніж напр. червоноармійські частини підлягали небезпеці «зараження фашистськими думками», а через те й політичному розкладові і можливостям дезерції. Враховуючи наперед можливість німецької окупації, НКВД доручило створити в новоорганізованих партизанських відділах подібну систему нагляду й контррозвідки, що вже існувала і в частинах ЧА в формі «окремих відділів НКВД-НКГБ» (ОО НКВД). Такі ж «ОО НКВД» й були приділені всім партизанським штабам по советській стороні і всім партизанським відділам аж до бригади включно по піднімецькій стороні. При менших партизанських загонах їх заступали «уповноважені». Шефами ОО НКВД при партизанах були звичайно досвідчені командири «держбезпеки», і багато з-поміж них працювало ще до війни по станицях НКВД-НКГБ районів, по яких в війну стали діяти партизанські загони.

Коли в травні 1943 р. «ОО НКВД» при штабах частин ЧА були переіменовані у власну армійську організацію контррозвідкового характеру «ОКР НКО „Смерш“» (відділи контррозвідки Народного комісаріату оборони «Смерть шпигунам»), то «ОО НКВД» в партизанських відділах залишилися й надалі і були підпорядковані новоствореному НКГБ. Очевидно, ця зміна в формі підпорядкування НКГБ не принесла помітної зміни в персоналі чи завданнях; в мовній звичці партизан все ж і надалі ще залишалася назва «ОО НКВД». Так само не стосувався партизанського руху наказ Президії Верховної Ради СРСР від 9. 10. 1942 «про відновлення самостійного керівництва ЧА й усунення воєнкомісарів» і тут інституція політичних комісарів залишилася була й надалі. Кожен приділений до відділу комісар якнайтісніше співпрацював із «ОО НКГБ». Його завдання перекресчувалися з завданнями «ОО НКВД-НКГБ», а саме мав він: пильнувати дисципліни й порядку, берегти відділ перед «проникненням шпигунів і зрадників», наглядати над радистом, щоб той скоро й правдиво передавав вістки до вищого штабу, і врешті — побудувати політорганізацію та повести політичну пропаганду серед цивільного населення.

Завдання ж «ОО НКВД-НКГБ» були такі ж, що й розвідкового відділу при партизанській частині, себто: вести загальний нагляд і охорону перед ворожими агентами в її середині, організувати контршпіонажу по установах, що поборювали партизан і в адміністративному апараті окупованого німцями терену.

Поділ завдань із розвідковим відділом бував різний у різних партизанських відділах і подекуди «ОО НКВД-НКГБ» переймав завдання розвідувального відділу й таким чином вів усю акцію агентів відділу й розвідувачів; при інших знову — контррозвідкові завдання виконував розвідковий відділ і тоді «ОО НКВД-НКГБ» обмежувався вже лише до внутрішнього нагляду. Все те залежало від місцевих умов, а головню ж від наявности чи недостаті вишколеного персоналу, в наслідок чого нерідко обі функції й бували з'єднані в одних руках: шеф «ОО НКВД-НКГБ» бував одночасно шефом розвідкової служби і заступником командира бригади, що знову як такий вів розвідувальну роботу.

Завдання «ОО НКВД-НКГБ» зводилися в загальному до такого:

1. Поробити заходи проти проникання німецьких агентів до партизанського відділу, при чому докладно перевірювано перебіжників до партизан і випитувано звільнених воєннопонених на підставі окремих анкет від вищих партизанських штабів; агентів, що вже втиснулися, арештовувано й найдокладніше випитувано про завдання й установу, що їм їх давала тощо. Про все те повідомлювано «ОКР НКО „Смерш“».

2. Шляхом контршпіонажі в німецьких розвідкових і контррозвідкових установах викривати всіх агентів, що їх німці вислали чи готовилися вислати в партизанський терен. Німецьких «фавманів» перевірювано на власну службу навіть під погрозами.

3. Вербувати советських громадян-працівників на керівних становищах в німецькій адміністрації, шпиталях, фабриках, на власних агентів. Їх зобов'язувано за підписом працювати для партизан. Нерідко такі створені підпільні організації з членів компартії й комсомолу, зокрема по містах, доставляли партизанам не лише інформації, але й зброї, амуніції, санітарних і пропагандивних матеріалів.

4. За допомогою власної мережі агентів реєструвати всіх осіб, що «провинилися проти советської батьківщини», співпрацюючи чи симпатизуючи з німцями. Списки їх передавано до «Смершу» й до підпільних партійних чи НКГБ-івських організацій терену.

5. Особливо наглядати за агентами розвідувального відділу даного партизанського загону; керівник

«ОО НКВД-НКГБ» й його заступник були зобов'язані до особистої перевірки правдивості бойових і саботажних звітів.

6. Проводити в околиці господарську, політичну чи інколи й військову розвідку.

Щоб перевести всі ті завдання «ОО НКВД-НКГБ» розбудовували широкі, здебільша незалежні від розвідувальних відділів, мережі агентів. До них звербовувано зокрема осіб, що якось провинилися були своїм приязним наставленням до німців і тепер повинні були регабілітуватися. Всі вони підписували при тому відповідну заяву-зобов'язання. Завдання агентів «ОО НКВД-НКГБ» звичайно були дуже докладно — у формі пляну на найближчий місяць — наперед підготовлювані і їх проведення перевірювалося надрядним «ОО НКВД-НКГБ», при чому завжди вимагалися письмові звіти.

Советський партизанський рух — політично знаряддя компартії й НКВД-НКГБ, військово-розвідувально-оперативна підтримка ЧА — зник уже під кінець 1944 р. з переходом фронту на позоветську територію. Його членів використано згодом для боротьби проти підпільних рухів в середині ССРСР, як «Червону мітлу» чи то як частини МВД — з окремими навіть рейдуочими відділами.

Накреслюючи обширніше одну з найважливіших ділянок їх роботи за 1941—1944 роки, ми не тільки хотіли подати історичний матеріал, але й ті схеми, що з ними слід рахуватися при повторених подіях на Сході Європи теж — завтра.

О. Сагор

„Добровольное Общество Содействия Армии, Авиации и Флоту“

(ДОСААФ)

Місце давнішої советської організації, що займалася масовим допризовним військовим і військово-технічним вишколом всього населення, а зокрема ж молоді обох статей, — «ОСОАВІАХІМ-у» (Общество Содействия Армии и Химии) зайняла після закінчення війни нова організація — ДОСААФ (Добровольное Общество Содействия Армии, Авиации и Флоту).

Клітини цієї нової організації, що втішається широкою підтримкою держави, працюють зокрема по заводах, установах, навчальних заведеннях і колгоспах. В дальшому їх праця має ще підтримку від місцевих клітин парторганізації, комсомолу й профспілок. Члени ДОСААФ-у беруть участь у різних публічних спортових та військових імпрезах, слухають теоретичних лекцій з різних ділянок військово-знавства та воєнної техніки на окремих вечірніх курсах, доповнюють їх відповідними практичними вправами та врешті самоосвітньою працею по різних фахових клюбах, утримуваних заходами ДОСААФ-у. Таким чином ця організація виконує масову пропагандивно-мілітарну й військово-підготовчу роботу: даючи з однієї сторони своєму членству теоретичну підготовку з усіх ділянок військової справи, загартовуючи те членство — зокрема ж молодь — фізично й школячи спортивно, чи врешті розпропагандовуючи у масах військово-знавство, ДОСААФ готовить армії, літунству й флоту кандидатів до професійних військових шкіл, а на випадок війни — загально-вишколені резерви.

По окремих низових клітинах ДОСААФ-у влаштовуються вишкільні курси із зброезнавства, науки стріляння, шоферування, автомеханіків, мотоциклістів та інші, як от: радіотехніків, повітря- й мореплавного спорту. Останню особливий натиск покладено ще на діяльність гуртків летунського мо-

дельярства, парашутистів, науки стріляння й автомеханіків. Майже кожен такий гурток ведеться окремим інструктором. Ще інші гуртки при місцевих клітинах ДОСААФ-у займаються бойовим стрілецьким та військово-тактичними вишколами; критика в советській пресі на недостатнє поставлення праці саме тих ділянок свідчить, що й їм сьогодні присвячується чималу увагу.

Масового члена до клітин ДОСААФ-у організують окремі групи пропагандистів при обласних керівництвах цієї організації. Завдання таких груп пропагандистів це — крім проведення різних пропагандивних гуртків і влаштування ескурсій чи вечірок — нерідко при співучасті «героїв Вітчизняної війни» — організувати «соцзмагання» із іншими клітинами ДОСААФ-у (напр. щодо масового охоплювання робітників даного заводу чи щодо кращих досягнень) і самим брати участь у різних спортових і військово-пописних імпрезах в характері провідників гурткових дружин. Здебільша ці ж пропагандисти й бувають інструкторами по відповідних місцевих фахово-вишкільних гуртках ДОСААФ-у.

Зорганізуванням курсів пропагандистів та інструкторів займаються вищі клітини ДОСААФ-у; вони й дбають про наявність відповідної вишкільної літератури й підручників, зокрема ж із ділянки військово-знавства. Такі бібліотеки, як теж утримувані організацією клюби (напр. спортовців, літунів, стрільців) служать головно для самонавчання членів та для підвищування кваліфікацій із дотичної ділянки. Обласні та районні групи пропагандистів ведуть теж постійні консультації для зацікавлених.

Наскільки масовою організацією є сьогодні ДОСААФ, про те можна заключувати із статті А. Саакіяна в «Комуністі» від 9. 2. 1952 про працю ДОСААФ-у.

Випуск ч. 6

Лютий, 1950 р.

Рік вид. III.

З бойових дій УПА і збройного підпілля на українських землях під московсько-більшевицькою окупацією

(Неповне зведення за час від м. липня до м. грудня 1948 р.)

1. 10. 48 р. в с. Іспас (р-н Коломия, Станисл. обл.) була перестрілка між підпільниками і провокативною групою МВД. Підпільники, обстрілявши групу, щасливо відступили.

1. 10. 48 р. в с. Якимчичі (р-н Комарно, Дрогоб. обл.) підпільники знищили колгоспний трактор.

2. 10. 48 р. в райцентрі Крем'янець (Терноп. обл.) повстанці застрілили слідчого МГБ.

2. 10. 48 р. в с. Базників (р-н Бережани, Терноп. обл.) була перестрілка між підпільниками й емведистами.

3. 10. 48 р. в с. Костільники (р-н Бережани, Терноп. обл.) була перестрілка між групою повстанців і емведистами.

3. 10. 48 р. в с. Озірне (р-н Жовтень, Станисл. обл.) підпільники звели бій з емведистами.

4. 10. 48 р. в райцентрі Перегінсько (Станисл. обл.) підпільники виконали атентат на начальника стрибків.

5. 10. 48 р. в с. Задеревач (р-н Стрий, Дрогоб. обл.) повстанці спалили колгосп.

5. 10. 48 р. в с. Задеревач (р-н Стуй, Дрогоб. обл.) підпільники знищили молочарню й приміщення сільради.

6. 10. 48 р. в лісі б. с. Феліцієнталь (р-н Славсько, Дрогоб. обл.) емведисти знайшли кривку одного підпільника. Зав'язалась перестрілка, у висліді якої підпільник загинув.

7. 10. 48 р. в райцентрі Рожнітів (Станисл. обл.) підпільники зліквідували большевицького вислужника-стрибка.

7. 10. 48 р. в лісі б. с. Нягрин (р-н Вигода, Станисл. обл.) була перестрілка між групою повстанців та відділом МВД.

7. 10. 48 р. в с. Чернихів (р-н Рудки, Дрогоб. обл.) повстанці зліквідували заступника начальника стрибків.

8. 10. 48 р. в с. Новосілка О. (р-н Комарно, Дрогоб. обл.) повстанці застрілили учаскового МВД.

8. 10. 48 р. Никонковичі (р-н Щирець, Львів. обл.) підпільники розігнали колгоспну охорону та поранили начальника охорони. Одночасно здемолювали також приміщення сільради.

8. 10. 48 р. в с. Семенівка (р-н Пустомити, Львів. обл.) була сутичка між підпільниками й групою МВД.

8. 10. 48 р. в райцентрі Перегінсько (Станисл. обл.) двох підпільників звели бій з групою МВД. Здобутим під час бою від ворога колетом підпіль-

ААФ-у в столиці Вірменії — Ерівані: серед робітництва місцевої фабрики акумуляторів 60% це члени ДОСААФ-у.

Очевидно, на втримання хмари пропагандистів та організаційної бюрократії як і загалом на роботу ДОСААФ-у відпускаються державою велетенські суми (воєни, до речі, включені зовсім не в бюджет міністерства оборони, але — міністерства освіти!). Зрозуміємо ж значення тих заходів, як пригадаємо собі історію попередника нинішнього ДОСААФ-у — ОСОАВІАХІМ-у. ОСОАВІАХІМ був організований у 1927 р., а вже в 1939 р. налічував 20 000 000 членів, серед них майже 30% жінок. Резерва армії, авіації й флоту СРСР проходила якраз його передвійськової вишколи, подібні до тих, що їх сьогодні веде ДОСААФ. Декілька мільйонів советських громадян пройшло в ОСОАВІАХІМ-і курси протитанкової, протилетунської та протихімічної оборони.

У німецько-советську війну теж по через ОСОАВІАХІМ організовувалося з цивільного населення відділи для боротьби з ворожими десантами. 15 000 з-поміж його активних членів увійшли як кадри до советських партизанських загонів. Завдання ж ОСОАВІАХІМ-у під час цієї війни були накреслювані Сталіном у 1941 р. такими словами:

«На території, зайнятій ворогом, ви повинні організовувати відділи снайперів, і то піших і кінних, далі ж загопи партизан, щоб поборювати ворожі з'єднання, щоб повести партизанську боротьбу на кожному кроці, висаджувати мости й дороги, перегинати телеграфні й телефонні лінії, палити його магазини, боепостачальні склади й харчові припаси.»

Сьогодні така масова передвійськово-вишкільна підготовка населення в СРСР проводиться в ДОСААФ-і.

ники вбили двох старшин МВД., але оточені емведистами, важко поранені, обидва подострілювалися з пістолів.

8. 10. 48 р. в с. Загір'я (р-н Залізці, Терноп. обл.) група емведистів зустрілася з одним підпільником. Зав'язалась перестрілка у висліді якої, оточений ворогом, підпільник загинув.

8. 10. 48 р. на полях між сс. Орелець-Белелуя-Задубрівці (р-н Снятин, Станисл. обл.) група підпільників звела бій з відділом МВД.

В днях 9—10. 10. 48 р. в Сморгівському лісі (р-н Клеваний, Рівен. обл.) підпільники мали сутичку з відділом МВД. По обох сторонах були втрати.

9. 10. 48 р. в лісі б. с. Ковина (р-н Жовтень, Станисл. обл.) була сутичка між відділом повстанців і групою МВД.

10. 10. 48 р. в с. Тужилів (р-н Калущ, Станисл. обл.) була перестрілка між групою повстанців і емведистами.

11. 10. 48 р. вечером в с. Глубічки (р-н Борщів, Терноп. обл.) повстанці звели бій з відділом МВД. Ворог втратив одного вбитим та одного раненим.

11. 10. 48 р. в с. Тростянець (р-н Долина, Станисл. обл.) повстанці здемолювали приміщення молочарні й сільради.

11. 10. 48 р. між сс. Лівчиці і Гніздичів (р-н Жидачів, Дрогоб. обл.) була перестрілка між підпільниками й емведистами.

12. 10. 48 р. в с. Петрилів (р-н Товмач, Станисл. обл.) була сутичка між підпільниками й відділом стрибків.

12. 10. 48 р. в лісі б. с. Феліцінталь (р-н Славсько, Дрогоб. обл.) повстанці мали сутичку з відділом МВД.

12. 10. 48 р. в с. Борщівка (р-н Почаїв, Терноп. обл.) повстанці обстріляли стрибків, в наслідок чого один стрибок був убитий.

13. 10. 48 р. в с. Церківка (р-н Болехів, Станисл. обл.) була перестрілка між двома підпільниками й емведистами.

13. 10. 48 р. в с. Касперівці (р-н Залішки, Терноп. обл.) повстанці обстріляли емведистів, що напали на хату одного господаря. Зав'язався бій, в якому один емведист був убитий. Повстанці втрат не мали.

13. 10. 48 р. в с. Канафости (р-н Рудки, Дрогоб. обл.) підпільники зліквідували міліціонера, що знущався над населенням, насилував жінок і організував стрибків.

14. 10. 48 р. б. с. Ставки (р-н Мости, Львів. обл.) була сутичка між групою повстанців і емведистами. В сутичці був убитий один емведист.

14. 10. 48 р. в с. Дмитровичі (р-н Винники, Львів. обл.) була сутичка між підпільниками й відділом емведистів.

14. 10. 48 р. в с. Гаї (р-н Винники, Львів. обл.) підпільники звели бій із емведистами.

14. 10. 48 р. в с. Суховоля (р-н Городок, Львів. обл.) підпільники спалили підсібне господарство.

14. 10. 48 р. в с. Луг (р-н Яремче, Станисл. обл.) була перестрілка поміж підпільниками й відділом емведистів.

14. 10. 48 р. в с. Кальна (р-н Болехів, Станисл. обл.) підпільники обстріляли групу емведистів, які катували людей за те, що ті не згодилися розкопувати могили Героїв. Двох емведистів було вбитих і один ранений.

14. 10. 48 р. в с. Башуки (р-н Почаїв, Терноп. обл.) група емведистів знайшла криївку двох повстанців. Повстанці відкрили по них вогонь. Зав'язався бій, у висліді якого оба повстанці, поранені, дострілилися.

14. 10. 48 р. в горах на пограниччі поміж Станиславською й Чернівецькою областями підпільники роззброїли начальника стрибків та ще двох бандитів з ворожої адміністрації. Здобуто два пістолі, один СВТ і два кріси.

14. 10. 48 р. в с. Мусорівці (р-н Збараж, Терноп. обл.) була сутичка між повстанцями й емведистами. Обидві сторони мали по одному вбитому.

15. 10. 48 р. в с. Ніковате (р-н Косів, Станисл. обл.) група підпільників звела бій із відділом МВД.

15. 10. 48 р. в с. Покропивна (р-н Козлів, Терноп. обл.) повстанці обстріляли бричку з першим секретарем райкомпартії.

15. 10. 48 р. на полях б. с. Косівці (р-н Вел. Глубічок, Терноп. обл.) підпільники звели бій з емведистами.

15. 10. 48 р. б. с. Лецівка (р-н Рожнітів, Станисл. обл.) була перестрілка поміж повстанцями й групою МВД.

15. 10. 48 р. на полі б. с. Добряни (р-н Ширець, Львів. обл.) підпільники обстріляли емведистів, що тримали засідку, в наслідок чого один емведист був ранений.

16. 10. 48 р. в райцентрі Рожнітів (Станисл. обл.) повстанці роззброїли двох стрибків. Одного з них, як ворожого вислужника, зліквідували, а другого звільнили. Здобуто 2 ППШ.

17. 10. 48 р. в с. Бутин (р-н Вишнівець, Терноп. обл.) повстанці знищили канцелярію сільради.

17. 10. 48 р. в с. Мишківці (р-н Вишнівець, Терноп. обл.) підпільники обстріляли біля млина групу емведистів.

17. 10. 48 р. б. с. Волосів (р-н Ланчин, Станисл. обл.) підпільники мали сутичку з емведистами.

В м. жовтні 1948 р. на шляху б. с. Тартаків (р-н Сокаль, Львів. обл.) повстанці зліквідували партійця-відпоручника РК КП(б)У на село Перв'ятичі.

17. 10. 48 р. б. с. Острожець (р-н Крукеничі, Дрогоб. обл.) група повстанців мала сутичку з відділом МВД.

17. 10. 48 р. на сіножатах між сс. Братківці й Фалиш (р-н Стрий, Дрогоб. обл.) підпільник і підпільниця звели бій з емведистами. Емведисти мали двох вбитих і двох ранених. Обоє підпільники поранені та не маючи змоги відступити, подострілювалися.

18. 10. 48 р. б. с. Боляновичі (р-н Крукеничі, Дрогоб. обл.) підпільники зліквідували участкового МВД. Здобуто 1 ППШ і пістоль.

18. 10. 48 р. в с. Шайноги (р-н Радехів, Львів. обл.) була сутичка між групою повстанців і емведистами.

18. 10. 48 р. в с. Зелене (р-н Надвірна, Станисл. обл.) була сутичка між підпільниками й відділом МВД.

18. 10. 48 р. в с. Новиця (р-н Перегінсько, Станисл. обл.) підпільники спалили міст на річці Урів.

18. 10. 48 р. в с. Яворів (р-н Долина, Станисл. обл.) підпільники знищили клуб.

18. 10. 48 р. в лісі б. с. Базниківка (р-н Бережани, Терноп. обл.) була сутичка між повстанцями й відділом МВД.

19. 10. 48 р. в лісі б. с. Мильно (р-н Залізці, Терноп. обл.) була перестрілка поміж групою повстанців і емведистами.

19. 10. 48 р. в с. Сваричів (р-н Рожнітів, Станисл. обл.) підпільники застрілили технорука, явного агента МВД. Здобуто кріс і ППШ.

20. 10. 48 р. в с. Сваричів (р-н Рожнітів, Станисл. обл.) була перестрілка між підпільниками й емведистами.

21. 10. 48 р. в с. Воробіївка (р-н Новосільці, Терноп. обл.) повстанці зліквідували ворожого прислужника, що ходив зі зброєю і знущався над населенням. Здобуто кріс і набої.

21. 10. 48 р. б. с. Волоща (р-н Мединиця, Дрогоб. обл.) була сутичка між групою повстанців і емведистами.

21. 10. 48 р. в лісі б. с. Грядя (р-н Радехів, Львів. обл.) група повстанців звела бій з емведистами. Емведисти втратили в бою трьох вбитими, в тому числі одного лейтенанта, і трьох раненими, з-поміж яких один помер.

22. 10. 48 р. в Родатицькому лісі (р-н Яворів, Львів. обл.) була сутичка між підпільниками й емведистами.

22. 10. 48 р. в с. Кубаївка (р-н Ланчин, Станисл. обл.) група підпільників звела бій з опергрупою МВД. В бою був убитий ст. лейтенант МВД. Підпільники втрат не мали.

22. 10. 48 р. б. с. Рівна (р-н Перегінсько, Станисл. обл.) була перестрілка між підпільниками й емведистами, що конвоювали арештованих.

22. 10. 48 р. в с. Тростянець (р-н Долина, Станисл. обл.) повстанці знищили приміщення клубу й сільради.

23. 10. 48 р. в с. Раківець (р-н Обертин, Станисл. обл.) підпільники звели бій з відділом МВД.

23. 10. 48 р. в с. Хащів (р-н Турка, Дрогоб. обл.) повстанці обстріляли бандитів з озброєної адміністрації, що приїхали з райцентру гонити селян на вивізку дров. Від повстанських куль впало кількох напасників.

23. 10. 48 р. в с. Гнійниця (р-н Краковець, Львів. обл.) підпільники зліквідували стрибка-організатора колгоспу та партійця, колишнього сержанта погранвійськ МВД.

23. 10. 48 р. в Завадівському лісі (р-н Іваничі, Волин. обл.) була сутичка між емведистами й двома підпільниками.

24. 10. 48 р. на Ковельщині (Волин. обл.) емведисти наскочили на підпільну друкарню. В приміщенні друкарні тоді був тільки один підпільник. Обстрілявши ворога, він був змушений відступити.

24. 10. 48 р. в с. Тужилів (р-н Калуш, Станисл. обл.) емведисти наскочили на повстанців, що квартирували. Зав'язався бій, у якому оточені повстанці порозивали себе гранатами.

24. 10. 48 р. б. с. Монастирок (р-н Борщів, Терноп. обл.) відділ емведистів наскочив на кривку підпільників. Зав'язалася перестрілка, у висліді якої загинув один підпільник.

24. 10. 48 р. в с. Андрусів (р-н Межиріччя, Рівен. обл.) підпільна боївка зліквідувала стрибка, активного ворожого вислужника.

25. 10. 48 р. в с. Глинсько (р-н Жовква, Львів. обл.) був бій між групою емведистів і повстанцями.

26. 10. 48 р. підпільники зліквідували працівника райуповнізму Краковецького району (Львів. обл.), що грабував населення.

27. 10. 48 р. в с. Слобідці (р-н Тисьмениця, Станисл. обл.) підпільники обстріляли відділ емведистів, в наслідок чого двох емведистів було вбитих та один ранений.

27. 10. 48 р. в с. Лапшин (р-н Бережани, Терноп. обл.) підпільники спалили клуб.

28. 10. 48 р. в с. Плешевичі (р-н Крукеничі, Дрогоб. обл.) повстанці застрілили участкового МВД.

28. 10. 48 р. в с. Розвадів (р-н Миколаїв, Дрогоб. обл.) повстанці зустрілися на вулиці з емведистами. Зав'язалася перестрілка. Ранений бул. Максим понищив всі записки, що мав біля себе, і вистрілявши всі набої, просив повстанця Стефка, щоб його дострілив. В дальшому бою загинув також повстанець Стефко: важко ранений, він дострілювався з пістоля.

29. 10. 48 р. в с. Кропивник (р-н Калуш, Станисл. обл.) була перестрілка між підпільниками й відділом озброєної адміністрації.

29. 10. 48 р. в с. Слобода Рівнянська (р-н Перегінсько, Станисл. обл.) була сутичка між повстанцями й відділом МВД.

29. 10. 48 р. в с. Перв'тичі (р-н Сокаль, Львів. обл.) підпільники спалили солому, що її колгосп пограбував у селян.

30. 10. 48 р. в Королинському лісі (р-н Судова Вишня, Дрогоб. обл.) група підпільників звела бій з відділом емведистів, що оточили їхню кривку. В бою загинуло п'ятеро підпільників.

30. 10. 48 р. б. с. Добротів (р-н Ланчин, Станисл. обл.) підпільники мали сутичку з емведистами.

31. 10. 48 р. в с. Синьовodne Вижне (р-н Сколе, Дрогоб. обл.) повстанці обстріляли відділ емведистів. Зав'язався бій, у якому загинуло трьох емведистів, в тому числі начальник гарнізону. Інші емведисти повтікали. Повстанці мали одного вбитого.

1. 11. 48 р. в с. Тростянець (р-н Миколаїв, Дрогоб. обл.) повстанці застрілили ініціатора і голову колгоспу, що ходив озброєний і тероризував населення.

В м. листопаді 48 р. в с. Охматів (р-н Демидівка, Рівен. обл.) повстанці знищили телефонічне спорядження.

1. 11. 48 р. в с. Голодовичі (р-н Нові Стрілки,

Дрогоб. обл.) була сутичка між підпільниками й відділом МВД.

1. 11. 48 р. в с. Балинці (р-н Гвіздець, Станисл. обл.) підпільники здемолювали приміщення сільради.

1. 11. 48 р. в с. Тростянець В. (р-н Залізіці, Терноп. обл.) підпільники обстріляли і важко поранили участкового МВД.

В м. листопаді 1948 р. підпільники зліквідували партійця, завідуючого клубом в с. Делятин (р-н Яремче, Станисл. обл.).

2. 11. 48 р. в с. Городжеві (р-н Маєрів, Львів. обл.) була перестрілка поміж групою повстанців й емведистами.

2. 11. 48 р. в с. Копанки (р-н Войнилів, Станисл. обл.) емведисти з гарнізону зустрілися з повстанцями. Повстанці відкрили по них вогонь, в наслідок чого одного емведиста вбили та одного важко поранили.

2. 11. 48 р. в с. Тростянець (р-н Долина, Станисл. обл.) група підпільників зустрілась зі спецбойовою РО МГБ. Підпільники відкрили по емведистах вогонь, від якого вправ один емведист.

2. 11. 48 р. в с. Чернилів Руський (р-н Великі Бірки, Терноп. обл.) група повстанців наскочила на станицю стрибків. Від повстанських куль впали: участковий МВД, начальник стрибків і трьох інших емведистів. В акції повстанці здобули зброю.

В м. листопаді в с. Горбків (р-н Сокаль, Львів. обл.) підпільники роззброїли двох стрибків.

Того ж місяця підпільники спалили колгосп у с. Лучиці (р-н Сокаль, Львів. обл.).

3. 11. 48 р. в с. Мукарів Підлісний (р-н Солобківці, Кам'янець Под. обл.) обстріляно хату директора школи Бабійчука, що ходив зі зброю і здирав з людей різні драчки.

3. 11. 48 р. в с. Залуччя (р-н Скала Подільська, Терноп. обл.) повстанці роззброїли станицю стрибків та зруйнували будинок сільради.

3. 11. 48 р. в с. Двірець (р-н Крем'янець, Терноп. обл.) підпільники здемолювали приміщення сільради.

4. 11. 48 р. в с. Пасічна (р-н Станиславів, цієї ж обл.) група підпільників звела бій з відділом МВД.

4. 11. 48 р. в с. Жуківці (р-н Зборів, Терноп. обл.) повстанці обстріляли станицю стрибків і вбили одного стрибка, що жорстоко знущався над населенням.

4. 11. 48 р. в с. Вербіж (р-н Печеніжин, Станисл. обл.) група повстанців звела бій з відділом МВД. У бою емведисти втратили двох убитими й трьох раненими. Охороняючи друзів, загинув в бою кулеметник Явір. Він стріляв по ворогові до останнього набою і опісля розірвав себе гранатою.

4. 11. 48 р. в с. Германівка (р-н Мельниця-Подільська, Терноп. обл.) підпільники застрілили міліціонера.

4. 11. 48 р. в лісі б. с. Річки (р-н Косів, Станисл. обл.) відділ емведистів несподівано наскочив на двох місцевих підпільників, що були зайняті копанням бункру. Одному підпільникові вдалося відступити, а другого, Гаю, в наслідок несподіваного наскоку, емведисти зловили живим. В руках ворога Гай переніс найважчі тортури, але не зрадив таємницю підпілля. Емведівські опричники пекли його залізом, били, плювали в лице, вимагаючи, щоб він зрадив, хто з населення помагав підпіллю, хто співпрацює з ним. Гай на всі питання, серед мук, відповідав: «Я вам нічого не скажу, я вам не маю що сказати. Я можу сказати тільки своєму другові, а не ворогові. Свого народу не зраджу». Замучений Гай, загинув у ворожих руках.

4. 11. 48 р. в лісі б. с. Любін Вел. (р-н Городок, Львів. обл.) група підпільників звела бій з відділом МВД.

5. 11. 48 р. в с. Лукавиця Ниж. (р-н Сколе, Дрогоб. обл.) підпільники мали бій з емведистами. В бою був убитий один сержант МВД, і один рядовий емведист ранений.

5. 11. 48 р. в с. Синьовodne Вижне (р-н Сколе,

Дрогоб. обл.) група підпільників звела бій з відділом МВД. По обидвох сторонах були втрати.

5. 11. 48 р. в с. Космач (р-н Яблонів, Станисл. обл.) група повстанців зустріла відділ емеведистів. Повстанці відкрили по емеведистах вогонь. Зав'язався бій, у якому був важко ранений підпільник Буйний. Він заліз і стріляв по ворогові до останнього набою, а опісля розірвав себе гранатою. Емведисти не відважилися підійти до трупа підпільника і забрали його аж вранці, коли їм наспіла допомога.

5. 11. 48 р. в с. Більча (р-н Борщів, Терноп. обл.) підпільники обстріляли групу емеведистів. Втрати ворога невідомі.

5. 11. 48 р. в сс. Дворіччя, Сепелівка, Ладичин (р-н Микуличі, Терноп. обл.) повстанці понищили клуби.

5. 11. 48 р. в с. Липник (р-н Магерів, Львів. обл.) була сутичка між групою емеведистів і підпільниками.

5. 11. 48 р. в лісі б. с. Передвір'я (р-н Краковець, Львів. обл.) була сутичка між повстанцями й емеведистами.

6. 11. 48 р. в с. Лівчиці (р-н Жидачів, Дрогоб. обл.) емеведисти зайшли до хати, де квартирувало двох повстанців. Повстанці відкрили по ворогові вогонь, в наслідок чого двох емеведистів було вбитих. Після того повстанці відступили без втрат.

6. 11. 48 р. в с. Кальна (р-н Болехів, Станисл. обл.) підпільники здемолювали приміщення сільради й спалили трактор, яким большевики возили з лісу дрова.

6. 11. 48 р. в с. Гукалівці (р-н Залізці, Терноп. обл.) була сутичка між відділом емеведистів і підпільниками. Ободві сторони втрат не мали.

6. 11. 48 р. в с. Мишковичі (р-н Микулинці, Терноп. обл.) підпільники знищили клуб.

6. 11. 48 р. в райцентрі Гвіздець (Станисл. обл.) повстанці спалили на пункті заготсина 25 тонн сіна і 20 тонн соломи.

6. 11. 48 р. в с. Мечишів (р-н Бережани, Терноп. обл.) була сутичка між групою підпільників і оперативною МВД.

7. 11. 48 р. в с. Делятин (р-н Яремче, Станисл. обл.) підпільна боївка обстріляла з кулемета приміщення МВД, де відбувалася забава.

7. 11. 48 р. в с. Дмитрів (р-н Радехів, Львів. обл.) була сутичка між підпільниками й емеведистами.

7. 11. 48 р. підпільники знищили стовпи електричного проводу б. райцентру Яворів (Львів. обл.) в наслідок чого в Яворові на свято жовтневої революції не було світла.

7. 11. 48 р. на прис. Буда (р-н Вел. Мости, Львів. обл.) була перестрілка між двома підпільниками й емеведистами.

8. 11. 48 р. на хуторах Драгоманівка с. Купчинці (р-н Козлів, Терноп. обл.) підпільники звели бій з відділом МВД.

8. 11. 48 р. в с. Долиняни (р-н Городок, Львів. обл.) підпільники зустрілися з групою стрибків. Зав'язалася перестрілка, під час якої один стрибок був убитий та один ранений.

9. 11. 48 р. в лісі б. с. Гринів (р-н Вібрка, Львів. обл.) емеведисти наскочили на криївку підпільників. Зав'язався бій. Оточені підпільники пострілялися, понищивши раніше всі речі й одяг.

9. 11. 48 р. в с. Торки (р-н Радехів, Львів. обл.) була сутичка між відділом емеведистів і групою підпільників.

10. 11. 48 р. на полі б. с. Торки (р-н Радехів, Львів. обл.) емеведисти наскочили на криївку підпільників. Зав'язався бій, в якому оточені ворогом підпільники пострілялися.

10. 11. 48 р. в с. Голгочі (р-н Підгайці, Терноп. обл.) емеведисти зловили хлопця й вели його до одної хати допитувати. В хаті був тоді підпільник. Він відкрив по емеведистах вогонь, від якого був убитий сержант МВД і ранений кулеметник. Інші емеведисти панічно втекли.

10. 11. 48 р. в с. Невірків (р-н Межиріччя, Рівен. обл.) двох повстанців наскочили на хату, де затри-

малася група емеведистів. Зав'язалася перестрілка, з якої обидві сторони вийшли без втрат.

11. 11. 48 р. в с. Нетерпинці (р-н Залізці, Терноп. обл.) підпільники спалили клуб.

11. 11. 48 р. в с. Бряза (р-н Болехів, Станисл. обл.) підпільники знищили вузьколінійну залізничку та спалили дві автомашини, що возили дерево. При цьому роззброїли чотирьох бійців, що охороняли залізничку. Здобуто 4 кірси й муніцію.

12. 11. 48 р. в с. Слобода Болехівська (р-н Болехів, Станисл. обл.) повстанці звели бій з відділом МВД.

12. 11. 48 р. на дорозі б. с. Церківка (р-н Болехів, Станисл. обл.) була сутичка між відділом МВД і групою підпільників.

13. 11. 48 р. в с. Шершавка (р-н Борщів, Терноп. обл.) повстанці застріляли стрибка.

13. 11. 48 р. в с. Комарин (р-н Крем'янець, Терноп. обл.) підпільники знищили телефонну лінію.

13. 11. 48 р. в с. Гериня (р-н Болехів, Станисл. обл.) підпільники обстріляли групу партійних і емеведистів. В перестрілці були вбиті: директор сільзаводу, партійний, і лейтенант МГБ. Інші повтікали.

14. 11. 48 р. на полях б. с. Синягівка (р-н Збараж, Терноп. обл.) підпільниця Маруся зустрілася з групою емеведистів. Вона вихопила пістоль і почала стріляти. Одного емеведиста вбила та одного поранила. Оточена ворогами Маруся розірвала себе гранатою.

14. 11. 48 р. в с. Жуківці (р-н Зборів, Терноп. обл.) з ініціативи підпілля атентатник застрілив двох емеведистів, що грабували населення. Від них забрано зброю.

15. 11. 48 р. в с. Лівчиці (р-н Комарно, Дрогоб. обл.) підпільники спалили колгосп.

15. 11. 48 р. в с. Серетець (р-н Залізці, Терноп. обл.) повстанці спалили клуб.

15. 11. 48 р. в с. Пшеничник (р-н Вигода, Станисл. обл.) підпільники здемолювали приміщення сільради.

15. 11. 48 р. в с. Перв'ятичі (р-н Сокаль, Львів. обл.) повстанці спалили колгоспні стодоли.

16. 11. 48 р. в с. Зашків (р-н Брюховичі, Львів. обл.) повстанці звели бій з відділом МВД.

16. 11. 48 р. в с. Новошин (р-н Вигода, Станисл. обл.) підпільники здемолювали приміщення сільради.

16. 11. 48 р. в с. Стрілків (р-н Стрий, Дрогоб. обл.) підпільники спалили МТС.

16. 11. 48 р. в сімох селах Комарнянського р-ну (Дрогоб. обл.) підпільники здемолювали клуби.

17. 11. 48 р. на передмістях м. Крем'янець (Терноп. обл.) трьох підпільників звели бій з 50-ма емеведистами. Емеведисти оточили підпільників і закликали їх здатися. «Борці за волю України не здаються» — була відповідь. Почався зав'язаний бій. Емеведисти запалили стодолу. Двох підпільників, прориваючись крізь ворожий перстень, загинуло. Третій ще довго стріляв до ворога з горючої стодоли і щойно під заваленою крівлею затихла його зарядка. Смертю героя загинув і він.

17. 11. 48 р. в с. Стара Гута (р-н Станиславів, цієї ж обл.) група повстанців звела бій з відділом МВД.

17. 11. 48 р. в с. Брухналь (р-н Яворів, Львів. обл.) підпільники застрілили ст. сержанта МВД.

18. 11. 48 р. в с. Кропивник (р-н Вигода, Станисл. обл.) повстанці спалили автомашини, якими большевики возили дрова.

18. 11. 48 р. в с. Ярчівці (р-н Зборів, Терноп. обл.) підпільники обстріляли станицю стрибків. Одного стрибка, що знущався над населенням, вбили.

18. 11. 48 р. в с. Березина (р-н Миколаїв, Дрогоб. обл.) підпільники зліквідували стрибка, голову колгоспу, що тероризував населення.

19. 11. 48 р. б. с. Смерже (р-н Славське, Дрогоб. обл.) група підпільників звела бій з відділом МВД.

19. 11. 48 р. на полі між сс. Новиця-Угринів Середній (р-н Перегінсько, Станисл. обл.) була перестрілка між емеведистами й підпільниками. Під час перестрілки дострілювався один ранений підпільник.

19. 11. 48 р. в с. Волиця Комарева (р-н Сокаль, Львів. обл.) повстанці спалили колгосп.

20. 11. 48 р. в с. Зашкові (р-н Городок, Львів. обл.) підпільники зліквідували оперативника МВД.

20. 11. 48 р. в с. Туре (р-н Стрілки, Дрогоб. обл.) трьох повстанців бул. Гайовий, ст. віст. Шука і віст. Граната звели 10-годинний бій з більшою групою емведистів. Коли вже героям-повстанцям забракло набоїв, вони понижили пошту, яку мали біля себе, і з окликами на честь УГВР, УПА та ОУН пострілялися. В бою впало двох емведистів та один емведист був ранений.

20. 11. 48 р. в с. Посухів (р-н Бережани, Терноп. обл.) підпільники обстріляли емведистів, що тримали засідку.

20. 11. 48 р. в с. Креховичі (р-н Долина, Станисл. обл.) підпільники знищили телефонну лінію.

21. 11. 48 р. в с. Туря Велика (р-н Долина, Станисл. обл.) повстанці спалили стайню і магазин ліс-промкомбінату; а коні і збіжжя з магазинів забрали та роздали населенню.

21. 11. 48 р. в лісі б. с. Тисів (р-н Болехів, Станисл. обл.) була перестрілка між підпільниками й емведистами.

21. 11. 48 р. в райцентрі Болехів (Станисл. обл.) підпільники мали перестрілку з емведистами.

22. 11. 48 р. в с. Мізунь Старий (р-н Вигода, Станисл. обл.) підпільники здемолювали приміщення сільради.

22. 11. 48 р. на хуторі Підфігура (р-н Козова, Терноп. обл.) повстанці звели бій з групою МВД. В бою один ранений повстанець розірвав себе гранатою.

23. 11. 48 р. в с. Мокротин (р-н Жовква, Львів. обл.) емведисти наскочили на хату, де були повстанці. Заалармовані стійковим повстанці кинули між емведистів гранати і пішли в пробій. В бою, прориваючись крізь ворож оточення, впало двох повстанців.

25. 11. 48 р. в с. Вороців (р-н Городок, Львів. обл.) підпільники зліквідували двох емведистів: капітана й лейтенанта.

25. 11. 48 р. в с. Вербів (р-н Бережани, Терноп. обл.) емведисти зайшли до хати, де квартирував місцевий підпільник. Зав'язалася перестрілка, у висліді якої ранений підпільник розірвав себе гранатою.

25. 11. 48 р. в с. Турильче (р-н Скала Подільська, Терноп. обл.) підпільники обстріляли в сільраді міліціонерів. Один міліціонер був убитий, а один важко ранений. Останній опісля в лікарні помер.

25. 11. 48 р. в райцентрі Великі Бірки (Терноп. обл.) підпільники зліквідували емведівського агента, що ходив озброєний і тероризував населення.

26. 11. 48 р. в с. Гаврилівка (р-н Ланчин, Станисл. обл.) з доручення підпілля атентатники обстріляли голову сільради, що був агентом МВД. Голова і ще один емведист були поранені.

26. 11. 48 р. в с. Козівка (р-н Великі Бірки, Терноп. обл.) підпільники знищили кіноапарат, а в селі Скоморохи здемолювали приміщення сільради й клубу.

26. 11. 48 р. на хуторах б. с. Горожанка (р-н Манастирська, Терноп. обл.) була перестрілка між повстанцями й групою МВД.

26. 11. 48 р. в с. Середне (р-н Підгайці, Терноп. обл.) підпільники звели бій з емведистами. Емведисти мали одного раненого.

26. 11. 48 р. в с. Труханів (р-н Сколе, Дрогоб. обл.) група повстанців звела бій з відділом МВД. По обидвох сторонах були втрати.

26. 11. 48 р. в с. Мшана (р-н Городок, Львів. обл.) була сутичка між повстанцями й опергрупою МВД.

27. 11. 48 р. в с. Замочок (р-н Жовква, Львів. обл.) атентатник підпілля застрілив вдень провокатора МВД — Мазура Василя.

28. 11. 48 р. в с. Лопушани (р-н Залізці, Терноп. обл.) повстанці знищили клуб і сільраду.

28. 11. 48 р. в с. Ульбарів (р-н Здовбунів, Рівен.

обл.) емведисти наскочили на криівку чотирьох підпільників. Підпільники відкрили по ворогові вогонь з автоматів і кинули гранати. Зав'язався бій, в якому обидві сторони потерпіли втрати.

29. 11. 48 р. в с. Торговиця (р-н Городенка, Станисл. обл.) повстанці мали сутичку з відділом МВД.

1. 12. 48 р. в с. Паньківці (р-н Новосілки, Терноп. обл.) підпільники обстріляли стрибків в сільраді. Перелякані стрибки втекли до с. Малин.

1. 12. 48 р. в с. Кукинець (р-н Вишнівець, Терноп. обл.) група підпільників звела бій з відділом МВД. В бою один важко ранений підпільник дострілювався.

1. 12. 48 р. в с. Окопах (р-н Магерів, Львів. обл.) повстанці звели бій з групою емведистів. Оточені в хаті повстанці довго відбивалися і, коли емведисти запалили хату, вони опинившись в безвихідному становищі, пострілялися.

В м. грудні 48 р. в с. Баб'ятин (р-н Сокаль, Львів. обл.) підпільники спалили колгоспні стайні.

2. 12. 48 р. в с. Бишів (р-н Радехів, Львів. обл.) підпільники спалили колгоспні скирти.

2. 12. 48 р. в Малобережецькому лісі (р-н Крем'янець, Терноп. обл.) група емведистів оточила в криївці чотирьох підпільників. Розпочався важкий бій, що тривав 3 години. Підпільники не могли прорватися з оточення. Вони понижили всі записки, гроші, одяг, чоботи і тоді пострілялися.

В м. грудні 48 р. в с. Дубшара (р-н Рожнітів, Станисл. обл.) двох атентатників з доручення підпілля застрілили уповажного з райцентру по господарських справах, що грабував населення і знущався над ним.

3. 12. 48 р. в с. Топільсько (р-н Перегінсько, Станисл. обл.) був бій між підпільниками й відділом МВД.

3. 12. 48 р. на дорозі між сс. Вікторівка і Козова (р-н Козова, Терноп. обл.) двох підпільників зустрілося з групою емведистів. Зав'язався бій, під час якого підпільник Оверко впав важко ранений. Підпільник Влодко не хотів покинути важко раненого друга. Він заліз біля нього і стріляв до емведистів, аж доки сам не був також ранений. Тоді знищив усі записки й дострілювався.

В м. грудні 48 р. в р-ні Коршів (Станисл. обл.) група підпільників звела бій з відділом МВД. Оточені ворогом, в безвихідному становищі, підпільники пострілялися.

3. 12. 48 р. в Великовікненського лісу (р-н Великі Дедеркали, Терноп. обл.) група підпільників мала сутичку з емведистами.

3. 12. 48 р. в с. Гусаків (р-н Нижанковичі, Дрогоб. обл.) підпільники звели бій з відділом МВД. По обох сторонах втрат не було.

4. 12. 48 р. в с. Бучачки (р-н Гвіздець, Станисл. обл.) підпільники спалили колгоспний магазин нафти й бензину.

В м. грудні 48 р. в с. Риг'янка (р-н Калуш, Станисл. обл.) підпільна бойка зліквідувала стрибка Іваськова Костя, що знущався над населенням і намагався організувати колгосп.

5. 12. 48 р. на полі б. с. Вербівка (р-н Скала-Подільська, Терноп. обл.) була перестрілка між повстанцями і групою МВД.

5. 12. 48 р. в с. Глубічок (р-н Борщів, Терноп. обл.) повстанці обстріляли групу емведистів, в наслідок чого був убитий сержант МВД і двох рядових емведистів ранених. Повстанці втрат не мали.

5. 12. 48 р. в с. Засулінці (р-н Заліщики, Терноп. обл.) один підпільник зустрівся з групою емведистів. Зав'язалася перестрілка, під час якої оточений ворогом підпільник загинув.

5. 12. 48 р. в с. Наконечне (р-н Яворів, Львів. обл.) повстанці застрілили міліціонера, організатора колгоспів.

6. 12. 48 р. в с. Заріччя (р-н Судова Вишня, Дрогоб. обл.) підпільники зліквідували агента раймінзагу, що в жорстокий спосіб грабував населення.

6. 12. 48 р. в с. Іванків (р-н Скала-Подільська,

Терноп. обл.) була перестрілка між повстанцями й групою емведистів.

В грудні 1948 р. в м. Снятин (Станисл. обл.) атентатник з доручення підпілля застрелив оперативника МГБ — Василюсу.

7. 12. 48 р. в с. Молошковиці (р-н Пустомити, Львів. обл.) була перестрілка між повстанцями й емведистами.

8. 12. 48 р. в с. Слобідка Лісна (р-н Коршів, Станисл. обл.) емведисти в числі 60 чоловік, оточили хату, де квартирувало трьох підпільників: Буря, Мирон і його син Тихий. У завзятому бою всі три підпільники загинули.

9. 12. 48 р. в с. Кам'янки (р-н Підволочиська, Терноп. обл.) емведисти зайшли до господаря, в якого була криївка. Вони заважили відкрити в той час криївку і зі страху почали стріляти вгору, зважаючи на допомогу. Підпільники вискочили з крийви і розпочали бій Емведисти тричі доставали допомогу. Бій тривав три години. Коли підпільникам забракло набоїв, вони, щоб не попасти живими в руки ворога, пострілялися.

9. 12. 48 р. в сс. Драгасимів і Тучапи (р-н Снятин, Станисл. обл.) підпільники мали сутичку з емведистами, що тримали засідку.

9. 12. 48 р. в с. Лавочне (р-н Славсько, Дрогоб. обл.) була сутичка між групою повстанців і емведистами.

9. 12. 48 р. в с. Кунин (р-н Жовква, Львів. обл.) підпільники зліквідували стрибка, що тероризував населення.

9. 12. 48 р. підпільники зліквідували завідувачого комунального відділу в райцентрі Маєрів (Львів. обл.).

9. 12. 48 р. в с. Рогізно (р-н Яворів, Львів. обл.) повстанці зліквідували члена райпарткому — завідувачого клубами, що організовував по селах колгоспи. Цього ж дня зліквідовано також партійця з Яворівського райпарткому.

9. 12. 48 р. в с. Кам'янка (р-н Сколе, Дрогоб. обл.) була сутичка між групою повстанців і відділом МВД.

10. 12. 48 р. в с. Липа (р-н Болехів, Станисл. обл.) один підпільник звів бій з емведівською провокативною групою. Оточений ворогом підпільник загинув.

10. 12. 48 р. в с. Берлогах (р-н Перегінсько, Станисл. обл.) емведисти наскочили на криївку підпільників. Зав'язався бій, у якому оточені ворогом загинули всі три підпільники.

10. 12. 48 р. в зв'язку з вивозом населення на Сибір підпільники вимінували міст на лінії Львів—Перемишль.

11. 12. 48 р. в с. Бонишин (р-н Золочів, Львів. обл.) підпільники мали сутичку з групою емведистів.

11. 12. 48 р. в с. Струсів (р-н Зборів, Терноп. обл.) повстанці знищили клуб і кінопересувку.

12. 12. 48 р. в с. Золота Слобода (р-н Козова, Терноп. обл.) емведисти наскочили на хату, де квартирувало двох повстанців — Орел і В'юн. На заклик емведистів здатися, повстанці відповіли: «Ми на те взяли зброю в руки, щоб воювати, а не здаватися. Смерть московським загарбникам!» Почався бій. Емведисти запалили хату. Довго відстрілювалися повстанці, аж нарешті Орел упав прошитий ворожими кулями, а В'юн, важко ранений, дострілювався.

12. 12. 48 р. в с. Трефанівка (р-н Гвіздець, Станисл. обл.) атентатник підпілля зліквідував вдень явного большевицького вислужника.

13. 12. 48 р. в с. Довга Войнилівська (р-н Войнилів, Станисл. обл.) була сутичка між групою підпільників і емведистами.

13. 12. 48 р. Романове Село (р-н Збараж, Терноп. обл.) підпільники здемолювали клуб і приміщення сільради, де знищили канцелярські книги й телефонний апарат.

13. 12. 48 р. в с. Боришківці (р-н Мельниця-Под., Терноп. обл.) підпільники обстріляли стрибків і спалили клуб.

13. 12. 48 р. на хуторі Вишнівка (р-н Гвіздець,

Станисл. обл.) повстанці спалили філію Гвіздецького радгоспу.

13. 12. 48 р. в с. Монилівка (р-н Залізці, Терноп. обл.) емведисти наскочили на криївку підпільників. Зав'язався бій, під час якого підпільники, оточені ворогом, пострілялися.

13. 12. 48 р. в с. Розвадів (р-н Миколаїв, Дрогоб. обл.) з доручення підпілля атентатники застрелили двох партійців: підполковника й голову радгоспу. Від них забрано пістолі й документи. Вертаючись додому, атентатники мали сутичку зі стрічною групою МВД.

13. 12. 48 р. під лісом б. с. Колодруби (р-н Комарно, Дрогоб. обл.) була сутичка між підпільниками й емведистами.

14. 12. 48 р. в с. Дубаневичі (р-н Рудки, Дрогоб. обл.) підпільники зустрілися з групою емведистів і відкрили по них вогонь. Почалася перестрілка, під час якої був убитий лейтенант МГБ і ст. сержант. Підпільники здобули ППШ, гранати, пістоль і торбу з важливими матеріалами.

14. 12. 48 р. в с. Станькова (р-н Войнилів, Станисл. обл.) була перестрілка між підпільником і групою емведистів. Ранений підпільник щоб не попасти живим в руки ворога, дострілювався.

14. 12. 48 р. в с. Славне (р-н Зборів, Терноп. обл.) група юнаків обстріляла відділ емведистів. Емведисти втекли; один з-поміж них був ранений.

14. 12. 48 р. в с. Борки (р-н Товсте, Терноп. обл.) двох підпільників звели бій з відділом емведистів. Ворог мав одного раненого.

16. 12. 48 р. в с. Лежанівка (р-н Грималів, Терноп. обл.) повстанці знищили приміщення клубу.

16. 12. 48 р. в с. Зав'ї (р-н Перегінсько, Станисл. обл.) був бій між групою підпільників і відділом емведистів.

17. 12. 48 р. в с. П'ятигори (р-н Здобувнів, Рівен. обл.) емведисти, що переводили розшуки, зустрілися з підпільниками. Підпільники застрелили лейтенанта МВД, а двох емведистів поранили. Самі відступили без втрат.

17. 12. 48 р. повстанці спалили клуб в с. Кошів (р-н Тучин, Рівен. обл.).

17. 12. 48 р. в с. Кійданці (р-н Збараж, Терноп. обл.) повстанці знищили сільраду й клуб.

17. 12. 48 р. в с. Стрілківці (р-н Борців, Терноп. обл.) на подвір'ї однієї хати підпільники зустрілися з емведистами. Зав'язався бій, у якому впало двох підпільників. Ворог утратив одного вбитим і двох раненими.

17. 12. 48 р. в с. Потутори (р-н Великі Дедеркали, Терноп. обл.) емведисти знайшли криївку раненого повстанця Славка. Зав'язалася перестрілка. Повстанець, не маючи сили довше відбиватися, понизив у крийві всі речі і дострілювався.

18. 12. 48 р. в с. Чорний Острів (р-н Нові Стрілища, Дрогоб. обл.) підпільники зліквідували слідчого МГБ.

18. 12. 48 р. в с. Дев'ятники (р-н Бібрка, Львів. обл.) група повстанців звела бій з відділом МВД. В бою загинув від повстанської кулі участковий МВД. Повстанці втрат не мали.

18. 12. 48 р. в с. Мальчичі (р-н Городок, Львів. обл.) була перестрілка між підпільником і емведистами. В перестрілці підпільник загинув.

18. 12. 48 р. в с. Луб'янки Вищі (р-н Збараж, Терноп. обл.) була перестрілка між групою підпільників і емведистами. Один підпільник, будучи важко раненим, дострілювався.

18. 12. 48 р. в с. Носів (р-н Підгайці, Терноп. обл.) повстанці мали перестрілку з емведистами. Обидві сторони втрат не мали.

19. 12. 48 р. в с. Добросин (р-н Жовква, Львів. обл.) була сутичка між підпільниками й емведистами.

19. 12. 48 р. в с. Тартаків (р-н Сокаль, Львів. обл.) повстанці спалили колгоспну стодолу.

20. 12. 48 р. в с. Манастирець (р-н Комарно, Дрогоб. обл.) підпільники зліквідували стрибка. Здобуто 1 СВТ.

21. 12. 48 р. в с. Станин (р-н Радехів, Львів. обл.) підпільники спалили колгоспні будинки.

21. 12. 48 р. в с. Лукавиця Гор. (р-н Сколе, Дрогоб. обл.) була сутичка між підпільниками й емведистами.

21. 12. 48 р. в с. Сукіль (р-н Болехів, Станисл. обл.) була перестрілка між підпільником і емведистами. Ранений підпільник у безвихідному становищі дострілювався.

22. 12. 48 р. в с. Чернихівці (р-н Збараж, Терноп. обл.) повстанці звели бій з групою емведистів. Ворог утратив одного вбитим і двох раненими. В бою загинув один повстанець.

22. 12. 48 р. в с. Космач (р-н Збараж, Терноп. обл.) два підпільники обстріляли групу емведистів.

22. 12. 48 р. в с. Грабівка (р-н Перегінсько, Станисл. обл.) група підпільників зліквідувала слідчого МГБ і двох емведистів. Здобуто 2 автомати, 1 кріс, 3 пістолі і дві торби з матеріалами.

23. 12. 48 р. в с. Угринів Серед. (р-н Перегінсько, Станисл. обл.) емведисти оточили криївку, де було трьох підпільників. Зав'язався бій. Підпільники, оточені ворогом, опинившись в безвихідному становищі, понищили все, що було в криївці, і з національним гімном на устах розірвалися гранатами.

23. 12. 48 р. в с. Березів Нижній (р-н Яблонів, Станисл. обл.) була сутичка між групою повстанців і емведистами.

24. 12. 48 р. в с. Станківцях (р-н Ходорів, Дрогоб. обл.) підпільники мали сутичку з емведистами.

25. 12. 48 р. в с. Ключів Великий (р-н Печеніжин, Станисл. обл.) два підпільники звели бій з відділом МВД. Під час бою важко ранений підпільник Лоза дострілювався.

25. 12. 48 р. в с. Андріянів (р-н Комарно, Дрогоб. обл.) повстанці зліквідували стрибка. Здобуто 1 ППШ і пістоль.

27. 12. 48 р. б. с. Жукова (р-н Великі Бірки, Терноп. обл.) група юнаків зустрілася з відділом емведистів. Юнаки перші відкрили по емведистах вогонь. Зав'язалася перестрілка, з якої обидві сторони вийшли без утрат.

27. 12. 48 р. б. с. Лавриківці (р-н Зборів, Терноп. обл.) була сутичка між групою повстанців і групою МВД.

28. 12. 48 р. в с. Сваричів (р-н Рожнітів, Станисл. обл.) група емведистів, що робила розшуки, зайшла до хати, де була криївка підпільників. Підпільники

розпочали з емведистами бій. Вони важко поранили сержанта МВД, але оточені ворогом, у безвихідному становищі, порозривали себе гранатами.

28. 12. 48 р. в с. Завій (р-н Перегінсько, Станисл. обл.) була перестрілка між підпільниками й групою МВД.

29. 12. 48 р. в с. Тростянець (р-н Бережани, Терноп. обл.) була перестрілка між емведистами й підпільниками.

29. 12. 48 р. в с. Підвисоке (р-н Снятин, Станисл. обл.) повстанці зробили засідку на опербоївку МВД. Від повстанських куль був убитий сержант МВД та один рядовий емведист важко ранений.

29. 12. 48 р. в с. Почапинці (р-н Козлів, Терноп. обл.) підпільники знищили сільраду та забрали від стрибків 1 СВТ.

29. 12. 48 р. в с. Кунин (р-н Жовква, Львів. обл.) підпільники зліквідували стрибка, що тероризував населення.

29. 12. 48 р. в лісах б. с. Бряза (р-н Болехів, Станисл. обл.) облавові війська МВД наскочили на підпільний осередок. Наступаючого ворога повстанці зустріли рушничним, автоматним та кулеметним вогнем. Приміщення враз з усім майном, підпільними матеріалами та документами, щоб вони не попали в руки ворогові, запалено. До палаючих бункрів ворог уже не міг доступити. Відбиваючись від ворога, пробиваючись поміж його застави, група відступала в напрямі с. Либохора (р-н Славсько, Дрогоб. обл.). Відступ незвичайно утруднював сніг, що сягав до одного метра, стрімкі гори та важко прохідні ліси. В селі Либохора підпільниця Доля, співробітниця Бюро Інформації УГВР та Осередка Пропаганди при Проводі ОУН, цілком знесилена близько 20-кілометровим відступом, скочила до селянської хати, сподіючись, що наступаючі емведисти в погоні за рештою групи цього не замітять. Та емведисти обскочили хату й почали перевірку. Тоді Доля вихопила пістоль та стрілила в емведівського офіцера. Сама впала від ворожих куль. Решта групи за цей час відв'язалася від ворога й вийшла без втрат. Ворог мав ранених.

30. 12. 48 р. в с. Головецько (р-н Славсько, Дрогоб. обл.) група підпільників мала перестрілку з військовою опергрупою. Ворог у паніці розбігся.

30. 12. 48 р. в с. Країв (р-н Гоца, Рівен. обл.) підпільна боївка зліквідувала уповноваженого райкому партії по організуванні колгоспу — Сонячка Петра, що тероризував населення.

R. Wild: Amerikanische militärische Flugzeuge, „Neue Zürcher Zeitung“, 3. 1. і 16. 4. 1952

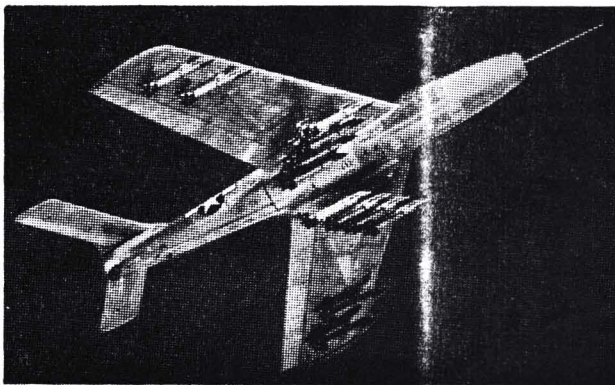
Літаки американського військового літунства

Американське військове літунство майже вповні сьогодні вивінене типами літаків, що були про-
дуковані вже після закінчення 2-ої світової війни. Однак розвиток великої частини уживаних сьогодні
моделів сягає ще воєнного часу. Американський
літаковий промисел, що впавав був дуже помітно за-
раз у перших післявоєнних роках, сьогодні знову
працює повною парою, хоча його продукція все ще
не досягнула вершин розвитку з останньої війни.

Мисливські літаки

Всі мисливські літаки американського військового
літунства сьогодні вивінені ракетним погоном.

Найпопулярніший тип серед них це широко сто-
сований у Кореї North American F-86 «Sabre». Цей
стрільчастокрилий літак ще сьогодні втримує за со-
бою здобутий у 1949 р. офіційний швидкісний рекорд
— 1073 км/год. Зрештою при пікувальному польоті
«Сейбр» може досягнути понадзвукову швидкість.
Промінь дії цього мисливця доходить 800 км, зрушна
спроможність — понад 6 тонн. Узброєний він 6-ма
автоматичними кулеметами калібру 12,7 мм із скоро-
стрільністю 1200 стрілів на мінуту. Як показав до-
свід із Кореї, це озброєння для сьогоднішніх умов
бою уже недостатнє, і отже американське військо-
ве літунство стало заводити кращу зброю на своїх мис-
ливських літаках.

Ракетний мисливський літак типу „Republic F-84-E“

Поруч цього типу F-86 по військових частинах
вживається ще й давніших моделей: Lockheed F-80
«Shooting Star» і Republic F-84 «Thunderjet», що голов-
но використовуються для встрайвання в наземну бо-
ротьбу. Модель F-84-E «Thunderjet», що зараз на-
ходиться в серійній продукції і буде кинутий на
Корею, крім 6 кулеметів калібру 12,7 мм він веде ще
32 ракетні стрільна калібру 12,7 см, або ж 2 ракети
«Tiny Tim» по 560 кг і 12 штук 12,7 см-ових ракет-
них стрілен. Промінь дії цього F-84-E виносить
1370 км, або ж 1600 км при застосуванні додаткових
збірників із погінним матеріалом.

Тоді як модел F-84 первісно мав прямі крила, мо-
дель F-84-E має крила стрільчасто прикріплені до
кадовбища й таке ж стрільчасте керування. Для
атакування наземних цілів цей модель (F-84-E) може
везти з собою 24 ракетні стрільна, або 18 ракетних
стрілен і 2 бомби по 450 кг кожна. Для погону літа-
ка служить ракетний механізм британської кон-
струкції Армстронг Сіддлей «Сепфайр» із зрушною
спроможністю 3300 кг, будований фірмою Врайт під
окресленням J-65. Цей мисливець, що при повному
бойовому вантажі важить понад 11 тонн, досягає ма-
ксимальну швидкість польоту 960 км/год. Для по-
льотів вночі і при поганій погоді розвинуло амери-
канське літунство два типи одноосібних мисливців.

Локід F-94 бере свій початок із 2-особового ви-

шкільного моделю T-33 відомої машини «Шутінг
Стар». Він має прямо насажені крила та турбіно-
вий погін із післяпальником. В передній частині
кадовбища вбудоване радарне приладдя, вагою в
1300 кг, для польоту при поганій погоді та для ви-
ловлювання противника. Вага літака — 7 тонн,
швидкість — ок. 970 км/год.

Помітно важчий нічний мисливський літак Northrop
F-89 «Scorpion» розпином крил в 17 м і вагою в понад
15 тонн. Цей 2-особовий мисливець вивінований
двома ракетними погінними приладами Allison J-35,
зі зрушною спроможністю по 2270 кг кожен та із
об'ємистим устаткуванням. Як і при F-94, його засяг
дії може бути збільшений за допомогою додаткових
резервуарів із погінним матеріалом. F-89 має неру-
хомо вбудовані в переді кадовбища 6 20 мм-ових
автоматичних гарматок, що роблять із нього дуже
сильно озброєний бойовий літак.

З моделю F-86 ровинуту два дальші нові типи
оборонних мисливських літаків, що вирізняються
добрими спроможностями підльоту і великою швид-
кістю та передбачаються для поборювання надліта-
ючих бомбовиків на великих висотах. Оба ці нові
моделі у відрізненні від первісних моделей F-86,
устатковані власним бортовим радарним приладдям.
У випадку F-86-E це радарне приладдя вбудоване
в перед кадовбища повище впускного отвору для
повітря, тоді як у типі F-93 воно займає увесь пе-
ред. При тому в бокових стінах кадовбища перед-
бачені впускні отвори до погінної апаратури. Тур-
біни обох літаків виражені ще післяпальниками
для скорого підльоту, зокрема ж при стрімкому під-
льоті. Найбільша швидкість обох мисливських літа-
ків подається на ок. 1050 км/год. Крила й керуван-
ня, як і деякі частини кадовбища ув обох моделях,
відповідають первісному зразкові F-86. Модель
F-86-E був ужитий із дуже добрим успіхом на Кореї.

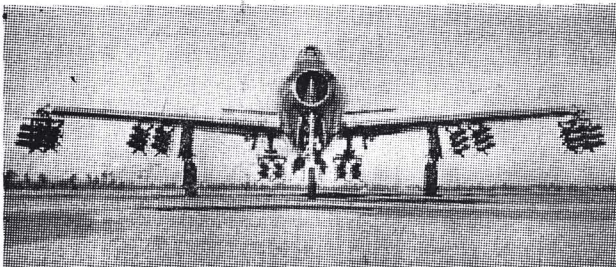
Для оборонних завдань були розвинуті й оба спе-
ціальні моделі: Republic F-91 і Convair F-92. Модель
F-91 має подібне кадовбище, що й відомий зразок
F-84, далі ж — стрільчасто уставлені крила, кут
насадження яких може бути змінюваний в часі по-
льоту. Для кращого розподілу підльотного погону
під час повільного льоту малі крила мисливця F-91
у зовнішній частині відповідно ширші й товстіші.
Головне підвіззя із тонкими подвійними колесами,
що складаються до зовні в кінці крил. Крім турбі-
нового механізму системи General Electric J-47 із пі-
сляпальником у задній частині літака, вбудовані
ще 4 ракетні механізми, що моделі F-91 можуть
надавати незвичайно високу швидкість і підльотну
спроможність. Цей мисливець із стартовою вагою
в 14 тонн, ще сьогодні перебуває у стадії випробо-
вування.

Розвинутий фірмою Consolidated Vultee модель F-92
це перший американський літак із трикутними кри-
лами. Передній рубець крила насаджений стріль-
часто під кутом 60 градусів. На прямому задньому
рубці вбудоване висотне й поперечне керування.
Великий трикутний спіндій, кільний поплавець, по-
дібний назовні своєю формою до половинки крила,
охоплює й бокове керування. Цей одноособовий мис-
ливський літак вивінований турбіною Allison J-33
із зрушною спроможністю 2450 кг. Цього оригіналь-
ного літака досі вживано ще лише для експери-
ментів.

Як напасницькі мисливські літаки — для прони-
кання в ворожий терен — сконструйовано для по-
вітряних сил США два моделі, що ще досі перебу-
вають у стадії випробовувань.

Модель Mc Donnell F-88 «Voodoo» одноособовий,
стрільчастокрилий, довжиною в 17 м. Він вивіно-
ваний ракетним механізмом Westinghouse J-34; його
швидкість сягає понад 1100 км/год. Його засяг дії

доходить 2700 км. На його озброєння складається 6 20-мм-ових гарматок, що вбудовані в передній частині кадовбища.

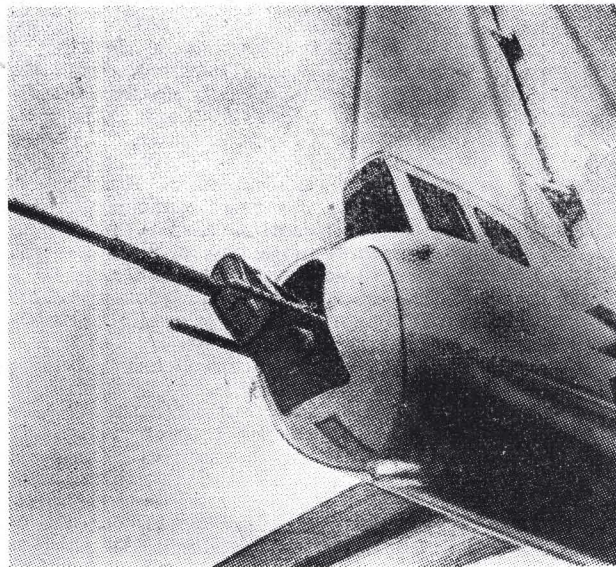

Передній профіль ракетного мисливського літака типу „Republic” F-84-E: під своїми крилами він може везти 32 ракетні стрільна, що зокрема придатні для поборовання наземних військ.

Для подібних цілів розвинуто модель Lockheed F-90, розчислюваний на понадзвукову швидкість. Він має гострокінчасте кадовбище, стрільчасті крила і два ракетні погінні механізми Westinghouse J-46 із зрушною спроможністю по 3720 кг. Завдяки високим спроможностям погінного механізму, F-90 може перевищати швидкість звуку при горизонтальних польотах. Він озброєний теж 20 мм-овими гарматками і при старті важить понад 20 тонн.

Бомбовики

Серед бомбовиків все ще далі вживається відомий модель Boeing B-29 «Надфортеця» із максимальною швидкістю 560 км/год. та із поємністю вантажу бомб у 9 тонн. Свого часу цей B-29 уважався найважчим бомбовиком у світі, сьогодні його офіційно залічують вже лиш до середньо-важкого типу. Частину залишених із останньої війни B-29 перебудовано в бензино-транспортні літаки, яких уживають для поповнювання бензиною мисливських і бомбардувальних літаків під час польоту.

Хвостова башня бомбовика типу „B-29”

Розвинутий із B-29 модель бомбовика B-50 має сильніший погінний механізм і досягає швидкості 640 км/год. Цей ок. 75-тонновий бомбик устаткований 4-ма холодженими повітрям толоковими моторами Pratt and Whitney по 3500 кінських сил кожен; його засяг дії — 9600 км. Його оборонне озброєння складається із 13 автоматичних гарматок, вбудованих у 4-ох рухомих башнях та в задній частині

кадовбища. Вся ця зброя керована на віддалі із 5 націльних станцій за допомогою окремого механізму, розвинутого фірмою General Electric. Цей B-50, що може перевезти вантаж бомб загальною вагою до 14 тонн, становить ще сьогодні опору американських бомбардувальних з'єднань.

В характері важкого бомбовика для стратегічних завдань вживається відомого Convair B-36. Літунство США сьогодні розпоряджає понад 150 машинами цього 10-моторового гіганта. Щомісяця оудуються 2—3 такі нові B-36. Тоді якпервісний модель цього велетня-бомбовика мав заледве 6 толокових моторів по 3500 кінських сил кожен, а які діяли на тискові пропелери, приміщені на задньому рубці крил, то найновіший варіант його — B-36-D має ще додаткові 4 турбіни типу General Electric J-47 по 3260 кг зрушної спроможності кожна. Ці турбіни попарно воудовані в гондолах під крилами і служать для прискіпування польоту бомбовика понад тереном цілі. При таких включених турбінах цей B-36-D на висоті 15.000 м може досягти швидкості 700 км/год. тоді, як його максимальна швидкість без цього турбінового механізму сягає 560 км/год. При цій високій швидкості і великій висоті переслідування цього важкого бомбовика незвичайно утруднене. На випадок повітряної боротьби B-36-D розпоряджає ще додатковою важкою оборонною зброєю: 16-ма 20-мм-овими і однією 37-мм-овою гарматками. 12 з-поміж цих 20 мм-ових гарматок попарно вбудовані в складаних і на віддалі керованих рухомих башнях. Дві дальші 20 мм-ові гарматки вбудовані в задній частині літака. B-36 може у своїх трьох бомбових шахтах везти до 38 тонн бомб. Але для свого офіційного засягу (16.000 км) його бомбовий вантаж виносить заледве бл. 5 тонн. Залога цього 130-тоннового бомбовика складається з 15 людей, що приміщені у двох, сполучених тунелем герметичних кабінах.

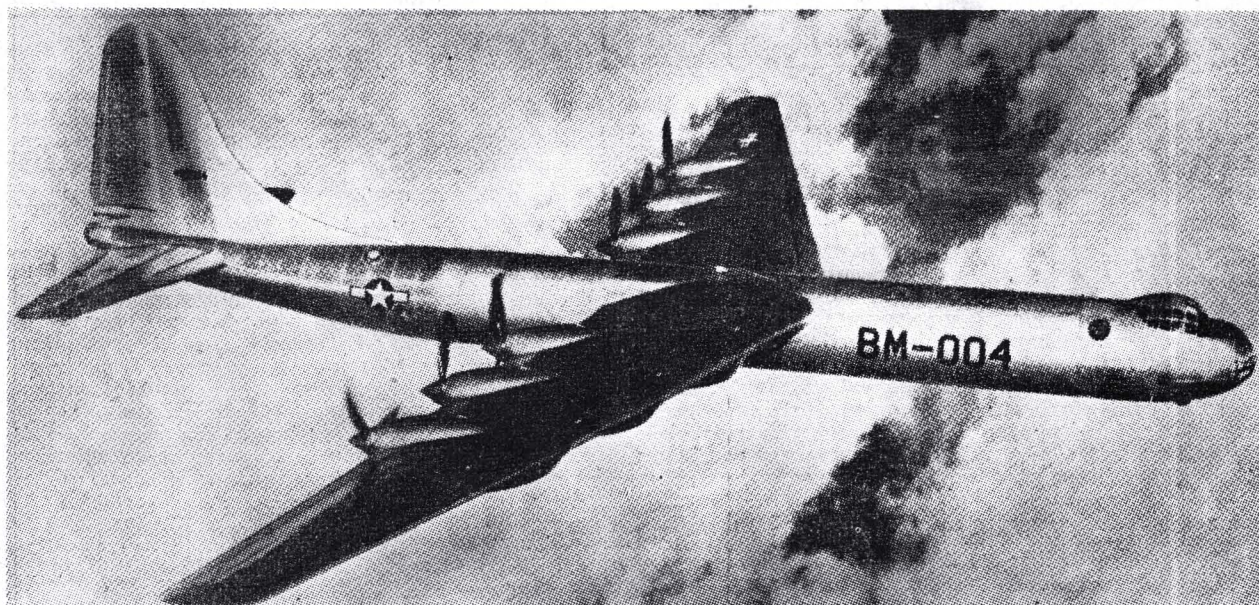
В характері скорого середньо-важкого бомбовика продукується зараз серійно Boeing B-47 «Stratojet». B-47 із своєю максимальною швидкістю понад 1000 км/год. сьогодні чи не найскоріший бомбик у світі. Він має тонкі і гнучкі дуже стрільчасто насаджені крила. Турбінові механізми General Electric J-47, по 2360 кг зрушної спроможності, приміщені під крилами. Для короткочасового прискіпшення льоту B-47 має вбудовані в задній частині кадовбища рідінові ракети — разом зрушною спроможністю в 9080 кг. Щоб скоротити дорогу свого кочення під час приземнювання цей бомбик має окремий гальмувальний парашут. Томущо його крила дуже тоненькі, то підвіззя під час льоту втягається в каковбище. Залога цього швидкого бомбовика складається із трьох людей. Як оборонна зброя, в його задній частині вбудовані 2 машинові гарматки, керовані радарним механізмом. Максимальний вантаж бомб у B-47 сягає 9 тонн, його ж польотний тягар — ок. 90 тонн.

Поруч B-47 все ще вживається й перший ракетний бомбик американського літунства — North American B-45. Цей побудований за традиційними принципами 4-моторовий бомбик із прямонасадженими крилами досягає швидкості 900 км/год. і може перевозити ок. 9 тонн бомб. Сам літак важить 37 тонн; вибудовано його ок. 200 штук; його засяг дії — ок. 1200 км. Із цього бомбовика розвинуто вживаний на Кореї розвідувальний літак RB-45, вивінований у 18 фотоапаратів. У висліді збільшення поємності резервуара з горючим зріс і засяг дії цього розвідувальника на 1900 км, при чому його польотна вага зросла на 50 тонн.

В характері тактичного бомбовика для підтримки наземних частин розвинула фірма Мартін у Балтимор двоособовий модель B-51. Цей скорий бомбик має стрільчасто-насаджені крила, що їх кут насадження у стосунку до кадовбища може бути змінюваний під час польоту. Два турбінові механізми на коротких кріпленнях вбудовані обабіч переду кадовбища. Третя турбіна вбудована під задньою частиною кадовбища; її можна виключувати під час по-

льоту. Довжина літака — 24,4 м. Цей бомбовик має сильне нерухомо вбудоване озброєння. Тоді як В-51 сьогодні все ще знаходиться у стадії випробовувань, фірма Мартін від декількох місяців буде британський модель English Electric Canberra під назвою В-57. У відрізненні від цього вдалого британського

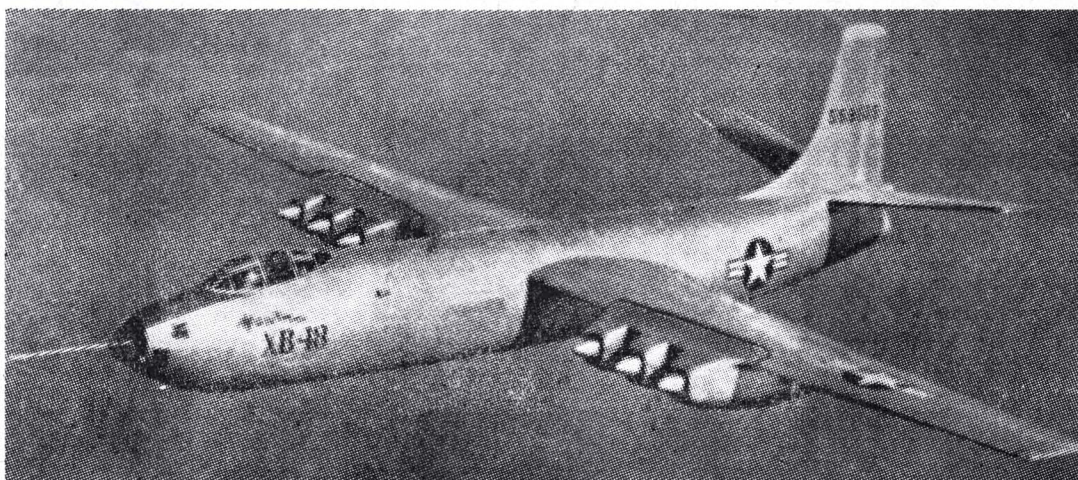
первісного моделю, що не має ніякої оборонної зброї, В-57 вивінований нерухомо вбудованим автоматичним озброєнням. Два британські турбінові механізми зразка Armstrong Siddley «Sapphire» (Wright J-65) по 3000 кг зрушної спроможності кожен, надають бомбовикові В-51 швидкості понад 1000 км/год.

Бомбовик типу „Convair B-36“

Для поповнення флоту важких бомбовиків В-36 фірма Boeing розвиває зараз модель великого турбінового бомбовика зі стрільчастими крилами, означуваного як В-52. Перші два прототипи цього бомбовика повинні б уже в найближчих місяцях по-

явитися в серійній продукції. Засяг дії цього стрільчасто-крилого моделю повинен би виносити кругло 10.000 км. Крім того й фірма Convair працює над дальшим розвитком стрільчастокрилого турбінового бомбовика В-36.

Ракетний бомбовик типу „XB-48“. Його швидкість польоту майже дорівнює швидкості звуку

Транспортні літаки

Як засіб транспорту війська, літак набрав ваги в останній світовій війні. Із впровадженням же ж нових, видаєніших типів транспортувальників це його значення ще зросло. Якщо під час останньої війни альянти вживали головню, розвинених із цивільних транспортувальників Douglas DC-3 і DC-4, типів C-47 Dakota і C-54 Skymaster, то сьогодні є вже чимале число транспортувальників, достосованих спеціально до військових транспортів. Через свої просторі кадовбища й великі вантажні отвори вони особливо надаються для транспорту автомашин, гармат і легких танків. Зчаста однак пропаганда перецінює знач-

чення таких повітряних транспортів. Насправді бо то такий транспортувальник не розв'язує всіх проблем транспорту й тільки обмежується в основному до певних спеціальних задач. Повітряний міст до Берліну, що головню спирався на перестарілі вже сьогодні Douglas C-54, щоправда, доказав, що при продуманій організації й якнайсуворішій дисципліні воно можна з повітря забезпечити постачанням мільйонне місто. Також на Кореї досі дуже гарно оправдав себе літак, як засіб транспорту, алеж кошти, що зв'язані із транспортуванням матеріалів повітряним шляхом, такі великі, що лише дрібна частина транспортних задач армії і то навіть при

теперішніх транспортних повітряних фльотах великодержав може бути заледве сякак виконана.

Супроти наземних і морських засобів транспорту помітно вищі кошти повітряного транспорту ілюструються вже тим, що поємність важкого 4-моторового транспортувальника приблизно відповідає поємності заледве одного залізничного вагону. Але цей літак коштує своїх декілька мільйонів, має погінний механізм, що — разом взятий — вимагає дуже скмплікованого обходження й висококваліфікованої обслуги. Тим самим число транспортувальників навіть у великодержав таке обмежене, що повітряний транспорт сьогодні можливий єдино в випадку особливо кінцевих матеріалів і важливих операцій.

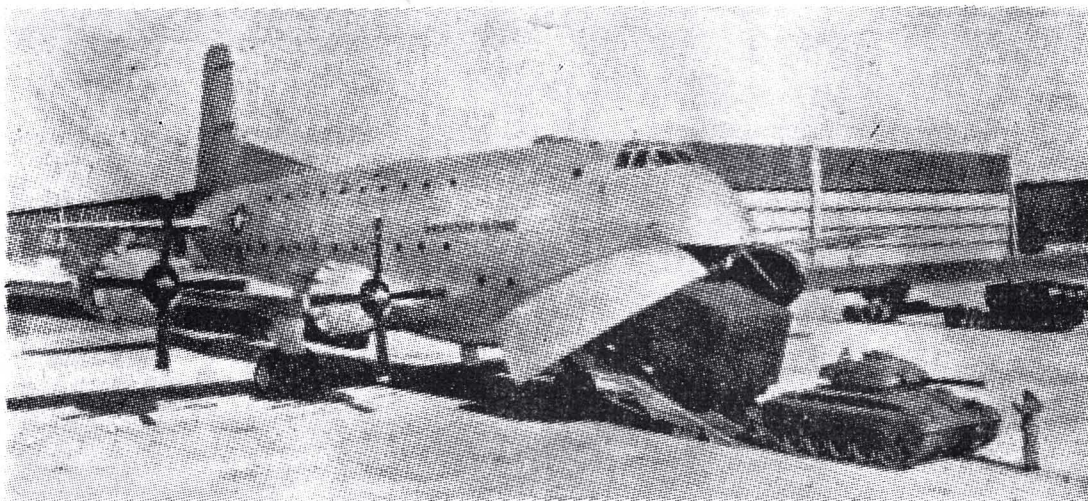
Військові транспортні літаки поділяються на дві класи. Перша з них охоплює важкі машини з великою поємністю й далеким засягом; їх можна б назвати «стратегічними транспортувальниками». Літаків цієї класи, вагою здебільша в понад 50 тонн, що вимагають добре розбудованих летовищ, вживають в першу чергу для підвозування матеріалів до більших постачальних центрів у заплі фронті.

Друга клас літаків — «тактичні транспортувальники» — є легші і менш вибагливі щодо летовищ. Їх засяг польотів менший; вживають їх для транспортів із постачальних центрів до летовищ вблизи фронті, як теж і при парашутних операціях.

Типовий зразок стратегічного транспортувальника це американський Boeing C-97, якого сьогодні вживають для транспортів із США на Корею. Цей

4-моторовий літак має такі самі крила, керування й погінний механізм, що й відомий середньоважкий бомбовик Boeing B-50 і відповідає пасажирському літакові Stratocruiser. Літак C-97 має двоверхове, тиско-повітрявальне кадовбище, в якому можна примістити два легкі танки, чи то півторатоннову автомашину, чи то 134 люда з повним вирядом, або врешті 83 лежачих ранених. Великий вантажний отвір під геком кадовбища із вбудованою авторампою і електричною віною влегшують швидке вантаження цього 65-тонного літака. Чотири зірчасті мотори Пратт-Гвітней R 4360 надають цій машині подорожню швидкість 480 км/год. Після першої серійної продукції, що дала американському літунству 50 машин цього зразку (C-97 A), введено його справлений варіант C-97 C, що від останнього року перебуває в серійній продукції. Ще інші його варіанти вживаються як «літаюча головна квартира» і як танкери для постачання бензиною мисливців і бомбовиків під час льоту.

Дальший стратегічний транспортувальник це новий модель Douglas C-124 Globemaster II, що постав із давнішого C-74 Globemaster I. Цей останній (його випущено всього 14 машин) важить 75 тонн і назовні нагадує конструкцію відомого C-54. Одноверхове кадовбище цього 4-моторового спіднопланствця має внизу великий вантажний отвір з двома електричними кранами підносити вантаж; він може везти два легкі танки, або дві легкі гавбиці калібру 75 мм, чи 105 мм, враз із тягачами й обслугою, або 2—3 розібрані мисливські літаки. При

Важкий транспортвецьтуну „С-124 Globemaster II”

транспорті людей — C-74 може перевезти 125 чоловік з повним вирядом.

Новий модель C-124, що сьогодні продукується вже серійно, від своїх попередників різниться готовно своїм об'ємистим кадовбищем, що може взяти до 200 люда з вирядом. У переді кадовбища є великі двокрилові двері висотою й шириною в 3,5 м із рампою гидравлічної конструкції, а крізь яку можуть в'їздити автомашини й гармати. Вантажна комора в кадовбищі висока бл. 4 м й довга понад 23 м. Літак важить 80 тонн і може розвинути швидкість 480 км/год.; його максимальне обтяження — 22.700 кг; засяг польоту — 3500 км. Нова його серія замість чотирьох толокових моторів по 3500 кінських сил кожен, має стільки ж пропелерних турбін (Пратт-Гвітней) по 5500 кінських сил, і тим самим і мищу швидкість.

Так само слід тут згадати найбільший дотеперішній військовий транспортувальник Convair C-99 випущений в одноразово. Це власне копія важкого бомбовика B-36; він може перевозити 400 чоловік враз із вирядом. Від часу передачі його воєнному літунству цей 6-моторовий літак зробив уже 21 не-

офіційний рекорд в далеких польотах з обтяженням. Незугарне кадовбище цього C-99 включає вантажну комору поємністю в 850 кбм і може перевезити 45 тонн вантажу. Серійно того моделю однак не продукують, зате ж виготовляють його нові вліпшені варіанти.

Найпопулярніший досі тактичний транспортувальник це Fairchild Packet, що вживається дуже широко в американському літунстві. Цей двомоторовий верхньопластівець складається з частини з керуванням та з прямокутної в перекрої кадовбищеві гондолі, де й є його вантажна комора. Позаду цієї гондолі є двокрилові розсувальні двері, що вможливають швидке завантажування й вивантажування. При парашутних скидах гармат і автомашин ці двері зовсім розсуваються так, що скидувані предмети витягаються до заду з вантажної комори своїми парашутами. Цей перший модель C-82 (його було випущено всього 220 штук) може теж перевозити 41 чоловіка з вирядом; дальший уліпшений варіант цієї машини, як C-119, сьогодні є в серійній продукції, має сильніші мотори й просторішу вантажну комору. Нормальне обтяження

цього С-119 виносить бл. 5 тонн, засяг же ж — 1600 км.

Цікаву спробу являє собою новий Fairchild XC-120, що за винятком кадовбища зрештою подібний до попереднього С-119. Його кадовбище складається з двох частин, а саме з гондолі, вбудованої по середині крил, з плоским сподом і з великої фрахтової комори, що може бути примонтовувана під цією гондолою. В гондолі й міститься кабіна для пілота; все ж влаштоване так, що літак може літати і з фрахтовою коморою і без неї. Ця комора має своє власне підвіззя й за його допомогою може, відчепившись від гондолі, відкочуватися сама. Шляхом виміни цих фрахтових комор при цьому літаку дається виєлімінувати довге очікування, зв'язане з його завантажуванням і вивантажуванням. Ця відчеплювальна комора зрештою дається влаштувати

ще як варстат, чи то як командний чи перев'язочний пункт, і може залишатися на місці приземнення тоді, як сам транспортувальник повертається назад уже без неї. Цей принцип відчеплювальної вантажної комори заповідає нові цікаві можливості для військового й цивільного повітряного транспорту.

Дальший тактичний транспортувальник це Master Chase С-123, що зараз знаходиться в серійній продукції. Споряджений двома зірчастими моторами Пратт-Гвітней, по 1900 кінських сил кожен, цей верхньопластівець може перевозити одну гавбицю калібру 155 мм з тягачем, абож 60 чоловік із повним вирядом. Кадовбище цього С-123 в задній частині підняте догори і в тому місці зроблений великий вантажний отвір, що служить як рампа. Цей модель С-123, що виводиться з різних безмоторових

Двомоторний тактичний транспортвець типу „Chase XC-123“. Його завантажувальний отвір — у задній частині кадовбища

ширяків, продукований теж і в безмоторовому варіанті, споряджуваному чотирьома турбінами General Electric J-47. Вони вбудовані попарно під крилами. При зрушній спроможності по 2360 кг кожної з цих турбін С-123 осягає швидкість 450 км/год. Вбудовання турбін зрештою таке саме, як і в важкому бомбовику В-36. С-123 це не лише перший літак, що вживається і, як безмоторовий ширяк, і з толокними моторами чи з турбінами, але й перший транспортувальник США з турбіновим погоном взагалі.

Бритійське летунство вживає сьогодні, як транспортувальників, головню моделю Handley Page Hastings. Цей 4-моторовий двійняк пасажирського Hermes IV може перевозити вантаж вагою в 9 тонн, або — 50 чоловік. Як важкий транспортувальник, Блекбирном був розвинутий модель GAL 60, якого прототип іще в стадії пробних польотів. Цей 4-моторовий GAL 60 у своєму незугарному кадовбищі може перевозити вантаж вагою в 15.750 кг; його засяг — 400 км, швидкість — 385 км/год. Три велетенські

машини Saunders Roe Princess, споряджені десятима пропелерними турбінами, первісно передбачені для потреб трансатлантийського цивільного транспорту, мають бути теж віддані британському літунству, як військові транспортувальники.

Франція також розвинула низку військових транспортувальників, і серед них зокрема моделі Breguet 89 Mars Fouga CM 10 і CM 100 та Nord 2501. Цього останнього випродуковано 160 машин; це двомоторовий верхньопластівець, подібної конструкції, що й американський модель Fairchild Packet.

Совєтська армія вживає, як транспортувальника, військовий варіант двомоторового цивільного моделю ИЛ 12 (Ільющін), та виведеного із американського Boeing В-29, свого моделю ТУ 70 (Туполєв). Першого (ИЛ 12) вживають теж тягти безмоторові ширяки. Максимальна швидкість ИЛ 12 це бл. 360 км/год., ТУ 70 — бл. 500 км/год.

Ivan Krylov: Soviet Staff Officer, New York 1951, переклад Е. Фіцґеральда, стр. 298

„Діло було під крислатою клюквою...“

Перед нами «спогади», яких автор подає себе за довіреного старшину совєтського Генерального Штабу (працював начальником балканського відділу в Розвідувальному Управлінні), що знає всі цікавіші постаті московського Кремля майже як добрих приятелів, знає всі сплетні й інформації про плани Політбюра в тому часі і про все те розповідає в книжці. Часово, то тут охоплені події поміж

травнем 1940 і травнем 1945. Їх опис однак різняться в першій половині книжки від описів у другій половині, де вони вже куди блідіші й менш безпосередні. Але про це згодом. На всякий випадок — видавці уважали книжку вартою опублікування, «бо вона справді різна від усього того, що було досі написано про Росію й російські справи — російськими, що залишили свою батьківщину. Багато

бо з того це їдкі напади, інше ж — тільки сенсація, щоби самообогатити автора чи запевнити йому підтримку неприязних до ССРСР сил». Словом, аж тепер перед нами справжній образ того, як воно на ділі було й є в ССРСР! Очевидно, годували вже бідолашних американців історіями з «дикого Заходу», чому б діло не пішло з такими ж історіями з «таємничого Сходу»?

Сам автор (чи, може, «автори»?) нам не відомий, та й зрештою, не важко воно. За те ж книжка робить враження виготовленої вигадливим слідчим НКВД старанно-розробленої фабули сенсаційних обвинень у протидержавних змовах, так усе тут назверх ніби логічно побудоване й поцятковане масою прізвиськ, місцевин, фактів. Є очевидно й «недогляди», які дуже квестіонують авторіві «свідчення», правдивість яких ні ми ні ледви чи хтонебудь на Заході зрештою не може перевірити. А що ця книжка має за завдання допомогти сформувати на Заході опінію про Червону Армію й відносини в її старшинському складі, то слід дуже уважно ставитися до такого роду «мемуарів». Коротко перекажемо фабулу цього роману, чи пак — «спогадів».

Автор, капітан ЧА, уродженець Києва, довірена особа в крузі старшин Генштабу, — в 1935 р. їздив до Берліна з місією від Ворошилова, — начальник балканського відділу в розвідці ЧА, втягнений по через начальника Розвідувального Управління ЧА, Муравйова в «клуб шахістів», насправді військовиків-змовників під проводом начальника Генштабу ЧА Шапошнікова проти політики Політбюро, що йде проти «інтересів російського народу». Тим самим він має вгляд у всі закулісові кроки советської закордонної політики, ба навіть бере участь у засіданні — Політбюро. З розвідочними завданнями за відомом Шапошнікова має навіть їхати, як агент розвідки ЧА, до Берліна в червні 1941, нібито від імені гурта старшин, що хотять повалити партійний режим в ССРСР. З вибухом війни однак його призначають військовим цензором фронтових звідомлень до московської преси. За легкодушне показування таємного бюлетеню про справжнє положення на фронті кореспондентові «Труда» Барському — на донос попадає під наглий військовий суд, що свій первісний засуд — 10 років тюрми — замінює йому на zdeгpaдування до сержанта й висилку на фронт.

Не помогли вставлювання самого Шапошнікова (автор став був його секретарем) і його таки післали на фронт під... Кременчук (!). Тут він від 25. 8. героїчно б'є німців, допомагаючи арміям Будьонного вирватися з «Київського казану» і ранений наприкінці вересня переїжджає на рік до шпиталю в Казані, діставши одночасно високі відзначення й підвищення. Згодом повертається до попередньої праці в розвідці до Москви й тут спостерігає видиме відродження російського патріотизму й мілітаризму серед старшин Генштабу. Через розходження в поглядах на такі нові нотки «шахістів» його відкомандовують в листопаді 1942 до редакції органу Генштабу «Красная Звезда». Захворівши на тиф, від попов на чотири місяці до шпиталю в Солдатенково під Москвою, а потім знову повернувся до праці в «Красній Звезді». На весну 1943 р. дістав доручення в освітньому відділі Генштабу виготовити малий російсько-англійський словничок. У Москві ж опісля зустрічається з помічником военкоманданта Москви, капітаном Барсуковим, що й уводить його в інший таємний гурток старшин ЧА «Маяк», щось на лад колишніх декабристських з-перед півторасторіччя, і тут бере жваву участь у дискусіях про демократію й потребу її заведення в ССРСР. Знайомство з працівником Політуправління ЧА, пполк. Елізаровим приводить його до праці в Політуправлінні — праці над видаванням популярної літератури для червоноармійців. У свої брошурки він тепер перепачковує демократичні погляди (напр. лише брошурку про новгородську демократичну вікову систему). У міжчасі розійшовся

із гуртком старшин Генштабу, бо ті наставилися вже на дальшу війну після розгрому Німеччини — війну з Заходом за впливи на Балкані. Сподіваючися все ж полекш після закінчення війни, члени «Маяка» в 1944 р. вирішують «іти в народ» і ширити свої ідеї серед червоноармійців; автор сам старається отримати становище в окупаційній адміністрації і це йому вдається в березні 1945 р. З початком квітня він виїздить з Москви до Кенігсбергу, де заступаючи команданта Гурова, насправді адмініструє новонабутою частиною ССРСР (що за Катерини вже була під Росією!) — Східною Прусією. В травні він виїздить до Берліна працювати як перекладач у тутешній командантурі.

Ми так довго спинилися саме над «фабулою» мемуарів, щоб уже в ній самій показати «недотягнення»: дуже неймовірно звучить історія, щоб відповідального працівника розвідки Генштабу, навіть zdeгpaдованим до сержанта, слали на фронт — до того ж із загроженої Москви, де все тоді мобілізувалося вже для її самооборони, краще аж під Кременчук! Такі байки можна оповідати хіба американському читачеві. Але таке «відкомандування» на Україну авторіві було потрібне на те, щоб представити «зовсім інакше, ніж це досі є в мемуаристичці втікачів із ССРСР» — хід воєнних дій в Україні. Це отже звичайний собі літературний технічний прийом романіста, коли він захоче водити героя роману по всіх прошарках і середовищах, щоб крізь призму його «помічень» дати перекрій дотичної доби. І тільки з тієї причини водить автор свого «Ранно Крилова» по різних закутках ССРСР, зводить його на зустрічі з різними суспільними й військовими гуртами, щоб показати «героїчне зусилля великого російського народу» (мабуть, таки це є «те справді нове», що так фасцинувало видавців!). До речі, книжка зраджує ще інші позначки «літературности», найяскравіші ще в своїй першій половині: тут її партії, що дотичать «напруженої політичної ситуації», переплітані яскраво-повістевими, сентиментально-ідилічними розділами, що їх дія відіграється в «нижчих сферах». Сюди слід зачислити такі «інтермедії», як от історія з гуртком безбожників, «сніговією в Москві 7 червня 1941 року» (дуже скидається на вступ до Сенкевічевого роману «Огнем і мечем» про «зловіщий 1648-ий», отже мотив нітрохи не свіжий!), «конспекти лекцій Шапошнікова в Академії Генштабу» (до речі, псевдопоетичні маячіння середньошкільника на тему історіософії Росії!) на стр. 84—7, гороскопні іграшки НКВД щодо вибуху війни, містичні маячіння старенької бабусі біля шведських могил під Полтавою, підслухана розмова двох пораних вояків у шпиталі, розмови про магічні порошки НКВД при бенкетах для закордонних гостей, балачки на тему змислових російських жінок тощо. Отже сміємо твердити, що ці «спомини» це і грубими нитками шита і нечесна містифікація, до того розчислена на найного читача на Заході. Поминаємо вже «ціломудрі» ремарки на тему мови одеситів («Мешканці Одеси говорять цікавим власним діалектом з латинськими коренями, слов'янськими префіксами й декількома жидівськими суфіксами. Говорачи поросійськи, вони завжди пересувають наголос. Їх граматика не має нічого спільного з російською граматикуою, а вживають вони родового відмінка замість давального, в конюгації ж їх дієслів є такі перекручення, що дуже часто важко зрозуміти, що одесит' каже», — стр. 273), якими можна дурити хіба читача з-над Мисіні.

Захоплення «Скитами» Блока (стр. 164) нагадує трохи паззликів «євразійців» з 1930-их рр., а термінологія «галичани» в розмові советських старшин у 1941 р. (стр. 112) скидається на термінологію післявоєнної еміграції й нью-йоркського «Східняка» з 1952 р. («Господін Крилов», в ССРСР знали тоді тільки термін «західні українці!»). Так само в тому часі аж так свобідно не користувалися терміном «хахли». Але всі ті еміграційні промахи може ви-

ловити тільки читач-українець. Все ж є ще й речі, які помітять і читач-американець: напр. термін «холодна війна» не існував ще в 1941 р. (стр. 145), бо ж його вжито вперше на Заході в стосунку до советської політики аж після 1946 року; годі повірити, щоб автор міг запам'ятати докладно, як готувався кожен із 18 присутніх на засіданні Політбюро 21. 8. 1941 р. у справі оборони Києва чи його евакуювання. Все це теж тільки підтверджує нашу думку, що перед нами тут звичайна, чи точніш — нечесна містифікація, що вийшла з-під пера якихось російських емігрантів. Нечесна вона просто тому, що писана з виразною тенденцією — гльорифікувати советську людину на службі російській імперіалістичній «історичній місії», далі ж — фальшиво навітлює людей і відносини по большевицькій стороні, користуючись видимо вигаданими й неймовірними «фактами». А що в програмі російських еміграційних імперіалістів «хахли» справляють чимало клопотів, то щоб якимось впоратися з ними та з їх «Федерацією з народами ССРСР», бідоласний автор свого героя з Москви (він там мусів бути увесь час, щоб «винайти» всевідучість, всерозумність і непомилність советського Генштабу й його розвідки!) мусів кинути аж під Кременчук, щоб той тут міг «побачити», як то загаль українського й казачького народу героїчно бив німців, а як одночасно «купка зрадників» готовилася на прихід німців. Мусів звести героя в Казані з київлянином, лікарем Гречком, щоб у розмові висвітлити події в Києві з приходом німців. Загалом, то його герой «путешествує» єдино на те, щоб у розмові із «поінформованими» людьми та «наочними свідками» довідатися про інший же вирішальний пункт боїв (Сталінград, Ленінград, Курськ, про Тегеран тощо). Отже без сумніву ця книжка це просто «сенсаційний» роман, написаний у літературній формі автобіографічних спогадів. Годі нам перевірювати усі «факти», цитовані автором доволі авторитетно (скрізь здебільша у «розмовах» подавані частіш загальні політичні події ніж властиві переживання «героя»); все ж деякі різниці недоречності (як от із Бурмістенком, 2-им секретарем КП(б)У, конкурентом Хрущова, а який — от «хитрий малорос», і загалом в автора саме переважає скрізь тип українця — «хитрого», «підступного», «зрадливого», «підлого!» — у 1943 році втік до німців і став там чільним «коляборантом», стр. 143) — кажуть здогадуватися, що більшість отаких «авторитетних інформацій» така ж правдива, як і оця качка з Бурмістенком.

У стосунку до українців (ними ж бо особливо зацікавлений наш СБОНР-івець!) він дозволяє собі на більше недоречностей і фальшувань: тут у 1941 р. стара жінка «ворожить», що Сталін виграє, бо він православний, а Гітлер програє, бо він лютеранин, як воно колись було з Петром I і Карлом XII. Та стара жінка, що напевно повинна б пам'ятати про голод 1932—3 років (про це, само собою, в книжці — нічирк!). Ми знаємо, як нарід тоді кляв Сталіна.

В автора знищені колективізацією казаки б'ються з німцями до останнього; тим задумано показати, як то «всі народи ССРСР» обороняють свою «батьківщину», хоча б під проводом зненавидженого режиму. І це й є той «моральний сенс» нашої містифікації. Правда, автор ладен згадати про відокремлені виступи зрадливих «хахлів», що чи під Берестям, під Уманем, чи на Кубані повбивали в армії політкомісарів і перейшли до німців (згадати ж про все те авторів було потрібно просто на те, щоб виправдати хахливі поразки ЧА під проводом «геніального» патріотичного советського Генштабу!). Квінтесенція ж цієї книжки нашого «київлянина» виражена в розмові героя із свояком, який намовляє його в Харкові 1941 р. втекти й переховатися, поки німці прийдуть. Його відповідь, як справжнього СБОНР-івця, така:

— Я йду боронити мою батьківщину, навіть під проводом Сталіна, якого я ненавиджу подібно, як і ти. Тут ніраз не йдеться про визволення України.

Німцям ні трішки не йдеться про український націоналізм. Вони вам не дадуть навіть Квіслінга. Вони прийшли сюди по добычу й по ніщо більше, а ви станете рабами 3-го Райху, щось як африканські кафрі.

— Але й «кацапи» нас граблять... — пробував той боронитися.

— Вас граблять, як і всі інші народи Росії — без жодної різниці. Компартія виконує свої п'ятирічки наче в якійсь відізолюваній від світової економічної системи реторті. Вона хоче побудувати соціалізм в ССРСР власними засобами, ведучи одночасно з рештою світу одверту чи скриту, гарячу чи **холодну(!)** війну, ставлячи на капіталістичні війни в період імперіалізму. Ми видаємо 60% наших національних доходів на озброєння. А ви тут маєте бодай вашу автономію. Вам дозволяється говорити по-українськи, ви маєте подостатком українських книжок. Ви маєте шкільні підручники по-українськи. Ви маєте університети, політехніки, ветеринарні й хліборобські академії. Виростає ціле покоління, що буде українське, а в день загального визволення ваша українська республіка увійде в **вільну федерацію всіх народів ССРСР**.

— Ти бодай віриш, що тут хочеш взагалі якесь визволення? — запитав він з ноткою надії.

— Очевидно, що так. Ну, старий, пока бувай здоров. Не покладайся на німців. **Обороняй своєї батьківщини, боронячи нашої федерації, що припадково в даний момент є советською...** (стр. 145; підкреслення наші).

Додавати до того щонебудь — зайво. Перед нами викладена програма власовщини (з обережності «всевідучий» герой спогадів нічого загалом не чув якось про власівців і Андрея Андрійовича, не говорячи вже про змови НТС-у проти Сталіна чи про вбивство Кірова; забув якось поговорити собі в Москві з Байдалаковим!) — і то з 1951 року, вклadena в уста «київлянинові» в серпні 1941 року. Отже це й є «те зовсім нове» в нашій містифікації, бо такого, очевидно, ніхто не міг був принести, хто із ССРСР втік, а не був **присланий** звідти.

На жаль, українська воєнна мемуаристика не дала нам ще й досі повного образу й синтези змагань 2-ої світової війни, в яку були втягнуті, по волі чи по неволі, мільйони саме українців. Все ж таки це вже не таке аж «дике поле», щоб автор міг оповідати нам казки про те, як то «загал український» (крім купки «галічан» і «зрадливих хахлів») обороняв справи «родіни» в 1941 році. З того ж описуваного автором «Київського казану» є вже спогади, а вони говорять про щось зовсім інакше, ніж воно в автора написано. І автор (чи автори) знає про це, але йому потрібно підфарбувати все під відому програму російської шовіністичної еміграції: мовляв, зачепиш єдність «Росії», то на тебе йтимуть «всі язики», обороняючи недоторканності «федерації». А справжні події з 1941 року говорили про щось зовсім інше...

А щоб і сантиментальний американець мав свою цукерку, то йому оповідаються заспокойливі легенди про «демократичні гуртки», «Маяки», «новгородську демократію» (очевидно, першу в Європі, бо як же ж би не «винайти» якогось «винаходу» і на еміграції й відставати від «винаходів» «винаходжуваних» зараз в ССРСР, хоча б і під проводом «зненавидженого режиму») мовляв, у збережній «федерації хахлів із кацапами» піде все по-демократичному. Але тільки пробуйте зачепити цю «федерацію», то автор має ще в резерві «гуртки шахістів» — мілітаристично настроєних військовиків, які вам покажуть зуби, чи то й самі «демократи» й «маяківці» йтимуть боронити «федерацію», очолювану колись царем, а сьогодні припадково — Сталіном.

Гадаємо, що тих декілька заміток вистане, щоб опрокинути загалом «мемуарну» чи «документарну» вартість цієї книжки й розкрити її справжню, дуже навіть незграбно масковану шовіністичну ро-

сійську тенденцію, доцільно засеровану на стіл терпеливому західному читачеві. Не будемо вже говорити про інші сенсаційні «смаколики», як напр. про «кухню НКВД», що свого їдця робить «податливим на домагання ССРСР». Аж тепер хіба «єнкі» зрозуміють Рузвелтову уступчивість в Тегерані й Ялті. Є тут свій «десерт» і для противоріч «єнкі»-«томмі» з посередніми лайками на «цепного собаку капіталізму» — Черчілла за політику проникання Англії на Балкан (мабуть, наші корешки

дистають менше «пособій» від англійських імперіалістів, які до того й зазіхають відколочувати від «федерації» Туркестан і Закавказзя!). А для пікантності (ану ж якогось «малороса» за серце візьме!) героя «спогадів» названо «київлянином».

Словом, оці «спогади» автори повинні б були назвати за відомою одеською анекдотом так: «Дело было под развесистой клюквой...»

О. Г.

А. Болдирев: „Зловіщий симптом“, „Посев“ від 30. 3. 1952, Франкфурт

Стаття ген.-май. Фаллера, що була вміщена в американському журналі «Сачирдей Івнінг Пост» під наголовком «Чого Кремль боїться найбільше?» і в українському перекладі теж у нашому журналі (ч. 14/17), зустрілася з критикою російського емігрантського тижневика «Посев» від 30. 3. 1952 у статті під знаменним наголовком «Зловіщий симптом». Замітки критика важливі для нас тим, що віддзеркалюють поставу російської еміграції до т. зв. «національного питання в ССРСР». Насправді, то критика російських емігрантів не вносить жодних корективів до наявних концепцій, ні не додає їм жодних нових аспектів. Автор статті в «Посеві» вже на початку насторожує читача, подаючи загальну оцінку статті Фаллера: «Його стаття, — пише він, — це цікава мішанина здорових, навіть дуже тонких і глибоких помічень, оцінок і висновків загально-політичного характеру із скрайньо-наївними, треба б просто сказати, безглуздими, задирикуватими й провокативними уявленнями про Росію. Другий елемент це плід якоїсь фантастичної «інформації» (чи вірніш — дезінформації). А в висліді — глибока і в основному правильна аналіза автора зовсім несподівано закінчується висновком і безглуздом і небезпечним, чи навіть ще більш — небезпечним для всього світу».

Читаючи цю критику в «Посеві», читач не знайде власне жодних конкретних протиаргументів, бо ж ними, очевидно, годі вважати зловіні замітки й примхи ображеної примадонни. Автор «Зловіщого симптому» хвалився Фаллера за його здефініювання холодної війни, підкреслення її більшовицьких форм і її стратегічної концепції — опанувавши наперед духа, заволодіти й тілом. Він погоджується з Фаллером, що одинокий засіб проти кремлівської двофронтової тактики (скріплювати власну внутрішню силу з однієї сторони та послаблювати ворога, створивши в його запіллі другий фронт з другої сторони), це й буде — протиставлювати йому свою власну, теж двофронтову стратегічну концепцію. На думку Фаллера, вона повинна спиратися на створенні такої моральної й фізичної збройної сили, щоб або відстрашити ССРСР від агресивної війни абсж — вже на початку війни здушити більшовицькі воєнні операції. Це був би той «перший фронт». Одночасно треба б вже тепер створювати «другий фронт» — фронт психологічної війни в запіллі ворога з метою внутрішньо розкласти народи ССРСР і їх сателітів. Цій логічній і політично так стратегічно обґрунтованій тезі ген. Фаллера, який уважає, що цей «внутрішній фронт» можна створити лише при політиці визволення народів ССРСР та сателітних країн, критик із «Посева» не може протиставити жодних переконливих протиаргументів. Подавані ним аргументи, про які буде мова далі, не мають навіть в очах автора переконливої сили і радше свідчать лише про його знервування, яке й проявляється в лаячці й інсинуаціях.

Перший і найважливіший його протиаргумент це обвинення, буцім то Фаллер у своїй концепції не взяв до уваги російського народу, який і становить собою 58% всього населення ССРСР (аргумент сили) та сам теж поневолений інтернаціональним комунізмом (аргумент моралі). Ставку Фаллера на вну-

трішню слабкість ССРСР та твердження, що Ахілловою п'ятою ССРСР є саме поневолені народи, критик із «Посеву» називає «вівісекцією Росії». Того, що роль російського народу у концепції Фаллера окреслена чітко, наш критик вдає, що недобає. Ген. Фаллер шляхом історичної аналізи (а яку хіба через непорозуміння критик з «Посеву» був признав уже правильною) стверджує, що «більшовизм, це лише марксистська шмінка, накладена в основному на незмінне історичне російське обличчя» (порівняти ще вислови Ечісона й Трумена про більшовизм, як нову форму російського імперіалізму!), як колись нею був уже панславизм, та далі — що ССРСР це не є союз республік, а лише форма, яка здійснюється шляхом народодовбивства, насильної асиміляції, політикою насильних переселень тощо, і що її здійснює саме національно-російська бюрократія; а звідси — він зовсім логічно ставить на поневолені народи, бо «третього можливого тут нема». Саме й це обурює російську еміграцію. Простий висновок ген. Фаллера, що ненависть поневолених народів (ми сказали б радше: прагнення волі й державної незалежності) у конфлікті поміж Сходом і Заходом мала б силу атомової бомби при нищенні ССРСР — обурює критика з «Посеву» і це він записує на конто «дезінформації» ген. Фаллера, як жертви АБН-у, гітлерівсько-розенберґівських концепцій чи вузького націоналізму. Якби так от автор з «Посеву» мав владу, то напевно Фаллера поставили б це «под стінку» за «український сепаратизм чи націоналізм»!

Дальше твердження Фаллера, що стратегічною ціллю майбутньої війни не може бути сама лише зміна режиму в ССРСР, а тільки розчленування ССРСР на національні держави, та що аж це може покласти бар'єру російській експансії, як воно вже й було в випадку османської Туреччини, наш критик зве «гітлеризмом». Щоб умотивувати таке своє несподіване «твердження» наш критик з «Посеву» фальшує історичну правду, твердячи, ніби то вже німецька концепція розчленування ССРСР скріпила мораль російського народу й спричинила поразку Гітлера.

Фаллер твердив, що реакційна й антинаціональна політика Гітлера не була спроможна перетягти на німецьку сторону поневолені народи та що ставка Гітлера на російський нарід у формі підприємства Власова теж не дала бажаних успіхів.

Аргументи, що їх подає критик з «Посеву» ще раз тільки зайво підтверджують психологічний імперіалізм російської еміграції та повну відсутність зрозуміння духа демократії.

Бачучи, що «моральні» аргументи проти добре обоснованих тез Фаллера не можуть нікого переконати (ось ті аргументи «Посеву»: великі історичні завдання російського народу, — чи по-нашому: поневолення інших народів; калічити живий організм — себто ССРСР — це злочин; наявна зараз тенденція до об'єднаної Європи підтверджує необхідність залишити неподілену територію ССРСР), критик з «Посеву» просто вигукє: «Залишімо зрештою мораль в спокою, — історія моралі не знає!» І справді, історія російського імперіалізму не знає

моралі, хоча знає тисячі способів використовувати її. Тільки не зрозуміло, чому б її не мав знати молодий, свободолюбний американський народ? Це, очевидно, залишиться таємницею «російської душі» російської еміграції. Ген. Фаллер у своїй статті звертається саме до цієї моралі американців; «Посев» подає протипозицію — щоб американці облипили мораль, бо історія її не знає. Порада, думаємо, дуже підозріла. Ген. Фаллер радить: «Фізична сила — каже він за Клявзевицом — це лише рукоять, ідея ж — це гостре вістря меча. Меч свободи це лише мертвий метал так довго, як довго він у піхві».

Як бачимо, то те, чого найбільше боїться Кремль, є те ж саме, чого теж найбільше боїться «Посев», а з ним майже вся російська еміграція. М. Б.

А д р е с и

представників В-ва „До Зброї“:

- Австралія:** Fokshan W.
17 Acacia St.
Glenroy-Melbourne, Vic.
- Аргентина:** Denysiuk Mykola
c. Curapaligüe 790
Buenos Aires
- Бельгія:** Schrajter F.
Av. de Visé 31
Cheratte, Liege
чекове конто для пересилки грошей: Camp. 2376.24
- Бразилія:** Omelan Radysz
Rua Rio de Peixe Nr. 10
Vila Zelina
Correio V. Prudente
Sao Paulo
- Великобрит.**: Prokop Konstantyn
263 Dykes Lane
Sheffield 6
- Венесуеля:** Dejneka Alexander
UKRAFOT
Av. Espana
Edificio Panamerica
Caracas Catia
- Канада:** Semeniuk Wolodymyr
418 Brock Ave.
Toronto, Ont.
- США:** Klym Jaroslaw
114 East. 11-th Street
New York 3, N. Y.
- Франція:** Soroczak Myroslau
71 Rue Louis Soulier
St. Etienne (Loire)
- Тунезія:** Sawtdiak Wolodymyr
Barage de Ben-Metir
Ain' Draham B. P. 15
- Швайцарія:** Prokop Roman
Waberustr. 40
Bern
- Швеція:** Harbar Kyrylo
„Ukrainska Sellskapet“
Box 32
Stockholm 1

